Sâmiha Ayverdi

Ne İdik Ne Olduk

KUBBEALTI

SÂMİHA AYVERDİ KÜLLİYATI

27

3. BASKI

AYVERDİ ENSTİTÜSÜ NEŞRİYÂTI – 41

1. Baskı: 1985
2. Baskı: 2007
3. Baskı: 2011

İsteme Adresi
Kubbealtı İktisâdî İşletmesi
Peykhâne Sokağı No:3 34126 Çemberlitaş – İstanbul
Tel: (0212) 516 23 56 – 516 63 87
Faks: (0212) 638 02 72

kubbealti@superonline.com.tr
www.kubbealti.org.tr

KUBBEALTI NEŞRİYÂTI NO: 136

Yayına Hazırlayan
Aysel Yüksel

Kapak Resmi
İ. Aydın Yüksel

Dizgi
Kubbealtı Dizgi Merkezi

Baskı
Özal Matbaası

İstanbul – Mart 2011
ISBN 978-975-6444-37-5

SÂMİHA AYVERDİ KÜLLİYÂTI – 27

SÂMİHA AYVERDİ

NE İDİK NE OLDUK

Hâtıralar

3. BASKI

KUBBEALTI

İÇİNDEKİLER

Ne İdik Ne Olduk 9
Kaybolan Mîras 14
Sâdiye Hanım ve Kaptan Paşa'nın Torunu 17
Fakir Düşen Efendi 21
Fâtih'in Portresi ve... 25
Fâtih Semti ve Fâtih 29
Akbıyık Sultan 32
Pâdişâhın Kılıç Kuşanma Merâsimi 37
Babamın Viyana Seyâhati 40
Kâmil Paşa Harmanı 42
Ayşe Sultan 47
Sultan Reşad'ın Torunu ve İttihatçılar 51
Havaya Uçurulan Köprü 53
Ne Oldu Bize 61
Batıda ve Bizde Konakların Âkıbeti ve Müzecilik Anlayışı 66
Bir Sadâkat ve Vefâ Örneği 68
Bir Ferâgat Örneği 71
İzzet Paşa'nın İskemlesi 73
Mediha Gezgin Hanım'ın Meclisi Ve Selânik Dönmeleri 78
Öğretmen Nuriye Hayırlı Hanım ve Dönme Arkadaşı 81
Füreyya Hanım ve Ahmet Emin Yalman 83
Dönmelik Prensibi 85
Eski Cemiyette İşçi-İşveren Münâsebeti Eski İstanbul Yangınları ve Arkasındaki Siyon-Ermeni Oyunları 90

Türk Toprağındaki Yahûdiler 96
Ey Muhammed Ümmeti 102
Dergâhlar ve Mason Locaları 104
Varlık Vergisi 108
Halk Partisi'nin Muhâlefeti 111
Efsâne Kahramânı 114
Allah Bir Memleketi Küçük İnsanların
Eline Bırakmasın 116
Sadâkat-Vefâ ve Millî Terbiye 122
Trabzon Hâtıraları 126
Harp Zenginleri 127
Büyük Dayım Cemal Bey ve Dadı Hanım 131
Yalan, İftirâ, İntikam 135
Van Vâlisi Haydar Bey 138
Beyaz At 141
Bir Sünnet Düğününün Düşündürdükleri 146
Âile-Cemiyet ve Terbiye Sistemimiz 150
Eski İstanbul'dan Çizgiler 155
İki Buçuk Asır Evvelki Kazma 167
Yarınki İstanbul 173
Çamlıca'daki Evimiz 177
Dünkü Çamlıca 184
Küçük Çamlıca 187
Kânûnî Andon 190
Remziye Hanımefendi 193
Tanzîmât'ın Götürdükleri 197
Fâzıl Nazmi Bey ve Güneş Dil Teorisi 200
Gazete ve Gazetecilik 205
Memleketi Terk Eden Türk Hanımı 207
Ksandra 209
Bakmak ve Görmek 212
İçtimâî ve Millî Zaafımız 213
Nergister Kalfa 215
O Eller 220
Türk İnsanının İdrâkine Giren Hırsız 224
Özel İsimler İndeksi 227

TAKDİM

Son devir târihinin birçok acı tatlı sahnelerine şâhit olan yazar ve mütefekkir Sâmiha Ayverdi'nin, adını *"Ne İdik Ne Olduk"* gibi çok düşündürücü ve mânîdar bir sorudan alan, her biri bir arşiv vesîkası değerindeki hâtıralarından meydana gelen bu eseri, şüphesiz ki alelâde bir hâtıralar yumağı değildir.

Yazar yaşadığı, dinlediği ve gördüğü her önemli hâdiseyi gelecek nesillere nakletmeyi bir borç ve vazîfe bilirken bu hâtıraları tecrübelerinin, derin târih ve tasavvuf kültürünün ve akl-ı selîminin süzgecinden geçirerek bugünkü nesillere ulaştırır ki bu anlatım tarzı, onun üslûbunun ve şahsiyetinin en çarpıcı özelliklerinden biridir.

Nitekim yazar bir yakınının kirâcısı olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın ahfâdından iki kardeşin mâcerâsını kaleme alırken bizi Köprülüler Devri'nin haşmetli günlerine götürür. Diğer hâtıralarında da Sultan Mehmed Reşad'ın kılıç kuşanma merâsimini seyrettirir, Şeyh Şâmil'in ve arkadaşlarının târihe şanlı sâhifeler açan savaşlarını, Birinci Cihan Harbi'nin nice acıklı olaylarını, o günlerde halkın çektikleri ile berâber harp zenginlerinin âkıbetini, İstiklâl Harbi'nde yaşanan zorluları ve sıkıntıları gözler önüne serer, o günlerin hatâ ve sevaplarına da temas eder.

Doğuştan taşıdığı yürek yanığı ve vatan sevgisi, tedâvî için gittiği Londra'da bile o güne kadar hiçbir

dış işleri mensûbunun yapmadığını yaparak büyük bir kararlılık ve ısrarla Fâtih'in National Gallery'nin mahzeninde bir köşeye bırakılmış tozlar içindeki meşhur portresini buldurur. Gene bu seyâhatlerinin birinde rehberi ile gezerken bir müze hâline getirilen Duke of Wellington konağının trabzanlarının güzelliğinin övülmesi üzerine bunların İbrâhim Efendi Konağı'ndakilerle kıyasla ne kadar estetikden uzak olduklarını dile getirmekten kendini alamaz.

Hâlide Edip, Abdülhak Hâmid, Ayşe Sultan, Mukbile Sultan ve daha birçok mühim şahsiyetin etrâfında yaşanan ibretli hâtıraları da artık bu şahısları bizzat tanıyan nesillerin kalmadığı günümüzde ayrıca ehemmiyet arzeder.

Eserdeki bütün bu tespitler asla mesnetsiz ve şoven bir millî hassâsiyetin ifâdesi değildir. Zîra kitap dikkatle okunduğunda târih boyunca ve zamânımızda milletçe yaptığımız hatâlara da son derece objektif bir biçimde ve isâbetle neşter vurulduğu görülmektedir. Celâl Bayar ve Adnan Menderes hakkındaki tespitleri de böyledir.

Gerçi yazarın bu kitabı "Ne İdik Ne Olduk" sorularına cevap vermekte ise de satır aralarında nasıl olmamız gerektiğine dâir mühim işâretler de vermekte ve böylece bizi geleceğe hazırlamaktadır.

Esâsen yazarın hâtıralar serîsinin bugüne kadar neşredilen on cildi gibi diğer bütün eserleri de millî ve mânevî değerlerimizin hazînesidir ki onu açacak anahtarı gene bu eserlerin içinde bulup bu hâzineyi açmak da biz okuyuculara düşmektedir.

Aysel YÜKSEL - Zeynep ULUANT
Ocak 2007

NE İDİK NE OLDUK

On dört yaşında idim. Âilemin devamlı alışveriş ettiği mefrûşatçı mağazası olan Samancıyanlara annemle berâber gitmiştik. Her zaman bizimle meşgul olan tezgâhtarlara, gene isteklerimizi yerine getirmekte iken bir yandan da ev tefrişi mevzûu açılmış olduğundan eski bir vakayı anlatmaya başladı. İşte dinlemiş olduğum bu mâcerâyı o gün bu gün hâfızam bir fotoğraf makinesi sadâkatiyle saklar.

– Türkiye'nin bugün en zevkli dekoratörü filan ustadır diye söze başlamıştı.

İşte, bu meşhur adam henüz ustalık pâyesi kazanmamış olduğu bir sırada, bir konağın tefriş ve tanzîmi için dâvet edilir ve elinin altına verilen kadifeleri, atlasları, galonları, püsküllleri kendince sıralayarak çalışmaya başladığı sırada ensesinde bir tokat şaklar. Vuran yaptıklarını arkadan tâkip eden evin hanımıdır.

– Çekil oradan be adam sen evimi düzeltmeye mi geldin, rezil etmeye mi? der ve oturarak eşyâları öyle tanzim eder ve renklerden öyle bir âhenk meydana getirir ki, usta bu Allah vergisi büyük kābiliyet karşısında yediği tokatı unutarak hanımın çırağı olmaya can atar, böylece de onun bilgi ve zevkini kendi istîdat ve gayreti ile birleştirerek zamanın en namlı dekoratörü olur.

Mektep görmeden enstitülere gitmeden çevrelerin, yağlıkların, uçkurların, paçalıkların, örtülerin, oyaların, keselerin üstünde gözlerinin nûru dolaşan kadına ne oldu ki o iğne iplik tutan elinde şimdi oyun kâğıt-

ları ve içki kadehleri var

Paris Sefiri Suat Davas Bey'in büyük kızı anlatmıştı. Bursa'nın dağ köylerinden birine gittiklerinde, yaşlı bir kadının evine de uğramışlar. Bu mütevâzı evin duvarında sanat değeri küçümsenmeyecek bir kış manzarası çizili imiş.

Misâfirlerin hayretli bakışlarını tebessümle seyreden köylü kadın, şehirli misâfirlerini uzun zaman merakta koymamış, yaz gelince, evini badana ettiğini ve duvara da, tipili karlı bir kış manzarası yaptığını, kış gelince de, badanaları tâzeleyip, bu sefer de yeşillikli çiçekli ekinli harmanlı bir yaz resmi çizdiğini söylemiş.

Bir gün de Avukat Abdülhak Kemal Yörük Bey'in Göztepe'deki köşkünde çok tatlı ve göz okşayıcı bir yağlı boya bahar tablosu görmüştüm. Kemal Bey'in zevcesi Hayriye Yörük Hanım, bunu, hiç resim dersi görmemiş, hocası olmamış kayınvaldesinin yapmış olduğunu söylemişti.

Köyde, şehirde buram buram tüten ve fırsat kollayıp baş kaldırarak, işleme olan, oya olan, çizgi, yazı, nakış, süs, ziynet, oyma, döğme, daha daha neler ve neler olan o asil sanat heyecânımıza ne oldu ki, derine kaçan sular gibi, görünmezlere karışıp gitti? Elden ele, ustadan çırağa geçen o şifâhî mîrâsı kimler kaptı ve nerelere götürdü?

Amma, bizi kimler bu hâle getirdi diyerek vakit kaybetmemiz yeter artık... Kimler getirdi ise getirdi işte. Belki de kendi kendimize kıymışızdır. Zîra insan oğlunun kendi kendine ettiğini, hiçbir düşman edemez. Şu halde bir çıkar yol, bir çâre aramak gerek. Mâdemki ortada her parçası bir tarafa dağılmış bir kadim medeniyet cesedi yatıyor. Onu mumyalayacak yerde, bıraktığı dölü kurtaralım.

Evet bu dünyâya parmak ısırtan medeniyeti biz yaralayıp bereledik ve nihâyet öldürdük. Islâhat dedik, inkılâp dedik ve bu hesapsız ters adımlar adına, bin yılımızın kafasını kopardık.

Ölüler dirilmez. Ancak zürriyetlerinde yaşarlar. İşte hiç değilse, onun canına kıymayalım, onu besleyip geçmişin bereket ve mîrâsı ile nafakalandırarak, yaşatmak yollarını arayalım.

Bugünün Türk çocuğu hemen hemen geçmişinden habersiz. Onun için de, mâzîsinin ihtişamlı varlığı ile bağlantı kuramıyor, oradan kendi yaşadığı zamâna kovasını daldırıp o berrak, o temiz ve o duru sudan bugüne bir şeyler aktaramıyor. Susuzluktan bayılsa da, harâretini teskin edecek bir yudum vereni yok.

Şâyet ben de 1906 yerine 1926'da doğmuş olsaydım, hatâlı planlanmış bir geçiş devresinin çocuğu olarak, bu gadre uğramış nesillerin evlâtlarından beter olabilirdim.

Evimizde, okur yazar olmayan, dikiş nakış gibi mârifetlerden de pek nasîbi bulunmayan sâfiyundan bir Hayriye Abla'mız vardır. Televizyonun çalışma saatinden kapanma zamânına kadar karşısında oturmak hemen tek zevkidir.

Benim ise, henüz bu âlete karşı ünsiyetim olmamıştır. Zîra bir eğlence vâsıtası olduğu kadar, bir kültür âleti de olması gereken bu dâvetsiz konuk, evlerimizin harîmine girerken, hiç de misâfirliğin îcap ettirdiği dostâne tavra sâhip bulunmamaktadır.

Âdînin âdîsi şarkı ve türküleri, millî mânevî hislerimizi rencîde eden prensipleri ve filimleri ile bizden an'anevî Türk misâfirperverliğini nasıl bekleyebilir.

Beklediği de yoktur ya.. acı ve doğru ne duyarsa duysun, bildiğini okumakta câhilâne bir karanlık içindedir.

Televizyonda haberleri dinlemeye çalışırım. Sanat değeri bulunan bir film olursa seyrederim. Hele Klasik Türk Mûsıkîsi korolarını, Rumeli serhat havaları ile kırk yılda bir ekrana getirilen İstanbul piyasa şarkılarını ve bilhassa tasavvuf mûsıkîsi adı altında Türk'ü kanatlandırmış bir felsefeyi seslendirmiş mısrâları dinlemekten zevk alırım.

Televizyonun hava raporunu vermeden evvel, ekrana fırlattığı, dört tarafından budanmış Anadolu harîtasına, üzüntü ile karışık bir utançla bakıyorum.

Acaba, Manastır'ın, Üsküb'ün, Selânik'in, Zağra'nın, Tırnova'nın, Filibe'nin, Bağdat'ın, Basra'nın, Sûriye'nin, Filistin'in, Şam'ın, Ürdün'ün, Hicaz'ın Osmanlı Devleti'nin vilâyetleri, kazâ ve mutasarrıflıkları olduğu zaman, yâni 1912'den evvel, bir Türkiye harîtası ekrana getirilecek olsaydı, ne kadar yer kaplardı?

Rumeli'yi elimizden götüren Balkan Harbi'nde altı yaşında idim. Bağdat'ları, Basra'ları, Halep'leri, Şam'ları kaybettiğimizde de dokuz yaşında idim. Bütün o bizim olan vilâyetlere vâlilerin gittiğini çok iyi hatırlıyorum. Hele siyonizmin göz dikip kol gezdiği Filistin mutasarrıfına, Sultan İkinci Abdülhamid'in, uyanık olması için, Mabeyn'den, telgrafın bizzat başına geçerek tâlîmat verdiği de birkaç sene sonra muttalî olduğum gerçekler arasında sayılabilir.

Ekrandaki o, başımız içeride ayağımız dışarda bırakılmış Anadolu harîtası, beni bir gün, tâ uzaklara, Dördüncü Sultan Mehmed devrine kadar götürmüştü. Nasıl götürmesin ki, 24.721.341 km² bulmuş olan yüz ölçümünden, memleket 777.776 km² düşmüşse, bu nasıl iç sızlatmaz?

İşte, mesâhası 24.721.341 km² bulmuş IV. Sultan Mehmed zamânının, yâni Köprülü diktatörlüğü devresinin harîtası gösterilebilse, Viyana hudutlarından Uk-

rayna'ya, Dalmaçya sâhillerinden Trablus'a, Mısır'a, Hicaz'a, Yemen'e, Aden'e ve Kafkas'lara kadar kol atmış olan bu üç kıt'anın hâkimi devletin hudutlarını içine alacak bir husûsî ekran bulmaktan başka çâre olur muydu?

Bütün bu acı kayıpları, devletin, şeref ve haysiyetine inmiş darbeleri, günümüzün genci nasıl düşünür? Hangi mefhum ve hangi kelimelerle dile getirebilir?

Zavallı, daha eline kalem kitap alırken, târih olarak, mefâhir olarak, Etiler, Sümerler, Hititler gibi uydurma ataların ağırlığı altında ezilmiş Selçuklu ve Osmanlı'yı tanıma fırsatı bulamamış, bereket versin ki İstiklâl Savaşı'na yabancı bırakılmamıştır.

Hele, düşünebilmesi ve zihnî faaliyetinin meyvesi olacak terkîbi hangi gırtlağı sıkılıp boğazlanmış dil ve lekelenmiş târih malzemesi ile gerçekleştirebilsin?

İşte bu yüzden de ne toprağını tanıyor ne de seviyor. Gene bu yüzdendir ki geçmişini bilmediği için geleceğine de sâhip çıkmayı düşünmüyor.

Şu halde, rûhen de bedenen de bir enerji deposu olan genç, bu kaynayan heyecan ve isteklerini, hayırda değil, habâset yolunda harcamak zorunda kalıyor.

Kaçakçı oluyor, vurguncu oluyor, insafsız oluyor, zâlim oluyor, kātil oluyor, câsus oluyor. Hîlede, yalanda, sefâhatte, rezâlette tatmin arıyor ve böylece de her şeyin sahtesi, her şeyin çürüğü ve tortusu ile hem kendinin hem de çevresinin şer ve fesat kaynağı olup gidiyor.

İşte, fikir komasına girerek, hayatlarından hikmet ve irfânı koğmuş nesillerin birbiri ardınca üremeleri ne büyük tehlike.

Redd-i mîras yolu ile mâzîlerini silkip atanların bir çoğu da, yabancı menfaatlerin kürek mahkûmu. İşte bütün bu ortada kalmışlara, geçmişleri ile nikâh tâzeletip, dün ile bugünü ve belki de yarını içine alacak bir terkîbe götürmek, belki tek kurtuluş çâresi.

KAYBOLAN MÎRAS

Dost çevremizin, Sâdiye Kabartay Hanım isminde ve ihtiyarlığı, rûhen ve hissen yanından kovalayıp uzaklaştırmış, yaşlı bir yakını vardı. Çoluğunu çocuğunu sevdiği gibi, bizi ve bütün insanları sever, kusurlarını hoş görür, alınmaz, darılmaz, canlı, neş'eli, mütevâzı, cömert, îmanlı ve tatlı dilli bir müstesnâ insandı.

Vefa'da büyük fakat çok harap olan ahşap evini, bölük bölük kirâya verip, kendi de üst katında otururdu.

Günlerden bir gün, bölüklerinden birini kirâlayan iki erkek kardeşten büyüğünün yaptığı elbise askılarını, küçük kardeşinin omuzundaki sırığa geçirip mahalle mahalle dolaşarak sattığını, böylece de nafakalarını çıkardıklarını öğrenir. Bu arada, satışı yapan gencin, taşıdığı ağırlıktan dolayı omuz adelesinin yıpranıp omuzunda, âdeta mor bir oyuk meydana gelmiş olduğunu, güler yüzüne yakışmayan, bir acı ile ifâde etmişti.

*

Uzun zaman sonra Sâdiye Hanım'ın dehşete düşerek öğrendiği bir hazin hakîkat de bu gençlerin, Kara Mustafa Paşa ahfâdından oldukları keyfiyeti olmuştu.

Biliyoruz ki, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Osmanlı vezirleri arasında, kapı halkı en kalabalık olan devlet adamı idi. Târihler, beş bini bulan bu kalabalığı idâre etmek için büyük bir servet gerektiğini söylerler.

Köprülü Ocağı'nın feyzi içinde yetişmiş olan Kara Mustafa Paşa, zekâsını, tecrübe ve dirâyetini gölgeleyen gurûru yüzünden ayağını sürçmekten kurtaramamış, böylece de "kazâ-i mübrem" hükmünü icrâ etmiştir. Paşa, Osmanlı Devleti'nin şanslı vezirleri kâfilesinden biri olarak zikr edilse revâdır.

Çarşıkapı'daki külliyesinin kitâbesinde, canına mâl olan 1683 Viyana Bozgunu'nun alnına vurduğu kader çizgisi, üstü kapalı olarak belirtilmiştir.

*

IV. Mehmed devrinin bu kudretli vezîri, Köprülüler'den sonra, Osmanlı Devleti'nin idâre çarkını muvaffakiyetle elinde çeviren adamdı. O muazzam dümeni döndüren kimsenin, emri altında bulunan kapı halkı, birkaç beş bin dahi olsaydı, gene de rahatlıkla idâre edebilirdi.

Aradan geçen asırlardan sonra, bugünün yaşlıları, altmış beş–yetmiş sene evveline kadar olan kimseler, Türk âileleri içinde, üç-dört yüz kişi kapı halkı olan varlık ve dirlik sâhipleri bulunduğunu hatırlarlar.

Amma, şimdi uzak ve yakın târihin o debdebe, dârat ve ihtişâmından arta kalmış bir iz ve eser bulmak ne mümkün?

Saray yavrusu kâşâneler, konaklar, köşkler ve yalılar arası saltanat sürmüş vezîrin, harap bir evin iki odasına sığınmış iki fakir torununu düşünmek, geçmişle hâli kıyaslatacak en hazin endâze...

Başımızı çevirip Türk'ün en az bin senelik geçmi-

şine baktıktan sonra, gözlerimizi bugüne gezdirecek olsak: "Ne imişiz, ne olmuşuz?" demekten gayri söylenecek söz bulmak güç, belki de muhal.

"Neden o zirvelerden bu çukurlara indik? Neden yeri göğü titreten sesimiz kısıldı? Neden sadaka verdiğimiz milletlerin iânesine el açmış bulunuyoruz?" diye dört duvar arasında söylenmeyi bırakmak ve bu suallerin altında çöreklenmiş gaflet ve hatâlarımızı yakalayıp, dolu dizgin, üstlerine gitmemiz gerekmez mi?

*

Sultan IV. Mehmed devri, Osmanlı coğrafyasının en yaygın, en geniş hudûdunu bulduğu zamandı. Fakat bu azim ve göz kamaştırıcı cüsseye rağmen devlet, şevket ve kudretini sanki aşırı bir ihtişam ve gösterişle teyit ettirmek ister gibi idi.

Kara Mustafa Paşa'nın beş bin kişilik kapı halkı da, pâdişâhın muhteşem av alayları, düğünler dernekler, resmî merâsimler tablosunun, şahıslar seviyesinde ifâde buluşu sayılabilirdi.

Belki ne o devrin dallı budaklı ihtişam psikozu ve binlerce kişiyi çatısı altında barındıran anlayışı doğru idi, ne de bugün, iki odaya sığınmış iki kişilik yoksul kadro bir özenilecek çekirdek âile tablosu idi.

XX. asır dünyâsında, artık hiçbir milletin binlerce maiyet halkını dört duvarı arasında barındırması beklenemez. Amma, Türk milletinin, o varlık ve dirlik devirlerinden bugüne süzülüp gelen bir bakıye, bir iz, maddî mânevî bir mîras beklemesi, elbette ki istenir ve istenecektir de.

Hele hele, maddî iflâsından da ağır basan mânevî tükeniş, Türk için bir kıyâmet alâmeti ise...

SÂDİYE HANIM VE KAPTAN PAŞA'NIN TORUNU

Sâdiye Kabartay Hanım'ı tanıdığımda, genç ve güzel bir Çerkes kadını idi.

Kafkasya'nın asil âilelerinden birine mensup olan bu alımlı ve tatlı kadın, henüz memleketinden ayrılmadan evvel işte bu refahlı âilenin çocuğu imiş.

Kabîlesinin namlı ve sayılan bir ferdi olan büyük babası, oğlunun aşırı eğlenceye düşkünlüğünden pek üzüntü duyar ve seccâdesinde gözyaşları ile bu haylaz evlâdın, yâni Sâdiye Hanım'ın babasının, ıslâhı için duâ edermiş.

Güzel olduğu kadar sadâkati ve tevâzuu ile de etrâfında kalabalık bir sevgi halkası olan Sâdiye Hanım: "Babamı, bir gün gene uzakça bir yerdeki düğüne götürdüler. O kadar güzel oynardı ki, civarda onun gibi neş'eli ve kıvrak bir genç bulmak kābil değildi.

Babam düğüne gitmiş, dedem de namaz seccâdesine oturmuş. İşte ne olmuş ise o zaman olmuş olmalı ki, babam bütün coşkunluğu ile oynarken oynarken, birden: "Allah!" diye bir sayhâ koparıp bayılmış. Eve getirdikleri zaman artık o bir başka insandı. Kısa zamanda bizi toparladı. Kardeşlerimizin her birini ya evlendirdi ya iş sâhibi etti, sıra bana gelince: "Seni de Allah'a emânet ediyorum!" diyerek, çıkıp hacca gitti."

İşte Allah'a emânet ettiği Sâdiye de, döne dolaşa

mürşit kapısına gelerek murâdına erdi.

*

Günün birinde çocuk Sâdiye, son Kaptân-ı Deryâ'lardan Hasan Hüsnü Paşa'nın konağına getiriliyor ve paşanın oyun kadrosu içine alınıyor. Burada ne zahmet görüyor, ne bir çile çekiyor. Daha on beşini tamamlamadan, çok temiz bir âilenin oğlu ile evlendiriliyor.

Sâdiye Hanım'ın, içinde çocukluğunu geçirdiği Kaptan Paşa yalısında, câriye, köle, uşak, harem ağası, kâhya, aşçı, bahçıvan, kayıkçı üç yüz nüfus vardır.

Paşanın âileye hâkim kızı Hamide Hanımefendi, gönlü isterse saraya bile kafa tutan son derece ağırlığı olan bir kadındır. Yalı komşuları Zekiye Sultan ile Naime Sultan idi. Zekiye Sultan: "Biz, pâdişah kızları olduğumuz halde, Hamide Hanım'la yarışamıyoruz!" dermiş.

Hamide Hanımefendi, kimi ölüm, kimi ise talâkla netîcelenen izdivaçlarına rağmen, babası dâhil, yalının tek hâkimi olarak etrâfını ustalıkla idâre edermiş.

Paşa: "Evimde kimse abdestsiz gezmesin." diyerek, devamlı hamamın sıcak olmasını istermiş.

Yalının, bir de dağların ortasında çok sanatlı, bir köşkü de varmış ki câriyeler orada ata biner, oyunlar oynar, aralarında eğlenirlermiş. Ramazanlarda da arabalarla Hırka-i Şerif ziyâretine gidilirmiş.

*

Gel zaman git zaman, yılların çıkrık gibi dönüp seneleri üst üste dolaması ile bir devir biterek, çıkrığa yeni bir devir dolanmaya başlayıverdi.

Artık, ne Kaptan Paşa'lar saltanatı, ne o devir ricâlinin haşmetli ve debdebeli hayâtı kalmıştı.

Meşrûtiyet'in acemi politikası ile Trablus Harbi, Balkan Harbi ve nihâyet 1914 - 1918 Birinci Cihan

Harbi, bu muhteşem İmparatorluk alevini üfleyip söndürmüş; sonunda, istîlâlar, mütârekeler, sulhlar ile Cumhûriyet gelmiş ve devlet de, cemiyet de kendi yağı ile kavrulmak zorunda kalan yoksul devirlere adım atmıştı.

*

Yeğenim, Prof. Dr. Ziya Cemal Büyükaksoy'un muâyenehânesi, Galatasaray'ın Su Terazisi sokağında idi. Bir gün oraya giderken, klasik mobilya satan bir mağazada iki koltuk gördüm. Eve, böyle bir eşyâ lâzımdı; aramaya lüzum kalmadan karşıma çıkmıştı; hemen içeri girdim.

Koltukları beğendim ve aldığımı söyleyerek adres verirken, kıranta bir adam olan dükkân sâhibi kendisinin İtalyan, adının da Vuçini olduğunu söyledi, sonra da, karısının müslüman olduğunu sözlerine ilâve etti.

Birden âdeta dayak yemiş gibi acı duydum. Tam bu sırada kapıdan, yanında bir delikanlı ve bir genç kız ile güzel bir kadın içeri girdi. Mağaza sâhibi gururla: "Hanımım," demez mi? Oğlanı da: "Gel buraya Marsel," diye çağırdı. Az sonra da, hanımım, Kaptan Paşa'nın torunudur, dedi.

Bir kere daha anladım ki, Türk Milleti yalnız rejim değiştirmekle kalmamış, sırtındaki vatan, îman, an'ane ve târih zırhını da deldirmiş. İşte bu açılan delikten de oluk oluk millî ve mânevî değerleri yâd ellere kaçırmış.

O delik tıkanmazsa, kim bilir daha nelerimiz gidecek, böylece de bizi "batılılaşma" tuzağına arkamızdan itenler, iflâsımız topunun sesi ile bayram edeceklerdir.

Vuçini'lerden ayrıldıktan sonra hemen Sâdiye Hanım'a gittim ve Kaptan Paşa'nın İsviçreli bir bahçıva-

nın kızı ile evli bir torunu olup olmadığını sordum. "Evet," dedi. "Paşanın oğullarından biri, İsviçreli bir bahçıvanın kızını almıştı. Ondan olan çocukları da İsviçre'de büyüdüler. Bu, onlardan biri olsa gerek," diye sözünü tamamladı.

Hânesi halkının abdestsiz gezmemesi için günün yirmi dört saatinde hamamı sıcak duran Kaptan Paşa'nın torunu, bir İtalyan-Rum kırmasının karısı ve evlâtları da hıristiyandı işte.

FAKİR DÜŞEN EFENDİ

Büyük annemin tanıdıklarından bir hanım, bir gün halayığı ile yolda giderlerken, ihtiyar bir hamalın dinlenmek için yere indirdiği küfesini tekrar sırtlamak isteği ile hamle üstüne hamle yaptığını, fakat gayretlerinin netîcesiz kalarak bir türlü yükü kaldıramadığını görmüşler.

Bu hazin manzara karşısında hamalcığa yaklaşan genç halayık, küfeyi yakaladığı gibi hamalın sırtına vermiş.

İhtiyar hamal, sanki kendisine dünyâlar bağışlanmış gibi memnun:

- Hay kızım, serasker karısı olasın! demiş.

*

Bize, Kastamonili Hocahanım denen yaşlı bir kadıncağız gelir giderdi. Amma o, yalnız bizim değil, konaklarında veya evlerinde, halayıkları olan birçok âilenin Hocahanımı idi.

Girip çıktığı evlerin genç câriyelerini okutup yazdırırdı. Her âilenin hoşnutluğunu kazanmış olan bu kadın, çevresinin îtibarlı ve saygı gören insanı olan büyük annem tarafından da takdir edilen bir kimse idi.

Hocahanım'ın bize gelip gittiği seneler, herhalde beş altı yaşlarında olmalı idim. Onun bize gelişi, benim için bir nevî temâşâ ve tedkik fırsatı olurdu. Geçip büyük annemin yanına oturunca, ben de kendisini

en iyi görebileceğim yere geçer ve artık gözümü üstünden ayırmazdım.

Yemenisinin dışında kalan saçları kınalı idi. Ağzındaki protez dişler, herhalde o devrin teknik imkânları başka türlüsüne imkân vermediği için, konuşurken devamlı iner çıkar ve bir tuhaf da ses çıkarırdı. İlk seneler, Hocahanım'ın ağzında incir olduğunu ve bu çıtır çıtır edişin de incir çekirdeklerinin kırılışı seslerinden geldiğini zannederdim.

İlk defa da, düşmemesi için birbirine arkadan bağlanmış küpeleri gene Hocahanım'da görüyordum. Kastamonili Hoca'nın dut küpeleri, ensesinden dolaşan bir ibrişim ile birbirine bağlıydı.

Hocahanım'ı yazlık evimizde hiç hatırlamıyorum. Dâima kışlık evimizde gördüğüm için, kıyâfeti de mevsime göre olurdu. Elbisesi ile aynı kumaştan yapılmış dikişli pamuklu hırka giyer, oturduğu zaman da, bu sertleşmiş hırkanın göğüs kısmı balon gibi şişerdi.

Hocahanım dürüst, merhametli ve fazîletli bir kadın olmasaydı, büyük annem tarafından asla îtibar görmezdi.

Birgün bize gâyet sinirli ve üzgün olarak geldi. Büyük anneme,

- Hâlet Hanımcığım, ben bir daha seraskerlerin konağına gitmem gayri... diye kesip attı.

Meğer densiz ve zâlim olan seraskerin karısı, her nedense öfkelendiği iki câriyesinin bacaklarından et kesmiş. Hâdisenin üstüne giden Hocahanım da, ıztırapla kıvranan kızları görünce, fırlayıp seraskerin karısının yanına çıkmış ve:

- Hâin garı, bi yol daha senin evine gelmem... diyerek konaktan çıkıp gitmiş.

*

Gel zaman git zaman Türk gelenek ve görenekle-

rinde emsâline rastlanmayan bu vahşet vak'asının kahramânı olan seraskerin karısı, konağının kalabalık olan kadrosuna rağmen, bir yolunu bulup gönlünü gayrimeşrû bir alâka ile eğlendirmek fırsatını elde ettiği kimseye, iffet anlayışına sığmayan pozda bir fotoğrafını çektirmiş. Nasıl olmuşsa olmuş, bu fotoğraf da pâdişâhın eline, oradan da seraskere kadar ulaşmış. Böylece de gaddar olduğu kadar cüretkâr da olan kadın, paşadan ayrılarak, memleketi olan Gümüşhâne'ye sürülmüş.

İhtiyar hamala yardımcı olan câriye ise, hanımının düştüğü mâlî sıkıntı yüzünden, bir müddet evvel seraskerin konağına devredilmiş bulunuyormuş, sıcak kanlı, merhametli, akıllı ve güzel bir kız olarak, konağın artık bekâr olan paşası tarafından beğenilip nikâhlanmış.

*

Bu mes'elede büyük annemle Hocahanım'ın, üstünde durdukları nokta ise, şu idi: Seraskerin yeni hanımı olan genç ve güzel kadın, fakir düşmüş eski efendisi bulunan yaşlı hanım, konağına misâfir geldiği zamanlar bütün hizmetkâr kadrosu ile berâber harem kapısına kadar inerek, kibar düşkünü hanımını karşılar ve koluna girerek dîvanhâneye çıkarır, baş köşeye oturtur, kendisi de giderek kapı dibinde diz çöküp yere otururmuş.

Başta serasker olan kocası, konak halkı tarafından çok sevilen bu genç hanımın o büyük tevâzuu ve hürmetkâr muâmelesine şâhit olan Hocahanım, bunu da gözleri yaşararak büyük anneme anlatırdı.

*

Eski Türk an'anesinde, fert ve cemiyet bünyesinin hâkim vasıfları arasında, tevâzu, saygı, bilhassa iyilik gütmek ve kadirşinaslık, îtiyatları, huşûnet ve

nankörlüğü önleyen bir silâhtı. İyilik gördüğü ve tuzunu ekmeğini yediği kapıyı unutmak, Türk için, affedilmez îman ve ahlâk noksanlarından biri sayılırdı. Onun için de Türk, "Bir fincan kahvenin kırk yıl hakkı vardır," demiştir.

*

Altı yüz senelik ömrü içinde, önceleri ileri, sonraları geri adımlar atmış olan bir Osmanlı Devleti vardı ki, çatısı altında barındırdığı milletlere efendilik, babalık etmiş, okşamış, korumuş, malının, canının bekçisi olmuştur.

Amma şimdi, evet şimdi, -babadan koparak kendi dam altlarına çekilen- bu kadir kıymet bilmez nankör ve azgın evlâtlardan hiçbiri de dönüp, o cömert, o âlicenap, o asil fakat fakir düşen eski efendilerine, değil el uzatmak, bir çift tatlı kelâm etmeyi dahi düşünmemekte, aleyhine gitmek husûsunda fırsatlar îcat etmekte ve yalanlar söylemekten hâince zevk duymaktadırlar.

Osmanlı Türkü Rumeli'yi fethetmemiş olsaydı, bugün ne bir Sırp, ne Bulgar, ne Romen, ne de Yunan milleti olurdu. Her birini sindirerek, tepelerinde fırsat bekleyen katolisizmin iştihâsı, onları yutmadı ise, bu, ancak Türk istîlâ ve fütûhâtı sâyesinde olabilmiştir.

Söz fazla uzamasaydı, Garp Ocakları'ndan, Sûriye, Irak ve Hicaz'dan da söz ederdim. Amma, söyleyenden dinleyen ve okuyan ârif gerek...

*

Fakir düşmüş efendisinin karşısında, kapı dibine çöküp oturmayı, zül değil, asâlet gereği sayan câriye kadar bile olamayan o derme çatma devletlerden, bugünün yoksul düşmüş Türküne sıcak bir alâka olsun gelmiyorsa bundan, Türk oğlu değil, onun nankör ve kadir bilmez eski tâbileri, eski bendeleri utansın!

1966 senesinde tedâvî zımnında Londra'da bulunuyordum. Ne hazin ki bundan bir buçuk asır evvel İngiltere hastahânelerinin ne ölçüde rağbet edilmez birer pislik, bakımsızlık ve iptidâîlik arzetmekte olduğunu biz değil, doğrudan doğruya hastahâne, hasta bakıcılık ve hemşîrelik mesleğinin kurucusu olan Florence Nighthingale hâtıralarında acı acı anlatmaktadır: 80 kişilik rutûbetli, duvarları, ıslaklıktan pamuklanmış, tuvalet ihtiyaçları koğuşun içine bırakılan birer pislik ve sağlıksızlık yuvaları idi. Hemşirelere gelince, müseccel ahlâksız kadınlardan başka, bu mesleğe rağbet eden kimse çıkmazdı.

Bir asilzâde olan zavallı Florence Nighthingale, âilesinin şiddetli mümânaatına rağmen, tek başına devlet adamlarına dert anlattıktan başka kraliçeye kadar sesini duyurarak, bugünkü içten dıştan akın edilen İngiliz hastahânelerinin temelini atmaya muvaffak oldu. Teşebbüs ve gayret sâhibi, bir kadın dahi olsa, ona nasıl "himmet-ür-rical taklaul-cibâl"[1] denmez?

Şu halde "tek elin şamatası çıkmaz" denirse de gayret, himmet ve hüsnüniyete dayalı bir sebatkâr insanın olmazları olduracağına bu, tek canlı misâl değildir.

---

[1] Ricâlin himmeti dağları devirir, kökünden koparır.

*

Tedâvî için Ingiltere'ye gelmeden evvel, 1,5 ay Çapa Hastahânesi'nin Nöroloji bölümünde Prof. Kenan Tükel Bey'in hastası olarak yatmıştım. Tabip olarak da, insan olarak da, müstesnâlar sınıfına giren bu zâtın alâkasına minnetim sonsuzdur.

Hastalığım diplopi'ye bağlı şiddetli baş ağrısı idi. Gerçi bütün gayretlere rağmen kat'î bir teşhis konamadı. Ekibi olan doçent ve asistanları testler yoluna gidilmesini tavsiye ediyorlar idi ise de, hoca buna yanaşamıyordu. Zîra tümörle alâkalı bir beyin ârızasına inanmadığı belli idi. Testlerin ise hem zor hem de tehlikeli tarafı olduğunu söylüyordu. Belki de testi tatbik edecek doktorların bilgi ve kâbiliyetlerine güvenemiyordu.

London Clinic'e yatınca Prof. Tükel'in çekindiği her türlü test tatbik edildi. Basit olanlar yapıldıktan sonra otele dönmeme izin veriyorlardı. Fakat uyutularak yapılan ağır testlerden sonra birkaç gün müşâhede altında hastahânede kalıyordum.

Şunu îtiraf etmek lâzım ki bakım fevkalâde idi. Daha evvel Çapa Hastahânesi'nde gece nöbetçisinin taş koridora mantosunu sererek üstünde yatıp uyuduğunu bildiğim için burada, baş ağrımın son derece şiddetlendiği bir gece, zile basıp gece nöbetçisini çağırmaya, daha doğrusu uyandırmaya kıyamadığımdan uzun müddet dişimi sıktım. Fakat tahammülü zor bir an geldi ki elim zile dokundu. Aradan bir dakîka geçmeden başında kepi, sırtında üniforması ile bir genç kız çıkageldi. Ona bir müsekkin istediğimi söyleyince cevap olarak, neden daha evvel haber vermediğimi sordu ve: "Bizim vazifemiz şu an uyku değil, hastaya hizmettir" dedikten sonra, "2-3 dakîka daha sabretmenizi ricâ edeceğim, zîra boş mîdeye verilecek

ilâç mîdenizi rahatsız edebilir, hemen bir fincan süt ısıtayım, ilâcı onunla alırsınız" dedi ve gitmesi ile elinde süt fincanı olarak geri dönmesi bir oldu.

*

Otelde kaldığım günler sokağa çıkmama izin verildiğinde, doğruca National Art Gallery'ye gidiyordum.

Koca binâ kaloriferli, sıcacık idi. Yorulunca oturup dinlenecek maroken koltuklar her seksiyonda mevcuttu. Benim bu müzeye gelmemin esas sebebi, Bellini tarafından yapılmış Fâtih Sultan Mehmed'in yağlıboya tablosunu bulup görmekti. Fakat bütün soruşturmalara, katalog ve listelere bakmamıza rağmen çağlar kapayıp çağlar açmış bu cihangirin böyle bir tablosunun mevcûdiyetinden kimsenin haberi yoktu. Bâzen yanımda, Peter Andrews isminde bir İngiliz mîmar gençle karısı da bulunuyorlardı. Mîmar, tahsil hayâtı boyunca burada çalıştığı halde böyle bir tablodan haberi olmadığını söyleyince, benim de aramaktan vazgeçmem îcap ediyor idi ise de, aksine, büsbütün millî heyecânım kamçılanarak behemehal tabloyu bulmakta ısrar ediyor, âdeta direniyordum.

Beşinci sınıf ressamların alelâde tablolarına duvarlar tahsis edildiği halde, İngilizlerin, ne yapıp yapıp elde ederek kendilerine mâlettikleri İstanbul Fâtihi'nin portresi ortalarda görülmüyordu.

Bir ara öyle direndim ki nihâyet tablonun bodrum katında olduğunu bir hademe söyledi. Aşağıya indik, bir alay abuk subuk levha arasında Fâtih'in portresi, iki duvar arasına sıkıştırılmış duruyordu.

Bu hazin haçlı alâkasızlığından ziyâde, kendi kendimize kızdım. XV. asırda çalınıp buraya getirilen tablonun National Art Gallery'de olduğunu Türkiye'de bilmeyen okur yazar tâifesi yoktu.

Asırlardır, Londra'ya sefir olarak, konsolos, ateşe militer, ateşe naval, hatta kültür ateşesi olarak gelmiş yüzlerce Türk, levhayı bodrumdan çıkarttırıp şerefine uygun bir salonun duvarına taktırmayı düşünmemiş olduktan sonra, İngiliz'in ona îtibar etmemesi daha hafif kalmakta idi.

Millî hassâsiyet, millî gurur, belki de, toptan tüfekten evvel kazanılması gereken bir koruyucu müdâfaa silâhı idi.

Bâri bundan sonra Türk gençliğinin eline bu kılıç ve kalkanı vermek sûreti ile önce, kendi öz değerlerine sâhip çıkacak idrak ve anlayışta yetiştirilmek yoluna gidebilelim...

FÂTİH SEMTİ ve FÂTİH

1925 senesinde, Büyükada'ya yaz mevsimini geçirmek üzere taşınıyorduk. Ağır eşyâlar, vapurun bagaj bölümünde idi. Yanımızda da, bir kaç küçük çanta vardı.

Etrafları ile ahbaplık kurup yârenlik etmekten hoşlanan kimseler için, bu ufak tefek eşyâ, sual ve merâka sebep olabilirdi. Nitekim olmuştu da. Esmer ve yaşlı bir hanım, yeğenimin dadısı Nergis Dadı ile konuşmaya başlamıştı bile.

Yaşlı hanımın ses tonu yüksekti:

- Yazlığa mı gidiyorsunuz? dedi.

Nerede konuşmasını, nerede susmasını çok iyi bilen akıllı ve terbiyeli dadının kestirmeden:

- Evet!

demesi, konuşmanın bitmesi demek olacağından, merâkını gidememiş hanım tekrar sordu:

- Ada'nın ne tarafına?

- Mâden'e.

Dadı, lâfı kısa kesmeyi aklına koymuştu amma, hanım yakasını bırakmaya niyetli değildi. Sorup soruşturmakla sözü uzatamıyacağını anlamış olmalı ki:

- Ben, dedi, Recâîzâde Mahmud Ekrem Bey'in refikasıyım.

Nergis Dadı'dan, bu defa hiç ses çıkmadı. Ne cevap versindi? Yâ öyle mi desindi? Teşerrüf ettik mi desindi? Recâîzâde'nin ismini dahi duymamış olan bir

kadın için, onun karısını tanımak, dadıyı ne diye alâkalandırsındı? Nitekim, hiç oralı olmadı bile...

Hanımın oltası yine boşa çıkmıştı. Amma yılmamıştı. Tekrar sordu:

- Nereden geliyorsunuz?

- Fâtih'den.

Recâîzâde'nin hanımı, bu cevap üzerine asla tenezzül edip sual sormazdı. Zîra bir Fâtih semti sâkinini muhâtap tutacak kadar bayağılaşabilir miydi?

Dadının cevâbı, yüzüne tokat yemişcesine onu çarpmıştı. Yarım saattir boşuna nefes tüketmiş olmasının intikāmını almak ister gibi, hakāret dolu bir ifâde ile:

- Fâtih'den Ada'ya taşınmak nereden hatırınıza geldi?

dedi ve bir daha hiç sesi çıkmadı. Üstelik başını çevirip dadıdan yana bir daha bakmadı. Herhalde, Şişli'den, Nişantaşı'ndan demesini beklediği dadının Fâtih olarak verdiği cevap, kadıncağızın oturduğu yerde taş kesilir gibi kalmasına sebep olmuştu.

*

Çağ açıp çağ kapayan, Anadolu ve Rumeli'yi ikiye bölmüş Bizans duvarını ortadan kaldıran Fâtih...

Seferleri, zaferleri, ilmi, irfânı, sanatkâr mizâcı, siyâsî ve askerî basîret ve kudreti ile olmazları oldurmuş Pâdişah...

Şimdi, onun ismine de cismine de makar olmuş semt, hem de bir edîbin karısı tarafından hor görülüyordu.

Amma ne yazık ki Fâtih sâde onun değil, kesesi şişkin zümrenin bucak bucak kaçtığı bir semttir. Aksini iddia etmek ise mümkün değil.

Binâların sağlam ve kullanışlıları başka semtlerde... Malların iyileri, eşyâların güzel ve zarifleri, çar-

şıların, pazarların, parkların, tiyatroların en seçilmişleri hep başka semtlerde...

O birbirinden mâmur başka semtlerin binâları, mühendislerin, mîmarların ellerinden çıkarken, Fâtih semtinin sıradan binâları, câhil kalfaların keyfince yükselmekte...

Acaba neden hükûmetler, belediyeler el ele verip, bu semtin, bir fakir fukara yatağı hâline getirilmesine göz yummuşlardır?

Bu şehri feth etmiş ve saltanatı boyunca da irili ufaklı beşi müslüman, on ikisi hıristiyan on yedi devleti yıkarak memleketine katmış bir hükümdârın mânevî çevresin[illegible]en maddî imkânlar neden esirgenmiştir?

İkinci Sultan Mehmed gibi bir gerçek Fâtih'e duyulacak şükran ve minnet borcu böyle mi olmak gerekir?

AKBIYIK SULTAN

1966 senesinde hasta idim. Bir buçuk ay Çapa Hastahânesi'nde yatmış ve Prof. Kenan Tükel Bey'in titiz alâkası ve her türlü tıbbî yolları denemesine rağmen kat'î teşhîse varılamamıştı.

Gözlere tesir eden aşırı bir baş ağrısından muztariptim. Bu yüzden, bir de yabancı tıp otoritelerinin tedkikinde fayda umularak Londra'ya gitmeye zorlanmış ve gitmiştim.

Refâkatimde Rahmi Öz isminde bir yardımcı doktor bulunuyordu. Her gün, kaldığım otele bir boy uğruyor ve hastahâne tedkiklerimde de benimle berâber oluyordu.

Bu seyâhate neden râzı olduğumu hâlâ tam bilemem. Herhalde yakınlarımın endîşelerini tatmin ve isim konmamış bir derde devâ aramak için yollara düşmüştüm.

Ne ki bu geldiğim yerden de bir sağlık müjdesi almadan döneceğe benziyordum. Nitekim de öyle oldu. Ama sonunda aranan şifâ, bir sene sonra, beni kendi memleketimde bulacaktı.

*

Yabancı doktorların elinde itâatli ve sâkin bir hasta idim. Mâdemki gelmiştim, şu halde ne kadar çetin olursa olsun tatbik edilecek her türlü müdâhaleyi kabul etmeli idim ve ettim de. Ama şu var ki yapılan tehlikeli, tehlikesiz bütün testleri, tahlil ve araş-

tırmaları, âdeta bir film seyreder gibi îtirazsız olduğu kadar, kayıtsız ve heyecansız bir gözle tâkip ediyordum. Kâh bayıltılan, kâh ayıltılan ve hastahânenin ayrı ayrı kısımları arasında dolaştırılan sanki ben değildim.

Uzun süren bu çileli tedkikler sonunda beyinde kötü bir ârıza olmadığı meydana çıkmıştı. Ama iyileşme alâmeti de yoktu. Aynı kanâat, kendi memleketimdeki tıp otoritelerince de bu merkezde idi. Şu halde ne idi bu ıztırap.

Bu kadar uzun süren araştırmalar sonunda hastalığa elbette bir isim takmak lâzımdı. Aşırı yorgunluk ve çalışma teşhîsi üstünde karar ederek, bir bellegale rötard ile vak'ayı başlarından savdılar.

*

Bütün bu zorlu araştırmalar sırasında kâh hastahânede yatıyor, kâh otelde kalıyordum. Gene Dr. Rahmi Bey'in otele uğradığı bir gün, Amerika'da uzun zaman berâber çalıştıkları Nejat Akbıyık ismindeki doktor arkadaşının bir müddettir Glaskow'da olduğunu ve haber verdiği için kendisini görmek üzere Londra'ya gelmiş bulunduğunu söyledi.

Bahsettiği arkadaşın soyadı, yürek titretecek bir isimdi. Başa konan herhangi bir devlet kuşundan da şerefli ve îtibarlı bir târihî taç değerindeki bu ad, acaba genç doktora, tahmin ettiğim gibi bir ulu cedden mi geliyordu?

İstanbul'a fetih orduları ile giren II. Sultan Mehmed'in sağ yanında at süren Akşemseddin Sultan gibi, sol yanındaki beyaz sakallı Akbıyık Sultan'ın bir soy mîrasçısı mıydı bu genç hekim?

Sordum ve Dr. Rahmi Bey'den aldığım cevap tahmînimi doğruladı. Verdiği tamamlayıcı mâlûmat ise yıkıcı oldu. Çok şükür ki derviş yıkılmaz. Onun için

sâdece kahırlandım.

Ne yazık ki kütleler arasında vicdânî mesûliyet ve içtimâî vazîfe anlayışının ne ölçüde değer kaybetmiş olduğunu, vatan aşkı, toprak hasreti, îman gücü, ferâgat ve fedâkârlık gibi üstün duyguların nasıl çözülüp yıkılmış olduğunu bir kere daha görmüş bulunuyordum.

Demek ki târihin ve içtimâî vicdânın, asırlar boyu biriktirip ördüğü o kutsî heyecan, o vatan ve îman şevki, artık taş taş üstünde kalmamacasına yıkılan bir âbide gibi dağılmış bulunuyordu.

Yüzyılların teknesinde mayalanıp dünyâya medeniyet ve adâlet sadakası dağıtagelmiş olan Türk, şimdi dağarcığını varından yoğundan boşaltmakta tereddüt etmeyen ve kıyasıya harcadığı millî varlığından boş kalan bu dağarcığı başka ülkelerin nîmetleriyle doldurmaya servet, sâman sâhibi olup bir hoşça eyyam sürmeye can atabiliyordu.

İşte onun için de gözünü kırpmadan toprağını tekmeleyip yâd ellere gidebiliyor, böylece de Türk toprağında yetişen fidenin mahsul ve bereketi, ağyârın malı oluyordu.

Akbıyık Sultan gibi bir cihat ve îman erinin zürriyeti olmak şerefi bahâ biçilmez hazîneler değerinde ise de, derinlerdeki bu kökün filizi olmak şerefiyle doyamamak ve gözünü boyayan dünya varlıkları tarafından sürüklenip kaybolmak, ne hazindi.

*

Dr. Nejat Akbıyık, Amerikan vatandaşı olabilmek için Glaskow'da anlaşmalı bir evlilik yapmakta imiş. Amma muâmele resmiyet kazandıktan sonra boşanmak şartı ile yapılan bu mukâveleli izdivaçtan bir çocuk dünyâya gelecek olursa, Akbıyık Sultan'ın bilmem bu kaçıncı minicik torunu anasının babasının,

bir daha geri almak hakkı şöyle dursun, evlâtlarını görmek ihtimâli dahi hukūkî yollarla yasaklanıp kaldırılmış, bir müesseseye terk edilecekmiş.

*

Rahmi Bey'den, üzgünlüğümü saklayamadım ve arkadaşını görüp konuşmak istediğimi söylerken de sesimin tonundaki çâresizlik ve ümitsiz ricâyı hissetmemesi kābil değildi.

Görecektim de ne olacaktı?

Târihini, toprağını, îmânını, soyunu, soydaşlarını hatta evlâdını bu kadar pervâsızca terketmeye karar veren adamı, bir iki kuru söz mü yolundan döndürecekti? Şimdiden, bir çıkmaza toslamış olan bu mülâkatın menfî netîcesini bilmekle berâber, gene de bedbaht genci görmek istiyordum.

Nitekim gelen cevapta netîce kendini göstermişti. Genç doktor özür diliyor ve hemen Glaskow'a dönmeye mecbur olduğu haberini gönderiyordu.

*

Ertesi gün gene otele gelen Rahmi Bey, gitmek için acele eden arkadaşının uçağını kaçırdığını, bu yüzden de geceyi Londra'da geçirmeye mecbur olduğunu ve şu anda ise aşağıda otelin salonunda beklediğini söyledi.

*

Fâtih Sultan Mehmed'in iki yanında giden Ak Şeyh'le Akbıyık Sultan'ların halk muhayyilesinde şekillenmiş, hayâlî resimlerini gören çok olmuştur. Mahalle kahvelerinde, kırâathânelerde, tütüncü ve berber dükkânlarında...

Amma şu anda karşı karşıya olduğum genç adamın yüzü, hâfızalarda yer etmiş o Ortaasya bereketlerinin sanki tâ kendisi idi. Bu esâtirî çehre: "Türk'üm, ben Türk oğlu Türk'üm.." diye âdeta bağırıyordu. Bir

de beyaz sakalı olsa idi, işte bu, kahvehâne duvarlarını süsleyen resimlerin Akbıyık Sultan'ı denebilirdi.

Bulaşıcı hastalıklar gibi Türk târihinde, hemen her elli senede bir, isyandı, ihtilâldi, ıslahattı, inkılâptı... diye tekrarlanan illetin, zavallı Türk milletine kendi sesini duyurmayan bir sağırlık, kendi gerçeklerini göstermeyen ne denli bir körlük getirdiğini farketmek için acep daha nice bir zaman bekleyeceğiz?..

Yüzü ile de, hâli ile de; Türk oğlu Türk'üm diye bağıran vatan evlâtlarına kulaklarından kendi seslerini duyurmayan gaflet pamuğunu çıkaracak ele, havadan sudan, azıktan artıktan daha muhtaç olduğumuzu, ah bir bilsek, bir bilsek.

PÂDİŞÂHIN KILIÇ KUŞANMA MERÂSİMİ

Karşımda sıra sıra oturan genç hanımlar! İyi ki sizden yirmi sene evvel doğmuşum. Zîra bir çok târihî hâdiseleri yalan yanlış kitaplardan okumaya mecbur olacaktım. Meselâ Mahmud Şevket Paşa hâdisesi ve 31 Mart vak'ası gibi. Gelecek zamanlara ters intikâl ettirilmiş hâdiselere inanmak mecbûriyetinde kalacaktım.

En selâhiyetli kalemler bile Mahmud Şevket Paşa'nın arabasının önüne çıkan cenâzenin sahte olduğunu yazar. Halbuki bu, sekiz aydır hasta yatan, dayımın dadısı Revnakfer Kalfa'nın tabutu idi.

31 Mart'a gelince, bu âdeta, Sultan Abdülhamid'in, Meşrûtiyet'e rağmen hâlâ tahtta kalmasının kanlı bir protestosundan ibâretti. Hâdise genç ve gâfil İttihatçı subaylar tarafından hazırlanmış bir vak'adan ibâretti.

*

Asıl söylemek istediğime gelince, siz gençler, şu an bir pâdişâhın kılıç kuşanma merâsimine gidişini seyrettiniz mi? Tabiî ki hayır. Ben ettim. Kılıç kuşanma merâsiminin güzergâhı: Sultanahmet'te başlayıp, Beyazıt, Şehzâdebaşı, Fâtih'den de geçtikten sonra nihâyet Eyüp Sultan'da tamamlanırdı.

Henüz Direklerarası, cehâlet kazması ile alaşağı edilmemişti. Cadde üstündeki dükkânlar arasında,

Hüdâî–Sezâî Birâderler isimli iki genç kardeşin kırtâsiyeci dükkânı vardı.

Evimiz Şehzâdebaşı caddesine çok yakın olduğundan, âilenin kırtâsiye ihtiyâcını bu temiz gençlerin mağazasından tedârik ederdik. Bir de bize akrabâ olan onların bir arkadaşı vardı ki, o iki kardeşin efendiliğini söyleye söyleye bitiremezdi. Kılıç alayı işi ortaya çıkınca, bu akrabâ onlarla konuşmuş olmalı ki merâsimi seyretmek üzere bizi de dükkânlarına dâvet etmişler. Evden kaç kişi gittiğimizi hatırlamıyorum. Dükkânın caddeye bakan kısmında bir yarım kat mevcuttu. Bu, Direklerarası dükkânlarının hepsinde vardı. Fazla kitap defterler oraya konulurdu. Fakat bu defa o asma kat, çıkıp caddeyi oradan görebilmemiz için minderlerle, yastıklarla döşenmişti. Lâkin oraya iğreti bir merdivenle çıkmak lâzımdı. Ben zayıf ve küçük bir çocuk olduğum için kolaylıkla çıktım. Benim gibi daha birkaç çıkan da oldu. O zamâna kadar hiç telâşlanmayan dükkân sâhiplerinin annesi, tam oğlu çıkacağı zaman "Hüdâî oğlum düşeceksin." diye âdeta feryat etti ise de Hüdâî düşmedi. Arkadan Sezâî merdivene adım atınca aynı feryat tekrar yükseldi: "Sezâî oğlum düşeceksin." Sezâî de düşmeden çıktı.

Fakat aradan geçen birkaç sene içinde müslüman Türklüğün canına kasteden Balkan ve Birinci Cihan Harpleri sırasında, Hüdâî de, Sezâî de şehit düştüler.

*

Sırmalı üniforma giymiş, Pâdişâh'ı, açık arabada çok iyi gördüm. Beyaz sakal, beyaz saç, bu nurlu ve güzel yüzü âdeta hâlelemişti.

Beşinci Sultan Mehmed Reşad adı ile Osmanlı Tahtı'na oturan bu mübârek adam için kısa zamanda tatsız söylentiler aldı yürüdü. Sanki idraksiz ve her

şeye tebessümle "Memnun oldum. Mahzuz oldum," diyen bir zavallı imiş.

Amma bu güler yüzlü adamın ağladığını da İttihatçıların kodamanlarından olan o devrin Polis Müdürü Ahmet Bey'in[1] ağzından şöyle dinledim:

"Cuma selâmlığının Fâtih Câmii'nde yapıldığı bir hafta, Pâdişah merdivenleri inerken Enver Paşa yanına yaklaşarak "Efendim Hicaz'da Emîr Hüseyin Devlet-i Aliyye'ye isyan ederek istiklâlini îlân etti." demesi üzerine, gözlerinden dört sıra yaş boşalan Pâdişah, "Bu işe sizin idâresizliğiniz sebep oldu. Haydi şimdi de temizleyin bakalım" diye arabasına yürümüş.

*

İstanbul'u ziyâret eden İran Şâhı ile Pâdişah arasında tercümanlığı üstüne almak isteyen Enver Paşa'ya Pâdişâh'ın: "İki müslüman devlet reîsi tercüman aracılığı ile konuşmaz, ben derdimi Farsça anlatırım, o da zâten biraz Türkçe bilir," diye kesip attığını gene Ahmet Bey nakletmişti.

[1] Ahmet Erner, Büyükelçi Erdem Erner Bey'in babası.

BABAMIN VİYANA SEYÂHATİ

Babam, 1903 senesinde, vazîfeli olarak Viyana'ya gidiyor. Üstünde resmî üniforması var. İstasyonda bir arabaya biniyor. Arabacı, bu üniformalı Türk askerini, üçüncü sınıf bir otele götürmeyi teklif ediyor. Babam ise, Viyana otellerini sınıflarına göre çok iyi bildiğinden, arabacının: Zavallı Türk, ancak bu seviyesiz yere lâyıksın, der gibi tavır takındığını görerek üçüncü sınıf otel yerine, Viyana'nın lüks bir otelinin ismini veriyor. Artık arabacı şaşkın ve çâresiz, söylenen tarafa atlarını sürüyor.

Babam dürüst insandı. Asla devletine külfet yükletecek bir kimse değildi. Kendisine verilen yol harçlığı, herhalde bir lüks otel masrafını karşılayacak ölçüde olmamalı idi. Fakat devletinin ve ordusunun haysiyetini korumak bâbında, aradaki farkı cebinden karşılamanın, kendisine düşen vazîfe olduğu şuûrunda olan bir adamdı.

*

Tahmînime göre 1903'lerde cereyan eden bu hâdise sırasında, babam Tophâne Müşîri Zeki Paşa'nın seryâveri ve aynı zamanda kānun zâbiti (inzibat subayı) ve dahi Mızıka Mektebi Müdürü idi.

Bu arada Viyana'ya gönderilmesinin bir sebebi de, mektebe mûsıkî âleti almaktı.

Satın aldıklarının hepsi iyi idi de, sıra zile gelince, o kadar titizlikle korumaya çalıştığı mânevî hay-

siyetine bir darbe yemekten kurtulamadı. Şöyle ki: Listesi gereğince, mûsıkî âletlerini satın aldığı m es-seseden, orkestra için bir zil lâzım olduğunu söylediği zaman: "En iyi zili Türkiye yapar. Biz de sizden alırız. Yapıcısı da Kumkapılı filân ustadır," demezler mi?

KÂMİL PAŞA HARMANI

Henüz 1926 senesi gelmemiş, Tekel denen müessese de henüz çayın gırtlağına sarılmamış ve: "Sana, benim kapımdan gayrı yerde boy göstermek yok!" dememişti.

Çay, bir serbest ticâret metâı olduğu geçmiş yıllarda, her memleketteki gibi bizde de çaycı dükkânları vardı. Bu mağazaların en meşhurlarından biri de Eminönü'ndeki Albayrak idi. Rafları dolduran tenekelerde, akkuyruklar, popoflar, seylanlar, barodiler, sanki görücüye çıkmış kızlar misâli, çay tiryâkilerinin gözleriṇi üstlerine çeken dilberler gibi boy gösterirlerdi.

İsteyen istediğinden alır veya dükkân sâhibinin tecrübeli takdirine bırakarak seçme hakkını ona verirdi.

Biz ne zaman Albayrak mağazasına gitsek, sâdece: Kâmil Paşa harmanı istiyoruz! derdik. Zîra bizim için çeşitli çay cinslerinin karıştırılmasından meydana gelen bu harmanın üstüne, damak zevkini hoşnut edecek bir başka halita bulmak belki de kābil değildi.

Eğer dükkâna girdiğimiz zaman iş başında olan kimse, mağazanın sâhibi veya bizi tanıyan tezgâhtarlardan biri ise, daha ağzımızı açmadan, raftaki kutulara uzanır ve hazırlayacağı harman için her birinden

ne miktar almak lâzım geldiğini bilir ve bir kabın içinde karıştırıp harmanlar, paketi elimize verirdi.[1]

*

Kâmil Paşa...

Anayurtlarının âdeti gereğince, evlerinde sabahtan akşama çay semâveri, dilinden şarkı düşmeyen şuh bir dilber gibi, kaynayıp taşan asil bir âilenin reîsi...

Paşa, Dağıstan kahramânı Şeyh Şâmil'in oğullarının en küçüğü idi.

Amma, her küçüğün bir de büyüklük devri olabildiğinden, alnında secdesinden eser bulunan bu tertemiz mümin kişi, ata mîrâsı bir kahramanlık şerefinin gölgesi altında sükûn ve huzur içinde yaşardı.

Kafkasya dağlarını yıllar yılı, ruh tâifeleri gibi sihirli kudretleri ile, istiklâl ve îmanları adına, Rus'a karşı muhâfaza etmiş, yılmamış yıldırmış, biri bin eden kahramanlıkları ile de târihin alnına unutulmaz destanlar kazıyıp hâkketmiş Şeyh Şâmil ve topyekûn, Kafkas mücâhitlerinin savaşları, biribirini bütünleyen bir vatan ve îman cengi idi.

Şeyh Şâmil'in cihat arkadaşları olan Ahbarü'l-Muhammed'ler, Nur Han'lar, Sürhay Han'lar[2], Murad Han'lar o îman devinin kılıç arkadaşları olan sayısız kahramanlar, gâyeleri uğrunda şehit olup namları nişanları mâzînin dalgın hâfızasında kalmışsa da, Hak ve hakîkat kitabının sahifelerinde ebedîleşmiş ve âbi-

---

[1] Kâmil Paşa'nın bizzat tertiplediği ve seçilmiş çay cinslerinden yapılan bu harmanın okkası, 1925 yıllarında dört lira idi.

[2] Torunlarımın ceddi olan Sürhay Han ve onun zürriyetinden olan Nizâmeddin Bey, Osmanlı topraklarına ilticâ ettiğinde, devrin pâdişâhı tarafından izzetlendiği ve asâlet maaşı ile taltif edildiği bilinmektedir.

deleşmişlerdir.

Başları bulutların göğsünde dinlenen dağların, sert, sivri ve karlı tepelerin at geçmez geçit vermez kayalık arâzinin o yılıp usanmaz bir avuç cihat eri, yüz binleri bulan Moskof ordularının yüzüne tam otuz beş sene şamar indirmiştir. Hâlâ da, Rus silâhlı kuvvetlerinin yüzünde, bu şaklayan pençenin izleri silinmiş ve unutulmuş değildir.

*

Kafkas Türklüğü'nün boynunu sıktıkça sıkan Rus pençesine karşı Şeyh Şâmil'in ilk mukâvemet hareketi, Ahilgoh'daki müdâfaa savaşı olmuştu.

Bu, sayıca da, silâhca da Türk kuvvetleri ile kıyaslanamayacak bir üstünlüğü olan Rus ordusuna karşı girişilmiş hesapsız ve netîce beklenmez bir cesâret örneği idi. Gerçekten de, gözleri pek yiğitlerden çok şehit verilmiş ve ümit edilen zafer, hayal olup gitmişti. Bunun üzerine, Dağıstan ulemâsı toplaşıp, daha fazla kıyım olmaması için bir mütâreke istenmesini kararladılar.

Amma bu mütârekenin kabûlü için, Şeyh Şâmil'in yedi yaşındaki oğlu Cemâleddin'in Ruslar'a rehin olarak teslim edilmesi şarttı. Bu Rus teklîfi Kafkas savaşçılarının yüreğine koca bir kor gibi düştü.

Ne ki, vatanının menfâati bahis mevzûu olunca büyük mücâhit, oğlunu nasıl teslim etmezdi? Etti de.

Ancak Rus, her zaman olduğu gibi sözüne riâyet etmedi. Mütâreke şartı gereğince on beş gün ateş keseceği yerde, daha imzâsının mürekkebi dahi kurumadan, hemen ertesi gün hücûma geçmiş bulunuyordu.

Andlaştığı düşmanın târihî şerefsizliğini çok iyi bilen Dağıstanlılar, ellerini tez tutup, daha mütârekenin ilk gecesi kadınları ve çocukları uzaklaştırmış-

lar, kanları ile kefenlenmiş şehitler ise toprağa teslim edilmişti.

Tevekkeli Şeyh Şâmil, mütârekeye rağmen Rus hücumlarının durmayacağını ve Kafkasya'yı dize getirmenin, düşmanın iç politikasında ana madde olduğunu biliyor, onun için de Rus'a güvenemiyor ve: Köpek köpektir, Ahilgoh'da olduğu gibi nerede olursa olsun gene bizi ısırır, diyordu.

Dediği de oldu ve mütârekenin ertesi günü, karşı kuvvetler taarruza geçtiler.

Amma Şeyh Şâmil denen, dış yapısı gibi iç yapısı da arslanları yere yıkan kahraman, bir daha müdâfaa harbine iltifat etmeyerek, çete savaşında karar kıldı. Onun için de, büyük mücâhide, gerilla harbinin üstâdı demek yerinde olur.

Nereden, nasıl çıktığı belli olmayan kuvvetleri, turna geçimi gibi, birden zuhur ederek düşman birliklerinin üstünde fırtınalaşarak eser ve Rus askerlerini dağıtıp perîşan ederdi.

Böylece de çeyrek asrı aşkın bir zaman, Kafkasya, Rusya'nın korkulu rüyâsı oldu.

Amma, kader levhasının yaprağında artık bir nihâî hüküm okunuyordu: Mağlûbiyet ve esâret.

*

Bir yanardağ gibi otuz beş sene cihat ateşi kesilmeden indifâ edip etrâfını alazlamış kahramâna, artık o kader levhinde esâret fermânı yazılmış bulunuyordu.

Çar, zirvelerin bu ele avuca sığmaz kartalını yakalamış ve sırf onu görmek bahânesi ile Kiev'e gelerek, esîrini de dâvet etmişti.

Bu, tâzim maskesi altında gizlenmiş bir mahkûmiyet haberi idi.

Nitekim öyle de oldu ve Şeyh Şâmil denen o ihlâs

ve îman âbidesi, bu şehirde geçirdiği on yıl içinde arslan yapısı çöktü, hastalandı, dermandan tâkattan kesildi.

Kız evlâtlarının hepsi veremden ölmüş, oğulları ise başsız kalan yurtlarında çâresiz de kalmışlardı.

Çar Alexandr'ın düğününe dâvet edilerek Petersbourg'a çağrılan kahraman, artık iki yardımcının desteği ile yürüyen güçsüz bir ihtiyardı. Buna rağmen Çar, Osmanlı şehzâdesinin ölüsünden bile korkarak Bursa şehrinden kaçan Karaman Beyi gibi, bir gölgeden ibâret kalmış Dağıstanlı'nın hâlâ isminden bile çekiniyordu.

*

Ömrünün kitabında tek lekeli sahife olmayan bu cenk ulusu, Medîne-i Resûl'e doğru yola çıkarken, geride bıraktığı cihatlar silsilesinin de muhâsebesini tamamlamıştı. Öyle ki bir an bile, iktidar ve saltanat için kılıç sallamamış, yalnız Hak ve hakîkat için döğüşmüştü.

Artık Hakk'a varacağı yolun da sonuna yaklaşmışa benziyordu. Nitekim öyle de oldu.

Bu satırları yazanın âlemlere yol gösterici Mürşidi de, o îman pehlivanının toprağa hazırlanış ânını şu vesîka sözler ile bağlamıştır: "Şeyh Şâmil gasl edilirken vücûdunda yüz yirmi kılıç yarası bulunuyordu."

AYŞE SULTAN

II. Sultan Abdülhamid Hân'ın zevcesi Müşfika Kadın Efendi, akıllı, dirâyetli, umur görmüş ve çile çekmiş bir canlı târih âbidesi idi.

Osmanlı Hânedânı'nın kadın âzâsına 30 sene sonra devletçe Türkiye'ye dönmek müsâadesi verilince Sultan Abdülhamid'le Müşfika Kadın Efendi'nin kızı olan Ayşe Sultan da vatana dönmüştü. Akıllı bir anne ile dâhî bir devlet reîsi olan babası Sultan Hamid'in zekâ, vekar ve dirâyeti mîrâsına konmuş olan Ayşe Sultan, yıllar yılı üstüste birikmiş acılarla pişmiş, ezilmiş, ancak şahsiyet yapısında bir tereddî meydana gelmemişti. Saltanatlı görünüşüne rağmen alçak gönüllü ve çok mütevâzı idi.

Dünyânın germ-ü serdini görmüş bu kökten asil ana kızı her ziyâretimde, âdeta kütle adına bir özür dileyiş, bir mahçûbiyet ve bir açığı kapamak duygularının tesîri vardı. Gerçi bu bapta ne ben bir şey söylüyordum ne de onlar mâruz kaldıkları çirkin ve haksız muâmelelerden tek kelime söz ediyorlardı.

600 sene Osmanlı tahtında oturmuş idâre ve iktidarlarının yekûnu içindeki şan ve şeref sahifeleri ağır basan bir hânedan âzâsını kadını erkeği, çoluğu çocuğu ile üç gün içinde memleketten sürüp çıkarmayı revâ görmüş kararda şahsen bir gûnâ taksîrim yoksa da, hâdiseye, "Benî âdem yek diğerinin âzâsıdır" diyen Şîrazlı Sâdî'nin anlayışı merkezinden bakınca,

elbette benim, bizim, hepimizin ve herkesin bu muâmelede bir mesûliyet ve utanç payı olmalı idi.

*

II. Sultan Abdülhamid Hân devrinin kuvvetli hâriciyecilerinden olan o devrin Paris Sefiri Münir Paşa'nın büyük kızı ile bir gün konuşurken söz, Saray'a ve Ayşe Sultan'a intikal etmişti. Sultan'ın düğününden bahsederken yatak odasını anlatmış ve tavandan inen cibinliğin yâkut, zümrüt ve elmaslarla işlenmiş olduğunu söylemişti.

Ayşe Sultan memlekete döndükten sonra annesi Kadın Efendi'yle birlikte Serencebey Yokuşu'nun üstündeki, Saray'ın eski uşak dâiresinde kirayla oturuyorlardı. Üç oğlundan yalnız bir tânesinin memlekete girmesine müsâade edilmişti. Zîra bu zavallı genç, aklen de bedenen de alîl ve bakıma muhtaçtı. Konuşamıyor, anlamıyor, yalnız iç parçalayıcı bir sesle bağırıyordu. Adige ismindeki Çerkes kalfa, bu bîçâre hastanın sâdık dadısı idi.

Ayşe Sultan'ı ziyâret edip de dertlenmemek kābil değildi. Güneşten solup erimiş perdeler, dökük duvarlara çiriş sürülmüş bezle yapılmış yamalar, bastıkça oynayan döşeme tahtaları ve bütünü ile dekor çok hazindi. Fakat kızına kavuşmuş olmaktan mesut olduğunu saklamayan Kadın Efendi ve yaşadığı hayattan şekvâsı olmayan Sultan âdeta insanın içindeki hüznü çekip alıyorlardı. Sultan sanki kendi hayatından değil de bir başkasının yaşadığı günlerden bahseder gibi Paris'de geçirdiği yılların hâtıralarından pek az söz ederdi. Kendisi el işi yapıyor ve oğlu da bunları satarak geçimlerini temin ediyorlardı.

Amma bu imkân da günün birinde yok oluvermişti. Zîra İkinci Cihan Harbi en ateşli devrine girmiş ve Almanlar Paris'i işgal etmişlerdi. Maddî imkânı olan

Fransızlar ve yabancılar şehri terk etmişler, ancak yolculuk yapmaya güçleri olmayanlar Paris'de kalmışlardı. Tabiî Ayşe Sultan'la çocukları da bu kalanlardandı. Şehirde gıdâ maddesi diye bir şey bulmak kābil değildi.

Nihâyet Almanlar, semt semt, mahalle mahalle ekipler hâlinde dolaşarak nüfus tespiti yapmaya başlamışlardı. Bir gün sıra kendi bulundukları apartmana da gelmişti. Heyet onların da dâirelerinin kapısını çaldı ve Sultan sorulan suallere pasaportunu göstererek cevap verince, kapıdaki askerî ekip, derhal esas vaziyeti alarak, selâm durdu ve işgal müddetince her gün, ekmeklerini ve ihtiyaç maddelerini getirdi.

*

Ayşe Sultan, *Babam Abdülhamid Hân*, isimli bir kitap neşretti. Fakat hâtıra çeşnili bilgiler çerçevesini aşmayan bu basit eserde Sultan Abdülhamid'in siyâsî şahsiyetini ve idâreci hüviyetini görmek elbette mümkün değildir. Nice yıllardan sonra memleketine sığıntı gibi kabul edilmiş bir kimse olarak, devrin anlayışına ters düşebilecek davranışlardan elbette kaçınması lâzımdı.

Üzüldüğü bir nokta, târihçi İsmâil Hâmî Danişmend'in kendisinden pek çok vesîka aldığı ve bütün ısrarlarına rağmen bunları geri vermediği keyfiyeti idi.

Bir de, Sultan'ın neşredemediği ve târihe ışık tutacak siyâsî hâtıraları olduğunu biliyorduk. Ancak, ölümünden sonra bunun kimin eline geçtiği, iki oğlundan hangisinde olduğu veya olmadığı hâlâ sır olarak kalmaktadır.

Şu da doğru veya rivâyet olduğu hakkında kat'î bilgim bulunmayan bir başka keyfiyettir ki, 33 sene Yahûdi ve haçlı tazyîkine göğüs gerdiği halde, sonun-

da gene de batılı ve bilhassa Yahûdi menfaati adına tuzağa düşürülmüş basîretsiz ve kifâyetsiz İttihat ve Terakkî iktidârının eliyle Osmanlı tahtından indirilen II. Abdülhamid'in bir torununun, yâni Ayşe Sultan'ın oğlunun mason olduğu söylentisidir. Hâlâ bu rivâyetin sıhhatine kāil değilim.

Yahûdiler bu genci de tuzaklarına düşürmüşlerse, Pâdişah'tan tam intikam almışlardır demektir vesselâm.

SULTAN REŞAD'IN TORUNU VE İTTİHATÇILAR

Münevver Ayaşlı Hanım'ın yalısında çayda idik. Bizden başka, Sultan V. Murad'ın torunu Nihad Efendi'nin oğlu Şehzâde Vâsıb Efendi ile V. Sultan Mehmed Reşad'ın oğlu Ömer Hilmi Efendi'nin kızı Mukbile Sultan da vardı.

Çay semâverinin üstündeki demlik fazla ısınmış olduğundan, ev sâhibi servis yapamayınca, Sultan: "Benim ellerim nasırlıdır, tutabilirim!" diyerek demliği yakaladığı gibi, kimsenin yardımını kabul etmeyerek, çayları boşalttı.

Hor ve güç işlerin sertleştirip nasırlaştırdığı elleri ile öğünür gibi konuşan bir Osmanlı Sultanı.....

Tevekkeli, düşmez kalkmaz bir Allah... dememişler...

Hâli, tavrı, sözü sohbeti çok sâde ve tabiî olan Sultan, lohusa bulunduğu bir sırada, İkinci Cihan Harbi'nin bombaları yağarken, herkes kaçıştığı halde, kendisinin çocuğunu koynuna alarak hastahânede kaldığını, nasıl da şiirleşmiş bir belâgatle anlatmıştı.

Bir ara da: "Benim büyük babam fakir pâdişahtı" dedi.

Gerçekten, saltanatı hep muhârebe yıllarında geçen V. Sultan Mehmed Reşad, dar elbise giydirilmiş

bir mahkûm gibi, sonuna kadar rahat nefes alamaz halde yaşadı.

Sultan doğru söylüyordu. İttihat ve Terakkî iktidârının elinde, onların keyfî kararları istikāmetini tâkibe mecbur olan Pâdişâh'ın elinde hemen hiç imkân yoktu.

Yıldız Sarayı'nı ve hazînelerini, Sırp, Bulgar ve Yunan çetecileri ile birlikte soyan İttihatçılar, bu halîm selîm, vatanperver Pâdişâh'a, boş bir devlet hazînesinden başka şey göstermemiş, vermemişlerdi.

Sultan Reşad'ın torunu gerçekten de, doğru söylüyordu. Saltanatta oturan sanki büyük babası değil de, İttihat ve Terakkî iktidârının parazit ve gözü doyamayan yağmacıları idi.

HAVAYA UÇURULAN KÖPRÜ

Birisi çok iyi tanıdığım ve sevdiğim, muhabbetimin içinde, fazîletine saygı da bulunan genç bir doktor; diğeri ise, hiç tanımadığım bir meslektaşı.

İki arkadaş, memleket mes'eleleri üstünde konuşuyorlar. Tanışıklığım olmayan genç hekim, Türklerde bir vakıf teşkîlâtı bulunmadığı kanâatini ileri sürüyor. Üstelik bu inancını da öyle müdâfaa ediyor ki, kendisini, hayretin de üstüne çıkmış bir dehşetle dinleyen arkadaşının, ıztırâba çalan şaşkınlığını dahi fark etmemekte bulunuyor. Onun için de, daracık bir papağan idrâki ile fikrinde ısrarlı.

Hâdiseyi, genç dostumun düştüğü dehşetten de beter bir elemle dinledim ve bir kere daha inandım ki, muayyen sloganların ipi ile idrakleri bağlanmış kütleler, ancak o ipin müsâade ettiği düşüncelerin dışına çıkma gücünü kaybetmiş bulunuyorlar. Onun için de, yanlışı doğru olarak bellemişlerse, artık hakîkati gerçek çehresi ile gösterebilmek için o ipi kesmek ve fikri, at koşturacağı bir meydana salmak gerekiyor.

Târih, geçmiş ile geleceği biribirine bağlayan köprü olduğuna göre, mesûliyet, o köprüyü havaya uçuranlardan başka kimin olabilir?

*

Genç doktorun ne mâzîsinden haberi var, ne de istikbâle mâtuf bir gāye ve ümîdin heyecânını tatmış. Hâl ise işte, kulak zarlarını patlatacak bir polemikler

ve sloganlar yaygarası içinde geçmekte ve bu gürültü yüzünden, gerçekleri duymaktan mahrum. Duymadığına göre de, düşünememiş; düşünemediği için ise, hakîkat, saf dışı kalmış.

Öyle ki genç adam, tıp tahsîlini yaptığı hastahâneye gidip gelirken, muhakkak sayısız vakıf ve tesislerin yanından, önünden senelerce geçtiği halde, demek ki hiç birini görmemiş, yâhut da, onlara görmeyen gözlerle bakmış.

Bir milletin romantizmini idrak edebilmesi, netîcede de kendi varlığından haberdar olabilmesi için, gözünün, körlükten görücülüğe dönmesi; kulağının da sağırlıktan duyuculuğa çevrilmesi lâzım.

Bir Süleymâniye, bir Selîmiye, hatta bir imâret, bir sebil, bir kemer, bir medrese, bir mescit ve hatta kurumuş bir çeşme yalağı dahi, bîgânece yanlarından geçip gidenlere: Hey!... bir kere de görerek bak! diye seslense, kulakları ve gözleri, belirli klişelerle kapanmış ve tıkanmış kimselere seslerini duyuramazlar. Zîra bütün bu geçmiş zaman yâdigârları ona göre, köhne, bayat, hatta tahrîbi ve tasfiyesi gereken, gerilik izleridir.

İş, bakmakta değil görmektedir.

Görücü gözü ve işitici kulağı mâzîsine açıldığı an, o hatırlayış, bir milletin silkinip dirilişi ve uyanışı demektir.

*

Dünkü adam, bugünün gencine, ne âilede, ne cemiyette ne de mektepte, Türklerdeki vakıf müessesesinin, dünyânın en ileri ve rasyonel esaslara dayandırılarak kurulmuş bir hayır, kültür ve amme hizmeti yararını omuzlamış bir içtimâî ve medenî zirve olduğunu söylememiştir.

Avrupa'da da feodalizmin dayandığı fideicommis

denen şartlı vasiyet usûlüne dayanan ve ancak bir sınıfın faydalandığı vakıf müessesesi vardı.

Türklerde ise vakıf, bu şartlı vasiyet usûlü yerine, mülkü de toprağı da en faal mânâsında bir amme hizmeti vâsıtası kılıp, hem vâkıfın zürriyetinin hem de halkın faydalanacağı bir teşkîlât olarak cemiyetin bütününe mâletmiştir.

Amma, târihi inkâr eden zihniyet, bu arada mîmârîyi ve sanatı da hiçe sayıp red eylemiştir.

Vakıf eserler, fikrin ve sosyal hizmetlerin barındığı çatılarını kurarken, aynı zamanda her biri, birer mîmârî ve sanat eseri, yâhut da, şâheseri olarak toprağa damgalarını vurmuştur. Öyle ki, ayak bastıkları yerden: Bana bakın, hizmetlerime olduğu kadar, dünyânın hasedini çeken güzelliklerime, zarâfetime, inceliklerime de bakın! diye yâre ve ağyâre de seslenip dururlar. Ama ne çâre ki, feryat yollu bu haykırışı genç nesiller duymuyor. Zîra bir hâin el, kulaklarını gaflet ve cehâletle sağırlaştırmıştır.

Sanat, bir mücerret varlık değil, içtimâî bir oluş ve terkiptir. Türklerde vakıf ve tesisleri meydana getiren sebepler ile, gerek sosyal yönleri ve gerek sanat eseri hüviyetleri, ferdin ve cemiyetin müşterek ihtiyaç ve zevkinden doğan ve gene de bu ihtiyaçlara cevap veren itici ve yapıcı güçlerin meyve ve mahsûlüdür.

*

Türklerde vakıf, bizzat hayâtın içinden doğmuş olduğu için mantıkî, rasyonel ve âbidevîdir.

Devletin, gerek dünya ile boy ölçüştüğü, gerek yıldızının söner olduğu zamanlarda, ferdin ve cemiyetin iktisâdî ve mâlî imkânlarını harekete geçiren psikolojik âmil, hayırla sanatı kucaklaştırarak neler olmamıştır.

Şehircilik ve sivil mîmârî kolunda: Konak, ev, kasır, saray, yalı, sâhilsaray, kervansaray, kubbealtı, arz odası, bağ ve bahçe olmuş...

Eğitim ve öğretim kolunda: Mektep, medrese, kütüphâne, dârülhadis, dârülkurrâ, dârülmesnevî olmuş...

İktisat ve ticâret kolunda: Bedesten, çarşı, kapalıçarşı, kapan, lonca, kârhâne, darphâne olmuş...

Din kolunda: Câmi, mescit, tekke, musalla, namazgâh olmuş...

Tıpta ve içtimâî kolda: Dârüşşifâ, hastahâne, aceze ve bakım yurdu, körhâne, cüzzamhâne, aşevi, imârethâne, dulhâne, çocuk emzirme ve büyütme yurdu olmuş...

Hâtıra, spor, askerlik ve su mîmârîsi kollarında: Kale, tophâne, türbe, lâhit, çeşme, sebil, selsebil, şadırvan, su yolu, su terâzisi, su kemeri, su bendi, kaplıca, okmeydanı, gökmeydanı, pehlivan ve kemankeş tekkesi, zorhâne olmuş...

Genç hekim, bilse de bilmese de Türklerde, asırlardan asırlara şakırdayarak sürüklenip gelen vakıf zincirinin sonunu bulmak belki de kābil değildir.

Küçük hizmetkârların kırıp döktükleri eşyâların tazmîni için yapılan vakıf, türbelere, câmilere vakfedilen şal, halı, kilim, şamdan, levha gibi sayıya gelemez eşyâ, hasta hayvanların tedâvisine tahsis edilmiş binâ ve para... köpek ve kuş sulukları...

*

Bu satırları yazarken, karşımda duran bir hâtıra eşyâya hüzünle bakıyorum. Bunlar, yirmi beş sene kadar evvel Bedesten'e düşmüş ve oradan satın alınmış, büyük boy iki şamdan... İkisinin de kāidesinde: "Derûnî Dergâhı'na Hüseyin Gālip Efendi'nin vakfıdır. Sene, 1291" cümlesi, oyularak hakkedilmiş.

Derûnî Dergâhı, İstanbul'un hangi semtinde ve

hangi tarîkat kolundandır, bilemiyorum. Ama, benim de, herkesin de bildiği gerçek, hangi nam altında olurlarsa olsunlar, Rifâî, Kādirî, Nakşî, hepsinin de aynı yol gösterici, aynı arıtıcı ve uyandırıcı vasfa sâhip bulunuşlarıdır. Yeter ki başlarında, insanı insanlığa lâyık olmayan hayvânî ve utandırıcı taraflarından temizleyecek kudretli bir mürebbî–mürşit bulunsun.

Derûnî Dergâhı'nı bilmediğim gibi, Hüseyin Gālip Efendi denen kimse de benim için meçhul. Fakat her şeye rağmen buna pek bilmemek de denemez. Zîra bütün ihlâslı ve îmanlı insanlar, ismen ayrı olsalar da, hakîkatte yekvücutturlar. Aynı teknede, aynı maya ile yoğurulup, çeşitli kalıplarla cemiyette yekpâreleşirler.

Bugün, hayatta olmadıkları halde, çehreleri gözümün önünde olan nice yakınlarım ve dostlarım var ki, topraktan gelmiş ve gene toprağa iâde edilmiş vücutlarına rağmen, gerek hâtıraları, gerek mânevî hayatları ile bende yaşamaktadırlar.

Hüseyin Gālip Efendi de her kim ise çoktan ölmüş olmalı. Ancak o da, bende yaşayanlardan biri...

Ölümün diş geçiremediği hayatla ebedîleşip devam etmek ve yaşamak ne güzel...

*

Bir milletin yüzünü ağartacak medenî seviyede ve cömertçe düşünülüp sanatkârâne kurulmuş mîmârî âbideler çehresinde boy atmış vakıf ve tesisler...

Tanzîmat ve ötesi, vakıfları sâdece dînî müesseseler olarak görmüş veya görmek istemiş olduğundan, bu hayır, sanat ve kültür yuvalarının amme hizmeti rollerini arkaya iterek, hatta dikkate dahi almayarak, tasfiye ve tahripleri yoluna gitmiştir. Böylece de, maârif, bayındırlık, sağlık, içtimâî yardım ve güzel sa-

natlar sahâsında olan geniş hizmetleri çürütmeyi bir nevî "yeniliğin zaferi" olarak kabul etmek hatâsına düşülmüştür.

Sosyal vasfı elinden alınıp cemiyet bünyesinden koparılıp tecrit edilen vakıf müesseselerimizin, hatta birer târihî âbide olarak muhâfaza edilmeleri bile düşünülmeden, kimi, zamânın yıkıcı eline bırakılmış, kimi ise, tahsis mahallinden çok ayrı faaliyetlerin pençesinde alabildiğine tahrip edilmiştir.

Bir vakitler, içinde bilgi ağı örülen bir medrese, bir mesnevîhâne saraç, kavaf, demirci, dokumacı atölyesi, antrepo, inek ve koyun ağılı hâline getirilerek perîşan edilmiş, artık içinde fakirlere aş pişmeyen bir imâret, yoksul hastalar tedâvî edilmeyen bir şifâhâne, esnafı dağılmış bir arasta, yolcusu olmayan bir han, hülâsa bütün bu medeniyet ve sanat şâheserleri, birer gerilik temsilcileri töhmeti ile, âdeta tiksinilerek, kasten tahrip edilmiştir.

Ne hazin ki gene bir zamanlar, değil kendi sanat ve irfan âbidelerini yok etmek, istîlâ ve fethettikleri memleketlerdeki yabancı medeniyet bakiyelerini dahi muhâfaza eden Türk millî ve medenî şuûru işte sonunda bu çöküş seviyesine düşmüştür.

Şâyet vakıflar ve tesisler, devlet iktisâdiyâtına bağlı sebep ve endîşeler yönünden de mütâlaa edilecek olsa, gene onların tahrîbi değil, tâmiri bir memleket dâvâsı olarak karşımıza çıkar.

Dünyânın bir kültür ve medeniyet yarışına çıktığı asrımızda, medeniyet izlerimizi topraktan kazıyan bir şuûra, vatan hâinliği damgasını vurmak hiç de insafsızlık olmaz. Zîra bir milletin müdâfaa silâhı ve ordusu kadar mühim olan, kültürü, dolayısıyla da kültür faaliyetine, sanat târihine ve içtimâî ihtiyâca hizmet etmiş âbide ve müesseseleri ayakta tutmanın yoluna

bakmaktır.

İnsanla insan gibi konuşan bu âbideler, körpe dimağlara bir târih ve sanat terbiyesinin büyüsü ile berâber millî heyecan, millî ruh ve hamâset duygusu veren en sözü geçkin birer hatiptir. Bu kubbelerin bu eyvanların, bu kemerlerin, bu nisbetlerin, bu hacimlerin, bu düşünür gibi oradan oraya yer değiştiren gölgelerin ve ışıkların altında hayat en müşkül, en çetin cilvelerine rağmen, gene de kolay, hatta ölüm bile, hoyrat ve abus çehresine rağmen, gene de gülümseyen bir dost gibidir.

Acaba Türk medeniyetinin izzeti nefsi ve millî gurûru olan bu irfan ve sanat yetimlerini yeniden kolu kanadı altına alacak, onları öz evlâtları gibi sevip koruyacak akl-ı selîme dayalı bir medenî görüş yeniden doğacak mıdır?

Acaba sosyal şuûru bu afyonlu şerbeti ezip ikram eden yabancı ideolojileri teşhis edecek iz'ân, yeniden etek sürüyüp duygu ve düşünce sınırlarımızdan içeri dalmak fırsatını bulabilecek midir?

Hesapsız bir yenilik ve inkılâp adına yapılan hareketlerin kazması ile millî ve mânevî değerleri tahrip eden bir zihniyet ordusunu peşimizde getirdiğimiz için de, kendimize değil, düşmanlarımıza hizmet etmiş olduğumuzu dile getirecek ses nerede?

Ve acaba, Türk medeniyeti kalesini atış menzili içine almış kurnaz ve hokkabaz bir menfaatin yaylım ateşi altında, köklerimizden, târihimizden, millî îman ve şuûrumuzdan, her gün bir yeni kıymetin bir yeni atış isâbeti ile yıkılıp, medeniyet harîtamızdan silindiğini belirtecek basîretli bir rehber gelecek midir?

İnkılâpların da yenilenmelerin de ilk ve belki başlıca sırrı, eskinin cevherinden faydalanacak bir anlayışı çiğnememek olduğunu acaba bize kim unutturdu?

Acaba, kaybedecek bir nefesimiz olmadığını, cemiyet nizamlarımızı, hars ve îmânımızı yıkıp, gözlerimizi öz kıymetlerimize bağlayıp, basacağı yeri bilmeyen körebeler gibi, bizi, dünya meydanının tehlikeleri ortasında başıboş bıraktıranlar kimlerdir?

Kimlerdir o satılmış ve aldatılmışlar ki, zaman zaman bu tehlikeyi haber veren seslere karşı tetikte ve pusuda beklemekte ve üstlerine çullanıp, iftirâ ve isnat süngüleri ile delik deşik etmektedirler?

*

Moskof steplerinden, Filistin çöllerinden, Pierre Lermite bakiyelerinden süzülüp tâ kanımıza, iliğimize işleyen bu zehirlere panzehir getirecek hakîm tutumlu hekim nerdesin?

Medeniyetler, hem dış manzaraları hem de iç yapılarının istîlâ orduları olan dilleri, sesleri, duyuş ve düşünüşlere hâkim olan kültürleri ile geldiğine göre, kendi medeniyetlerinden çıkıp, farklı medeniyetlere angaje olan milletler için de, elbise giydirilmiş iskeletler gibi, sirk çadırlarının yarı korkulu yarı gülünç numaralarına çıkmış palyaçolarına benzemek mukadderdir.

Ne yazık ki Müslüman-Türk de, etini döküp kuru iskelet bıraktığı şark medeniyetinin üstüne geçirdiği bir iğreti garp kaftanı ile dolaşıp gezerken, ele güne karşı, ne kadar gülünç olduğunun farkına varmayacak bir dalgınlık içindedir.

Bin şu kadar yıllık şarklı Türk, kendine garplı dedirtebilmek için hazînelerini bir pula sattığı halde, karşılığında ne buldu, ne kazandı? Garp, bu kendisine saf saf yanaşan ve sokulduğu medeniyetten iltifat ve alâka görebilmek için şerefli târihini bile çiğneyen milleti bağrına bastı mı? Âlimleri ile, şâirleri ile, kilisesi, asilleri ve her sınıf halkı ile ağız birliği ederek barbar dediği Türk'e, şimdi medenî mi demektedir? Demez. Hem diyemez de. Zîra garplı Avrupa, şarklı Türk'ün karşısında asırlarca yenilmiş ve dize gelmiştir. Hem de sille, tevhîdin teslîse zaferi olarak tecellî etmekle, kîni daha da kamçılanmıştır.

Hiç bu öfkeli utanç ve eziklik, affedilebilir, unutu-

labilir mi?

Şu da var ki Avrupa'yı bugün tedirgin eden, hatta nefret hissini durmadan mayalayıp kabartan, o dayağını yemiş olduğu milletin, kendinde bulunmayan fazîlet, meziyet, mertlik ve üstünlüğe sâhip oluşudur. Onun için de Avrupa, mert düşmanının üstünlüğü kadar mertliğini de hazmedememiş ve gurûruna yedirememiştir. Bu duygu, derûnî olgunluğa erişememiş fertlerin ve cemiyetlerin düştüğü bir çeşit ruh hastalığı, ruh zaafı olarak tabiî görülmek ve affedilmek îcap eder.

*

Satılmış câriyeler gibi, efendisine tâbi olmayı vazîfe bilenlerin çâresizliği içinde, garba kur yapmak ve ne derse dinlemek, ne söylerse işlemek, neyi severse beğenmek ve benimsemek, artık kendini inkâr eden kozmopolit ölçüsü endâzesi kalmamış gāfil ve câhil zümrelerin hayatlarına el koyar olmuştur. Öyle ki garptan gelen tekliflerin, görenek ve geleneklerin, hatta haçlı an'anelerin aksini ihtiyar etmek bu taklitçi zümreler tarafından görgüsüzlük damgasını yemiştir.

İşte meselâ, bir Türk--İslâm sentezinin müşterek malı olan bayramın yeri, ithal malı yılbaşı tarafından işgal edilmiştir.

Bayramı, asırlık tahtından söküp kurumuş çınarlar gibi, yere yıkan zihniyet, günü gelip kapısına dayandığında, yüzüne dahi bakmadan yanından kaçmayı mârifet saymakta. Büyüğünün elini öpmez, küçüğüne elini öptürmez olan bu hasta sosyeteye, çocuklarını, değil bayram yerine götürmek, gezdirip hoşlamak, onlara bayramlık almak dahi lüzumsuz geliyor.

Noel baloları dururken, Noel ağaçlarının dibine hediyeler dizerken, bayram hediyesine de lüzum mu

olur?

Îmansız münevveri ve taklitçi câhili ile garba teslim olan bir cemiyetin, asırların arkasından gelmiş temel kāide ve millî saltanatının, yabancı kültürlerin istîlâ orduları tarafından yakılıp yıkılmasından daha tabiî ne olabilir?

*

Görenekler ve gelenekler kıyımı öylesine almış yürümüş bulunuyor ki, doğru eğri, dışarıdan her geleni makbul tutan zihniyet, târihî ve millî değerlerimizden daha neleri götürmüş ve yerlerine neleri getirmiştir?

Yağmurla" yağar, kış rüzgârları eserken, İstanbul mahallelerinde hindi sesleri, hindi sürüleri duyulur ve görülür olmuştur. Soğukla hiç de araları iyi sayılmayan bu nâzik kümes hayvanları bizim çocukluğumuzda kışa karşı dâima îtinâ ile muhâfaza edilirdi. Şimdi ise, sokak sokak gezdirilen sürü, en umulmadık âileler tarafından çekilip satın alınarak, kısa zamanda tavuk çobanının elinde bir kuru değnek kalıyor.

Garp, yılbaşında hindi yerken, bu an'ane, Türkler tarafından nasıl çiğnenir, nasıl tatbik edilmez?

*

Gene ithal malı bir anneler gününün, bizim için yüz kızartıcı alışkanlığı ile karşı karşıya bulunuyoruz.

Anneler günü de ne demek?

Bu, dikilir dikilmez meyve veren sihirli bir ağaç gibi, cemiyet tarlasında kendini göstermesi ile boy atması bir olan yabancı, sun'î yapmacıklı ve taklit bir âdettir.

Türk, garplı gibi, anasını senede bir gün hatırlamaz. Bizde, yılın üç yüz altmış beş günü hep anaları-

mızın günüdür.

Yaşlılığında anasını huzur evine atan garplı, ya postahânelerde hazır bekleyen telgrafın altına imzâsını koyarak annesinin adresine yollar veya en kabadayısı, bir hediye ile anasının karşısında şöyle bir çakıp geçer.

Türk'ün anası, gençliğinde, ihtiyarlığında, sağlığında, hastalığında evlâdını baş ucunda hâzır ve nâzır bulur. O, evin bereketidir, baş tâcıdır.

Köşesinde, sanki hayal gibi, gölge gibi sessiz ve güçsüz otururşa da, gönlünden, evlâtlarının üstüne akan bir hayır duâ çeşmesi gece gündüz çağlar durur.

Müslüman–Türk âilesinde "Cennet anaların ayakları altındadır" îkāzı, gerçekten de evlâdı, ananın ayağı altına yatırarak, onu, daha dünyâda iken, huzur ve vicdan cennetine kavuşturur.

Türk cemiyetinin asil ve nezih çizgilerini çok iyi bilen, bildiği kadar da içinde yaşayan ve bugünün içtimâî keşmekeşinden ise aşırı ölçüde tedirginlik duyan bir zat tanırım. Dâima menfîdir, ümitsizdir, hâle de geleceğe de âit her gayret ve himmet karşısında: "Faydasız!" diyerek muhâtabının içini karartacak kadar kötümserdir.

Geçen seneler, sessiz sedâsız hacca gittiğini duyduk. Avdetinde, ağzından işitmeye alışık olmadığımız bir hüküm çıkarak herkesi şaşırttı. Anlattığı hâdise şu idi: Bir genç, kötürüm babasını da berâberinde hacca getirmiş ve hasta adam, yürüyemediğinden, tavâfı, babasını sırtında taşıyarak yaptırmış. Dostumuz:

- Demek daha bitmemişiz, arada böyleleri de kalmış... şaştım doğrusu... diyerek, cemiyette hâlâ bir sütü temiz evlât örneği görmüş olması, onu gerçekten şaşırtmış bulunuyordu.

*

Ama ben hiç şaşmadım. Türk ahlâk ve karakterini, hırsız korkusundan mücevherini çıkınlayıp koynunda saklayacak kadar titizce muhâfaza eden bir zümre elbette ki mevcuttu.

Şuursuz ve taklitçi kütlenin müzelik mumyalar gibi gördüğü bu üstün Türk ahlâk, an'ane ve îmânı millî ve târihî bereketleri, Amerikalının, Avrupalının senede bir kere hatırladığı anasını, Türkün üç yüz altmış beş gün fâsılasız unutmadığını, elbette bir gün dünyâya duyuracaktır.

BATIDA ve BİZDE KONAKLARIN ÂKIBETİ ve MÜZECİLİK ANLAYIŞI

Londra'ya ikinci gidişimde İhsan Andrews beni, Londra'dan 50 km. uzakta ve kırların ortasında XI. – XIII. asırlar arasında Knights Templer tarafından inşâ edilmiş "Temple Church"a[1] götürmüştü. Bahçesinde çok eskiden kalma mezar taşları vardı. İçeride de Noel tiyatrosunun provaları yapılmakta idi.

Londra'nın içinde de, Duke of Wellington tarafından, eşyâsı ile berâber devlete bırakılmış bir konağa gitmiştik. Devlet de, binâyı müze olarak ziyâretçilere açmış olduğundan, herkes gibi biz de bir hayli dolaştık.

İhsan Andrews, merdiven trabzanlarının güzelliğine dikkatimi çekmek istedi.

Benim için ne bu konak, ne içindeki eşyâlar ve ne de o yaldızlı trabzanlar bir fevkalâdelik arzediyordu. Zîra içinde çocukluğumun tatlı günlerini geçirdiğim İbrâhim Efendi Konağı'nın trabzanları, bu İngiliz asilzâdesinin konağının süslerinden çok daha zarif ve güzeldi.

Hele Süleymâniye'deki Münif Paşa Konağı'nın iç tezyînâtı, o binâya çoktan bir müze değeri vermiş sayılırdı. Odalarının birinin duvarında bir ayağı Anadolu, bir ayağı Rodos'da olan dev heykelin yağlıboya

---

[1] Küçük kilise.

tablosu vardı. Bir başka duvarındaki şöminenin üstünde de, altın yaldızla tezyin edilmiş nakışlardan başka, "Ateş kenarı kış gününün lâlezârıdır" kabartma tâlik yazı da, gene altın yaldız vurulmuş bir taşçılık şâheseriydi. Döne döne yukardan aşağı inen geniş merdiven İngiliz'in konağındakileri gölgede bırakacak parmaklıkların küpeştesi üstü kırmızı kadife kaplı idi.

Maalesef Osmanlı asil ve zengin âilelerinin mal ve servetleri arkalarından gelen zürriyetlerine ulaşmadan eriyip gitmiştir. Eski aristokrat sınıfın bir, bir buçuk asır sürmüş varlığına sâhip evlât ve torunlarını göstermek, ne yazık ki, mümkün değil.

Bir de, vezir vüzerâ arasında husûsî ve devlet himâyesinde müze kurmak gibi alışkanlığımız da olmamıştır. Ancak, Türklerdeki vakıf anlayışı ve onu gerçekleştirmek îtiyâdı da, hiçbir batılı cemiyette yer tutarak, cemiyete, bu anlayıştan hareket etmek sûretiyle, hizmet verememiştir.

*

Türklerin müzecilik anlayışına rağbet etmemesinin bir sebebini de, her konak ve köşkün bizâtihi bir müze mâhiyetinde değer taşıyan eşyâlarla dolup taşmakta oluşunda aramalıdır.

Şunu da, acı olmakla berâber îtiraf etmek lâzımdır ki eski asırların "müsâdere" alışkanlığı, târihî ve değerli eşyâların ziyaına yol açarak kaybolmasına sebep olmuş kötü bir devlet tasarrufudur.

BİR SADÂKAT ve VEFÂ ÖRNEĞİ

Birinci Cihan Harbi'nin sonunu tâkip eden Mütâreke'nin acı yıllarında, millî heyecânın ateşli hatîbi, Hâlide Edip Hanım, henüz Atatürk'le fikrî ihtilâfa düşüp, memleketten çıkmamıştı. Sultanahmet mitinglerinin bu harâretli dudağı, o zamanlar bir dediği iki olmayan insandı.

Âilemizin bütünü içinde eriyip bir parçamız olmuş bulunan İkbal Hanım, bir gün ortanca dayım Dr. Server Hilmi Bey'e: "Beyefendi, bizim mahallenin çöpçüsü geçen gün eve geldi ve bana: "İkbal Hanım, Hâlide Edip Hanım'ın kız kardeşi Mahmûre Hanım sizin kapı komşunuzdur. Ne olur söyle de beni onbaşı yapsınlar," dedi. Ben de Mahmûre Hanım'a söyledim" deyince Dayım: "Aman İkbal ne yaptın! Onlar böyle küçük işlerle uğraşacak insanlar mı?" diye karşılık verdi.

İkbal Hanım, o meşhur zekâ ve dirâyetine rağmen olmayacak bir iş yapmış bulunmaktan dolayı rahatsız olmuş olacak ki huzursuzca odadan çıktı.

Varlığa, dirliğe, mevkie ve mesnede değil, insanlığa, insaf ve tevâzua değer veren gönül adamı dayım, az sonra İkbal Hanım'ı çağırıp "Af edersin İkbal, sözümü geri alıyorum. Ne iyi etmiş de bir garip adamın arzusunu yerine getirmiş, hatırını hoş etmişsin" diye gönlünü almıştı.

*

Sâlihâ Sultan, Sultan Azîz'in en sevdiği kızı imiş. Zaman zaman büyük annem sandığını açtırarak saray elbisesini çıkartır giyindikten sonra da elbisenin kumaşından yapılmış geniş ve en az iki arşın yerde sürünen kuyruğu takarak üstüne ferâce gibi sokak kıyâfetini geçirip arabaya biner Saray'a giderdi.

Annemin o tarakta bezi olduğunu pek bilemem. Büyük annem giyinirken seyretmek bizim için büyük zevkti.

Sultan'ın ibrikdârı Dadı Hanım'ın kardeşi idi. Haznedar ile ibrikdârı, Dadı Hanım'ın evinde sık sık görürdük. İkisi de birer zarâfet ve terbiye heykeli gibi idiler. Revnakfer Dadı Hanım'ın sertliğinden kardeşinde eser yoktu. Dadı Hanım, büyük annemin çeyiz halayıklarından biri evleneceği sırada çarşıya götürüp de alış veriş ettiği esnafa ne sebeptense kızınca elindeki cezveyle adamın başını yaran kadın. İbrikdar Kalfa ise kardeşinin huysuzluklarını hoş görmeyerek nezâketle onu îkāz edermiş.

Bir sene Sâlihâ Sultan hastalanmış ve doktorlar ısrarla tebdîl-i hava tavsiye etmişler. İşin ciddiyetine kāil olan Sultan, Dadı Hanım'a haber göndererek: "Sarayı İkbal'le, Osman Ağa beklerlerse giderim," demiş.

Osman Ağa, Saray'ın kıdemli ve sadâkati imtihan vermiş ağalarından biri imiş. Sultan, İkbal Hanım'ın muhteşem sadâkati ölçüsünde bir saraylı bulamamış olmalı ki, Osman Ağa'ya refâkat edecek arkadaş olarak onu seçmiş.

*

Saray'a gece gündüz nigehban olan Osman Ağa ile İkbal Hanım bir gün dolaşırlarken şamdanlardaki mumların fâreler tarafından yendiğini görerek telâşlanmış ve fârenin çıktığı deliği tesbit edebilmek için

gece hiç kımıldamadan biri bir köşede, diğeri bir köşede sabaha kadar uykusuz beklemeye karar vermişler.

Nitekim gece yarısı fâre, tadı damağında kalan nafakasını almak üzere delikten çıkınca bizimkiler hemen harekete geçip fârenin çıktığı deliği kapatmışlar.

*

Dünya menfaate değil de muhabbet ve sadâkate dayanan dostluklara, bugün, belki her zamankinden daha muhtaç.

Bâzı kışlar kar ve buz şehirde münâkaleyi durdurup herkesi evine sığındırdığı günlerde bakarsınız kapı çalınır, artık iyice yaşlanmış olan İkbal Hanım gelir ve kendisine bu havada niye çıktın, dememize fırsat vermeden: "Sizi dolaşmadan içim rahat etmeyecekti," diyerek sözü ağzımıza tıkardı.

*

Osmanlı Hânedânı 1924'de memleketten sürüldüğünde Sâlihâ Sultan'ın, kocası Ahmed Paşa ile berâber Mısır'a gittiğini duymuştuk. Bir müddet sonra da ölüm haberi geldi.

1913'lerde ölen Dadı Hanım'dan sonra on beş seneden fazla yaşayan kardeşi İbrikdar Kalfa ile Haznedar Kalfa, Anadolu Hisarı'nda bir harap yere sığınarak yaşarlarken, İkbal Hanım, hiçbir bakımdan bu düşkün dostları ihmal etmemiştir.

BİR FERÂGAT ÖRNEĞİ

1943 senesinde Bostancı Mendireği civârında bulunan Hüsnü Kaptan'ın yalısında bir yaz geçirmiştik.

Kaptan bol âhenk bir denizciydi. Binâ içerlekti ve denize doğru yumuşak kademelerle inen bir bahçesi de vardı. Kendisi, kardeşi ve evlâtlığı ile berâber telle çevrilmiş arka bahçedeki evin bir müştemîlâtında oturuyordu. Onlara âit bahçede pek çok meyve ağacı vardı ve bize hemen her gün; "Gelip toplasanıza, gelip koparsanıza" diye âdeta çıkışırdı. Bir gün öfke ile "Ben yanlış yapmışım; keşke kontrata meyveler kirâcıya âittir diye bir kayıt koysaymışım," diye bağırdı.

Nedense bizi çok sevmişti. Sık sık gelir ve denizcilik hayâtından hikâyeler anlatırdı. Bunlardan biri, asla unutamadığım bir ibretâmiz mâcerâdır.

Şöyle ki; kaptan harp sırasında Yunan gemilerine öyle oyunlar oynamış ki, bu yüzden gıyâben îdâma mahkûm etmişler. Onun için de Yunan karasularına asla girmez ve yakalanmamak husûsunda çok tedbirli davranırmış.

Bir gün kılavuz kaptan olarak çalıştığı bir geminin seyri sırasında öyle şiddetli bir fırtınaya tutulmuşlar ki, tecrübe ve mahâretleri bu tabiî âfet karşısında işe yaramaz hâle gelmiş.

Fırtına yatışacağı yerde an-be-an şiddetlenmiş şiddetlenmiş ve geminin bir limana sığınması veya batması arasında karar vermek mevkiinde olanlar-

dan birinci derecede mesûl kılavuz kaptan, yâni kendisi imiş.

Eğer en yakın liman, yâni sığınacak en emin yer, Girit adası olmasaymış kılavuz kaptan geminin rotasını o tarafa çevirirmiş. Fakat Girit'e gitmek demek, Yunanlıların eline düşüp îdam edilmek demek olduğunu bilen kaptan, son karârını vererek, "Nefsimi kurtarmak için yüzlerce cana kıyamam" deyip geminin başını Girit'e doğru çevirmiş. Ancak, bütün arama ve gayretlerine rağmen Girit'i bulmak muhal... dönüp dolaşıyor, Akdeniz'i, avucunun içi gibi bilmesine rağmen bir türlü Girit'i bulamıyor.

İşte bu çâresizlik hâlinde çırpınıp dururken, hâtif'ten gelen bir ses; "Biz Girit'i harîta-yı âlemden sildik" diye gürlerken Kaptan da düşüp bayılıyor. "Gözümü açtığım zaman gemi bizim Akdeniz limanlarından birine girmiş ve demirlemişti," diyerek sözünü bağlamıştı.

İZZET PAŞA'NIN İSKEMLESİ

Sonbahar'da aşçımız Süleyman Ağa'nın kebap yapıp sıcak sıcak selâmlık misâfirlerine ikram ettiği Bursa kestâneleri, kış aylarında da Vefâ'dan getirtilen mırmırık bozalar, ilkbaharın ayak sesleri duyulur olunca, bütün bu mevsim ikramlarının yerini tutacak kahveler, şuruplar, tatlılar pek hoşa gitmezdi.

Esâsen, bahçedeki armut ve erik ağaçlarının dalları, içlerindeki sırrı tutamayan kimseler gibi çiçeklenmeye doğru hazırlandığı bu mevsimde selâmlık odası, tavını kaybeder bir havaya girmiş olurdu. Öyle ki, ağaçların gözlerini oğuşturarak uyanmaları, sayfiye mevsiminin habercisi demekti.

İşte bu yüzden de, selâmlık odasının kapısı örtülürken, yaz evlerinin bahçe kapıları açılırdı.

*

Sanki bütün bir kış çok çalışıp çok yorulmuş insanlar gibi, yorgun başlarını kırların temiz havasında dinlendirmeye hak kazanmış zanneden selâmlık odası yârânı, sayfiyeye giden arkadaşlarının bahçelerine gitmeye can atarlardı.

Ara sıra nöbet bize de geldiğinde, babamın arkadaşları Çamlıca'daki mütevâzı bahçemizin çardağı altında mekân tutarlardı.

Yine bizde olacak bir toplantıyı babam eve haber verirken: "Bu sefer Ahmed İzzet Paşa da gelecek," dedi.

*

Ahmed İzzet Paşa...

Dürüst, vatanperver adam. Zor günlerin sadrâzamı, temiz insan! Babam, kendisinden yaşça da rütbece de küçük olmasına rağmen paşayı çok severdi.

Bâb-ı Âlî'de Nâzım Paşa katledilerek Mahmud Şevket Paşa Sadâret ve Harbiye Nezâreti'ne getirilmiştir. Başkumandanlık da Ahmed İzzet Paşa'ya havâle olunmak istenmişse de o vukuâtın fecâati ve Nâzım Paşa ile olan kadim dostluğu, paşanın kanına girilmesi cihetleri yüzünden, bu teklîfi reddetmiştir.

Ancak, birkaç gün sonra Bulgarların mütârekeyi nakzederek dört güne kadar muhârebeye yeniden başlayacakları anlaşılınca ve hükûmetin de ardı arası kesilmeyen ısrârı karşısında Ahmed İzzet Paşa, bu büyük mesûliyeti omuzlayarak ordunun başına geçmek vaziyetinde kalmıştır.

Londra Konferansı'na kadar siyâsî durumu kollamış, işbu konferans Bulgarlarca kabul olunmadığından Balkan müttefikleri birbirine düşmüş, Sırplarla Yunanlılar kendilerine vaad olunan tâvizler verilmek istenmediğinden Romanya, Bulgaristan aleyhine harbe kıyam etmişti. Böylece de mezkûr hükûmet, Enos – Meydi hattına kadar geri gitmekte ve İstanbul kapılarından çekilmekte olmakla, bu arada bihakkın tensik ve tâlim edilmiş olan Türk ordusu ile ilerlenerek evvelâ Enos–Meydi hattına, bilâhare Edirne–Meriç hattına kadar memleketimizin bir kısmı istirdâda muvaffak olunmuştur.

Târihlerde, Ahmed İzzet Paşa'nın Arnavutluk Prensliği'ne tâyini de bahis mevzûu olmuşsa da, Osmanlı Hükûmeti ile İstanbul'da bulunan Arnavut büyükleri tarafından teklif tasvip edilmiş ve İsmâil Kemal Bey ile şarta bağlı olarak Tiranlı Esad Paşa

tarafından dahi kabul ve hatta Draç'da ahâli ihtifaller ve şenliklerle bu haberi tes'id etmiş oldukları halde, Ahmed İzzet Paşa, bundan Arnavutluk'a fenâlık geleceği mülâhazası ile prensliği adem-i kabulde ısrar eylemiştir.

1914 senesi ilkbaharında Livatya'ya gelen Rusya imparatorunu selâmlamak üzre Talât Bey (Paşa) riyâsetinde gönderilen hey'ete tâyin olunduğunda, "beyaz kurdele" nişanı almıştır.

Paşa, Birinci Cihan Harbi'ne iştirâkimize şiddetle aleyhtar idi. Fakat, hükûmette bir vazîfesi, kabine erkânı arasında nüfûzu olmadığı gibi, zâten harbe girişimiz bir müzâkere ve istişâre netîcesi olmadığından, resmî teşebbüslerine imkân bulamamışsa da, harbin önüne geçmek için husûsî sûrette pek çok gayret sarfetmiştir. Buna binâen, harbin başlangıcında kendisine ne bir vazîfe teklif olunmuş, ne de fikrine mürâcaat edilmiştir.

Fakat, Anadolu'da Sarıkamış hezîmeti ve ertesi sene de Erzurum'un sukûtu vâki olunca paşanın hizmetine mürâcaat olunarak, onun cepheye kumandası şâmil olmak üzre 1916 senesi başında Şarkî Anadolu'ya sevkolunan II. Ordu Kumandanlığı'na tâyin olunmuştur. Burada dahi, sol cenâhımızda bulunan III. Ordu'nun hezîmeti üzerine, düşmanın tâkîbi ve Şimâlî Anadolu istîlâsını Allah'ın inâyeti ile men'e muvaffak olmuştur.

Kendi el yazısı ile yazarak, "Lâ taknetû min rahmet'illah"[1] âyet-i kerîmesinden kuvvet ve ümit alarak bu ağır mesûliyetler altına girmiş olduğunu söyler.

Umum Kafkas Cephesi Kumandanlığı unvânı kendisine verilmiş ise de, Rus ihtilâlinin zuhûru üze-

[1] Allah'ın rahmetinden ümit kesilmez.

rine artık şark cephesinin ehemmiyeti kalmadığından, bir müddet sonra bu vazîfesinden istîfâ etmiştir.

Bu hengâmede Zât-ı Şâhâne, Dâmad Ferid Paşa'nın sadârete getirilmesini iltizam ettiği halde, bu, paşanın adem-i iktidârı, hâl ve tavrının garâbeti öne sürülerek, gerek Ahmed İzzed Paşa, gerek hey'et-i vükelânın cümlesi böyle bir tâyînin yanlışlığı hakkında inatla muhâlefet etmeleri yüzünden Pâdişâh'ı kırmışlarsa da, Ferid Paşa'nın sadârete getirilmesi önlenmiştir.

Netîcede, Ahmed İzzet Paşa asla bu mevkide gözü olmamasına rağmen, İttihatçıların zikzaklı ve tutarsız politikalarını, dürüstlüğü ve samîmiyeti ile göğüsleyebilmek ümîdi ile sadâreti kabul etmek zorunda kalmıştır.

Ancak şu var ki, câhil ve gâfil İttihatçıların çizmiş olduğu askerî ve siyâsî ters ve tehlikeli istikāmete rast ve doğru yolu göstermek için bu defa akl-ı selim ve hamiyyet sâhibi basîret erbâbının güç birliği gerektiği halde, Ahmed İzzet Paşa[1] bu bozuk düzeni tek başına, düzeltemediğinden ve o güç birliğini temin edecek akl-ı selim sâhibi devlet ricâlini de bulamadığından, hâdiseleri doğru yola çekememiştir.

*

Misâfirler birer birer gelmeye başlamışlardı. Bahçe iskemleleri arasında çok rahat ve geniş bir hasır koltuk da vardı ki, arkadaşları onu Ahmed İzzet Paşa'ya bırakmışlardı. Herhalde, kilosu yüzü aşkın olan paşa, koltuğa oturur oturmaz dört bacağı dört tarafa açılarak koltuğun kāidesi ile berâber yere oturan bu anlı şanlı misâfiri arkadaşları zorlukla kollarından

[1] Paşa hakkındaki gerekli tafsîlât, İbnülemin Mahmud Kemal'in *"Son Sadrâzamlar"* isimli eserinin X. cilt, 1973. sahifesinde bulunabilir.

tutup kaldırdılar.

Sonradan koltuk tâmir edildi ise de, hikâyeyi bilen etli canlı kimse, bu rahat ve geniş koltuğa iltifat etmez oldu.

Hemen her sözünü bir latîfe ile bağlayan babam, bu müzelik koltuğa İzzet Paşa'nın iskemlesi diye ad koymayı ihmal etmedi.

MEDİHA GEZGİN HANIM'IN MECLİSİ ve SELÂNİK DÖNMELERİ

Bu satırları yazdığımda, yıl 1982. En az otuz küsur sene evvel, Mediha Gezgin isminde bir hanımın, evine çaya dâvet edilmiştim. Gittim. Salonda, on beşden fazla hanım misâfir vardı. Belki en gençleri bendim. Ancak, bu ileri yaştaki hanımlar, aşırı ilerici olarak, benden fersah fersah genç sayılsalar revâ idi.

Bu köksüz kalabalığın ne millî, ne de mânevî bir mesnedi vardı. Bunlar memleket için bence câhilden daha zararlı olan bir münevver zümre taslağı idiler. Aralarında bulunduğum bu yarı aydınları, Tanzîmat kapısından girmiş kırk harâmîler gibi görmeye başlamıştım.

Târihî, millî ve mânevî hazînelerimizi, varımızı yoğumuzu hep bu batıya yaranma yarışındaki ilerici güruh çalıp yağmalamamış mıydı? Hâlâ da yağmalamakta devam eden gene onlar değil miydi?

*

Beni evine dâvet eden Mediha Gezgin Hanım'ın babası, Sultan Abdülazîz'i Osmanlı tahtından indirmek yolunda Hüseyin Avni Paşa gibi, kendini devlete değil, devleti kendine kul köle edecek tıynetteki bir adamın oyununa gelmiş kimse idi. İşte Mediha Hanım da bu meş'um işte vazîfe almış o Mekteb-i Harbiye Nâzırı Süleyman Paşa'nın kızıydı.

Saf olduğu kadar da basîretsiz ve gâfil bir asker olan Süleyman Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nı Harbiye Mektebi talebeleri ile kuşattırarak Pâdişâh'ın hal'i işine yardımcı olup da, sonunda Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın desise ve melânetine âlet olduğunu anlayınca, bir vükelâ hey'eti toplantısında şiddetle salonun kapısını açıp içeri girerek, seraskere en ağır hakâretleri sayıp sıralayan da gene bu adamdı.

Ne yazık ki Süleyman Paşa'nın kızını, bir Hüseyin Avni Paşa kandırmamış idiyse de, o, bu eski devirlerin hatâlı tortu ve birikintileri ile zehirlenmiş olmaktan da kurtulamamıştı.

Sesleri üst perdeden çıkan bu kadınlar kalabalığı arasında, onlara tek cümle ile olsun iştirak etmeyen bir hanım vardı.

Dikkat çekecek kadar sesi soluğu çıkmayan bu kadın, ertesi gün bize geldi ve:

- Affedersiniz. Mediha Hanım ne diye sizi arkadaşları arasına dâvet etti? Bir türlü akıl erdiremedim, diyerek söze başladıktan sonra:

- Ben Selânik dönmesiydim. Elhamdülillâh müslüman oldum. Bir Türk'le evlenerek Abdülhakîm Efendi'ye de mürit oldum. İsmim Zâhide, mezhebim de şâfiîdir, dedi.

Canı yanık bir kadın olduğu her hâli ile belli oluyordu. Hayat hikâyesini anlatmak ihtiyâcı içinde bulunduğu da âşikâr gibiydi. Amma buraya kendi mâcerâsını söylemekten ziyâde, bir iyilik yapmış olmak için gelmişe benziyordu. Nitekim, anlattıkları, bence meçhul gerçeklerden olmamakla berâber mühim olan bu hakîkatleri bir sâbık dönmenin ağzından dinlemekti.

"Siz, dedi, dönmelerin bu memlekete ne derece zararlı bir kütle olduğunu bilemezsiniz. Hiçbir düş-

man, dönmeler kadar Türklere kötülük edemez. İktisâdî, içtimâî ve bilhassa kültür sâhalarında öyle planlı düşmanlıkları vardır ki, bunları ancak benim gibi o soydan gelmiş ve aralarında yetişmiş bir kimse bilebilir.

Benim bir müslüman Türk'le evlenmiş olmam, hepsini deli etti. Âilem ve hatta anam, aleyhime öyle işler yaptılar ki, çevirdikleri oyunlarla beni kuru tahta üzerinde bıraktılar. Buraya gelişimin sebebi, dönmeler hakkında kulağınızı bükmek ve onlardan uzak durmanızı tavsiyedir," dedi ve çıkıp gitti.

O zaman bu zaman kendisini bir daha da hiç görmedim.

ÖĞRETMEN NURİYE HAYIRLI HANIM ve DÖNME ARKADAŞI

İstanbul Lisesi felsefe hocalığından emekli Nuriye Hayırlı Hanım gerçekten, hayır için dünyâya gelmiş fazîlet, meziyet, ferâgat ve şefkat sâhibi bir kadındı. İyilikte o mertebe ileri giden bir insandı ki, artık hayır sâhibi olmayı, sûistîmal etmiş denebilirdi.

Bir gün öğretmenler odasında otururken, ağlayarak içeri giren bir arkadaşı, Kandilli Lisesi'ne tâyin olduğunu ve her gün o dik yokuşu çıkmasına imkân görmediğini yana yakıla söyleyince: "Üzülme kardeşim, becâyiş oluruz, senin yerine ben giderim!" demiş ve sekiz sene, o yokuşları, arkadaş hatırına inip çıkmıştı. Kız Muallim Mektebi'nin hocalarından Nebâhat Karaorman'ın kardeşi olan bu hanım da, o fedâkârlığı minnetsiz kabul eylemişti.

Üstelik, bu arkadaşın, hocalıktan ayrılmış olsa da geçimi yerinde olduğu halde, Nuriye Hanım'ın idâre etmeye mecbur olduğu bir âilesi vardı. Son derece muhterem ve muhteşem bir insanlık âbidesi olan Bakırköy eski müftüsü yüz yaşında bir baba, hasta bir ana ve gene hasta bir kardeş ile, evlâtlıkları vardı. O târihte Nuriye Hanım'ın evi Yeşildirek'de yâni İstanbul Lisesi'nin çok yakınında olduğu halde, sayısız hayırhahlıkları arasında, işte bir de böylesi olmuştur.

Kendisi Kandilli Lisesi'nde iken bir gün Müdîre Resmiye Hanım'dan bir konferans dâvetiyesi almış ve

lisenin dik yokuşunu otomobille çıkmıştım.

Konferanstan sonra hoca ve talebelerle yemekhâneye gittik. Nuriye Hanım ortalıkta yoktu. Sordum. Meğer mektebin yemeğini yemez, evden getirirmiş.

İşte, herkese evi ve kolu kanadı açık olan Nuriye Hanım'ı her ziyâretimde, öğretmen arkadaşlarından bir hanımı orada görmek, âdeta evin kānûnu gibiydi. Bu kendi hâlinde gösterişsiz kadının "dönme"lerden olduğunu, Nuriye Hanım'ın naklettiği bir mâcerâsından öğrendim. Şöyle ki, Nuriye Hanım'ın bir başka arkadaşı, bu dönme meslektaşı için: "İnanma Nuriyeciğim, dönme, ne Türk olur ne de müslüman... bu kadına güvenmekle hatâ ediyorsun..." dedikçe, Nuriye Hanım da: "Aman kardeş, artık onun dönmeliği kalmamış ki... ne kadar bizden..." diye arkadaşının ağzını kapatmaya uğraşsa da, o gene bildiğinden şaşmazmış.

Günün birinde, bu dönme arkadaşın kocası ölüverince, Nuriye Hanımcık, koşup arkadaşının evine gitmiş ve birden, mevtânın yattığı odaya girince de, gözlerine inanamadığı bir manzara ile karşılaşmış.

O an: "İnanma Nuriyeciğim" diyen arkadaşının ne kadar haklı olduğu, ayan beyan ortaya çıkmış. Zîra ölünün baş ucunda bir haham, elindeki Tevrat'tan bir şeyler okumakta imiş.

FÜREYYA HANIM VE AHMET EMİN YALMAN

Şâkir Paşa'nın kızı Hakkıye Hanımefendi ile âileler arasında oldukça eski bir hukuk vardı. Hakkıye Hanım'ın kocası Emin Paşa ise, Mürşîdimin tâzimkârı vatan sever, şerefli bir askerdi.

Hakkıye Hanımefendi ile Emin Paşa'nın, Füreyya isminde bir kızları ve Şâkir isminde de bir oğulları vardı.

Bir zamanlar, Atatürk'ün muhâfızlarından olan Kılıç Ali ile evli olan Füreyya Hanım seramikçiliğe heves ederek bu işe başlamış ve hayli de muvaffak olmuştu. Ancak, sanatında en küçük bir Türk havası sezilmez, renk âhengindeki başarısına rağmen, abstre ve bir anlayışa göre de, bakana sıkıntı ve darlık veren ultra modern desenlerde ısrar ederdi.

Füreyya Hanım, Kılıç Ali ile aralarında talâk vâki olduktan sonra, mesleğine daha da sarılarak, devamlı sergiler açmaya başlamıştı. Bu sergiler her ne kadar iç karartıcı idi ise de, hatır kollayarak, dâvetlerine gitmeye gayret ediyordum.

Bir defâsında da sergisini evinde açmıştı. Gene dâvetli idim ve gittim. İçeri girer girmez annesi karşıladı. Antreyi ikiye bölen paravananın bir tarafı tenhâ, diğer tarafı ise çok kalabalıktı. Bu kaynaşan insan yığınına şöyle bir bakmakla dahi, içeride hayli tanıdık sîmâlar bulunduğunu görmüştüm.

Bu izdihâmın arasına girmek istemedim ve paravananın öteki tarafına geçtim.

Hakkıye Hanımefendi ne beni bırakabiliyor, ne de diğer dâvetlilerden uzak kalmak istiyordu. Beni de öte tarafa geçirmek için bir orta yol bulduğunu zan ederek:

- Cicim, gelin sizi Ahmet Emin Bey'le tanıştırayım, dedi.

- Hayır hanımefendi, bu adam, din düşmanı, netîcede de vatan hâini sayılır. Tanışıp elini sıkmak istemem, dedim.

Kadıncağız şaşırdı. Sâdece:

- Ya! dedi.

Biraz oyalandıktan sonra da sergiden ayrıldım. Amma bu ayrılış, yalnız Füreyya Hanım'ın sergisinden değil, asıl kendisinden oldu. Zîra, o zamâna kadar Füreyya Hanım'ın, Türkiye Gizli Komünist Partisi âzâsı olduğu rivâyetini duymamıştım. Bu rivâyet, gerçekle alâkalı olmasa dahi çok tedirgin olmuştum.

Geçen gün bu sevimsiz hâtırayı, Ressam Ahmed Yâkupoğlu'nun yanında konuşurken, o da bana, Neyzen Tevfik'in Ahmet Emin'in iç yüzünü çizen şu kıt'asını okudu:

Şu bizim dönme dolap Ahmet Emin
Din ü îmânımıza çatmadadır
Başımız ağrımaz etsek de yemin
Vatanı on kuruşa satmadadır.[1]

[1] Bir Selânik dönmesi olan Ahmet Emin Yalman'ın o târihlerde çıkarmakta bulunduğu *Vatan* isimli günlük gazetesinin fiyatı 10 kuruş idi.

DÖNMELİK PRENSİBİ

1954'lerde, *Hayat Mecmuası*'nın tertiplediği kadın muharrirler toplantısına dâvet edilmiştim. Bu dâvete her ne kadar icâbet etmek istemiyor idiysem de, vâki ısrar karşısında, daha fazla direnmenin tatsız olacağı düşüncesi ile gittim.

Yanıma, gâyet zarif ve genç bir hanım tesâdüf etmişti. Tahmînen, yirmiden fazla kadın yazar vardı. Amma, hiç birini daha evvel görmemiştim. Onlar için ben de meçhuldüm. Yirmi küsur sene evvelki bu toplantıdan, ancak birkaç isim hatırlayabiliyordum: Safiye Erol, Muazzez Tahsin, Mebrure Sâmi Koray, soy adı Altınay olan bir hanımdan başka, dâvetliler kadrosundan kimsenin sîmâsı gözümün önüne gelmiyor.

Yanıma düşen zarif hanıma gelince: Rikkat Köknar Hanım imiş. Birkaç kitabımızı okumuş. Bol bol iltifâtına uğradım. Evine çaya dâvet etti. Bu kabil ziyâretlerden âzamî kaçınmaklığım, etrâfa yayılan dedikodulara yol açıyor, en azından, kibirlilik damgası ile mühürlenmeme kadar işi götürüyordu. Böylece de birçok kimsenin günâha girmesine sebep oluyordum.

İşte bu endîşe ile, geleceğimi söyleyerek, kendisine yeni neşredilmiş olan *İstanbul Geceleri*'nden de bir nüsha hediye ettim.

*

Rikkat Hanım'ın evi Teşvikiye Caddesi'nde mükellef bir apartman dâiresi idi. İçeri girer girmez,

benden evvel gelmiş orta yaşlı altı yedi misâfir hanım olduğunu gördüm.

Kısa zaman evvelki kadın muharrirler toplantısında, durmaksızın yazılarımızdaki Türkçeye hâkimiyeti, üslûp ve tahkiyeyi söylemekle bitiremeyen Rikkat Hanım'a ne olmuştu ki, daha odada yerimizi ısıtmadan hoş geldin deyip hatır dahi sormadan:

- Neden kitabınızda, mason localarını, meyhâneler, kumarhâneler, bankerler arasında zikretmişsiniz? Demez mi?

Gerçekten de *İstanbul Geceleri*'nin Beyoğlu kısmında, masonlara bu tertip içinde yer vermiştim.

Masonlara sataştığım için mâdemki ev sâhibi hanımın, en basit misâfirperverlik kâidesini unutacak kadar gözü kararmış ve bu öfke ile de, damdan düşercesine suâline zaman seçemeyecek bir gaflete düşmüştü, şu halde, günah benden gitmiş sayılırdı.

İşte böylece de sözü, tâ Sultan Abdülmecid'e sûikast hazırlayan masonik çevrelerin Kuleli Vak'ası denen darbelerinden alarak, Meşrûtiyet senaryosunu tertipleyen aynı kafaların İttihatçıları nasıl kandırıp satın aldıklarına ve buradan da, kökü, rejisörü ve suflörleri dışarıda olan bu Yahûdi ileri karakolunun, hâlâ memleketin millî-mânevî değerlerini tahrip ile uğraşmakta olduklarını anlattım.

Ses çıkarmadan dinlediler. Amma bana inandıklarından değil, dinlediklerini nakz edecek bir karşı müdâfaa hazırlıkları olmadığından susmaya mecbur oldular. Keşke bu kronolojik ve târihî seyri çürütecek bilgileri olsaydı da, nefs-i mütekellim-i vâhid gibi tek taraflı olarak konuşmaya mecbur olmasaydım.

Meğer Rikkat Hanım, dönmelerden imiş. Kocası Rifat Köknar da hem dönme hem de mason imiş.

Benden evvel gelen hanımların kamburumsu is-

keletlerinden ve yüz hatlarından, daha içeri girerken şüphelenmiştim.

Tabiî bu ziyâretten sonra ne Rikkat Hanım beni aradı, ne de ben onu.

*

Çocukluğumda, kulağımda kalmış olan dönmelerin bir yaygarasını hâlâ unutamamışımdır.

Babamın, Aydoslu Vehbi Bey isminde bir tanıdığı vardı. Bu zâtın oğlu, Bahçekapı'nın en büyük ticârethânelerinden biri olan Mustafa Şamlı âilesinden bir kız ile anlaşıp evlenmeye karar vermişler.

İşte bu karar ortaya çıkınca, bir kızılca kıyâmettir kopmuş. Mes'ele, yalnız iki âile arasında kalsa gene de, izdivâca engel bâzı pürüzlerin olduğu bahâne edilerek bir dereceye kadar tefsir yoluna gidilebilirdi.

Fakat temeldeki gerçek sebep, varlık yokluk, güzellik çirkinlik, tahsil, terbiye, asâlet ve mevki gibi mahzur teşkil edebilecek pürüzler değil, bir "Avdetî" ile bir Müslüman Türk'ün birleşmesini önleyen Yahûdi ırkçılık ve şerîatçiliği idi.

*

Bir de, annemden dinlemiş olduğum meşhur Kâni mâcerâsı vardır.

Ben küçük bir çocuk iken, Kâni, yaşını başını almış olmasına rağmen hâlâ yakışıklı bir ihtiyardı.

Henüz Eminönü istimlâki olmamış ve Yenicâmi'nin önünü kapayan sıra dükkânlar kaldırılmamıştı. İşte, bu mağazalardan biri de Kâni'nin bonmarşesi idi.

Artık bu eski tezgâhtarın, müşterilerine dil dökme devri geçmişse de, dükkânının kapısı önünde boy göstermesi dahi, müşteri celbinde işe yarardı.

1310 zelzelesi olmadan evvel, İstanbul'un en gözde kumaş piyasası Kapalıçarşı'da imiş. Herhalde:

Bu kış hanım İstanbul'a taşındı
Eğlenip zevk edelim Kalpakçılarbaşı'nda

şarkısı da o devrin hâtıralarından biridir.

İşte o zamanlar, genç ve güzel Kâni'nin dükkânı da, kendisine hayran hanımlarla dolup taşarmış. Ancak, gönül eğlendiren bu transit müşteriler arasında, Saray'a mensup bir paşanın kızı, Kâni'ye öylesine büyük bir aşk ile bağlanmış ki, ne unutturmak mümkün, ne de vazgeçirmek kābil...

Kızın âilesi, evlâtlarının hayâtı bahis mevzûu olur hâle gelmiş bulunduğundan, bir "Avdetî" ile evlenmesine rızâ gösterirlerse de, karşı tarafı yumuşatmak mümkün olmaz. Araya ricâcılar sokulur, varlık dirlik teklifleri edilir, fakat gene de fayda vermez. Hülâsa, hiçbir ısrar hiçbir ricâ, "dönmelik" prensiplerini yıkamaz.

Nihâyet kızın babası, artık yatağa düşmüş evlâdının son defa yüzünü güldürmek karârı ile "irâde" çıkartarak nikâh kıydırır.

Gerçekten de birkaç gün sonra, bu tek ve son arzusu yerine gelen kız, Kâni'nin elinde uçup gider.

*

Bugün "Avdetî"ler, eskisi kadar Türklerden kız alıp kız vermek husûsunda mutaassıp değillerse de, bunun sebebi, aynı sülâle içindeki izdivaçların meydana getirdiği genetik bozukluk karşısında tedbir almak çâresizliğinde olduklarına kanâat getirmiş bulunmalarındandır.

Bir de şu var ki, eski nesillerin müslüman Türk'ü gerçekten müslümanlığın da, Türklüğün de maddî–mânevî değer ve husûsiyetlerine sâhipti. Bugün ise Türk'ün, dîni de, milliyeti de, dönmeleri telâşlandırıp korkutmuyor. Zîra bu şahsiyetinden soyunmuş sâde suya nesiller, hangi millî ve dînî potalarında bir dön-

meyi eritip müslüman Türk yapmaya muktedir olabilirler? Aksine, "dönme" kadın veya erkek, zihni de rûhu da sâhipsiz bu yabancıyı, kendi şerîat ve ırklarının sempatizanı yaparlar. Hatta yapmakta bulunuyorlar.

Geriye doğru sür'atle ne mesâfe almışız... Amma duyan, düşünen ve çâre arayan da kim?

ESKİ CEMİYETTE İŞÇİ-İŞVEREN MÜNÂSEBETİ ESKİ İSTANBUL YANGINLARI VE ARKASINDAKİ SİYON-ERMENİ OYUNLARI

Ağabeyimin uzun müteahhitlik yıllarında, muâmele ettiği muayyen esnaf, tüccar ve sanatkârlar vardı. Bunlar öyle bir kadro teşkil etmişlerdi ki, demircisi, marangozu, dülgeri, camcısı, kumcusu, taşçısı, sıvacısı, tesîsatçısı, hırdavatçısı, nakkaşı, tenekecisi hatta amelesi, âdeta yekvücut gibi idiler. Ve hepsi de, hak yemeyen, eli açık, kapısı dayalı patronlarının etrâfında gayret ve sadâkatle çalışırlar, asla ayrılıp bir başka efendinin hizmetinde nafakalarını aramazlardı.

Bu türlü örnek bir iş veren ve işçi münâsebeti, âdeta loncalar devrinin, içine su katılmamış usta–çırak birliği gibi, adâlet, insaf ve mânevî mesûliyet anlayışının, yirminci asırda baş kaldırmış bir müstesnâ nümûnesi idi.

Ağabeyimin 27 yıllık meslek hayâtı senelerinde, işçi haklarını korumak iddiası ile kurulmuş sendikalar yok idiyse de, kānundan bin kere güçlü ve îmâna dayalı bir vicdan terâzisi henüz sanat ve ticâret piyasasından büsbütün el etek çekmemişti.

Hakkı, adâleti ve insafla merhameti, insanlığın zarûretlerinden gören kardeşim, hizmetinde bulunanla-

rın yalnız l.aklarını vermekle kalmaz, sırasında bu insanları, çolukları çocukları ile himâyesine alırdı.

Maiyetinde çalışan kaç inşaat kâtibi patron statüsüne girmiş ve kaç işçi de işveren sınıfına geçmiştir.

Kocası ve iki çocuğu olan dadım ile, yanımızda on sene kadar çalışmış iki genç kıza, başlarını sokacak birer ev yapmış olması, hele oğlunu büyüten hanımı beş odalı bir mesken yaptıktan sonra evlendirmesi, müslüman Türk cemiyetindeki o târihî ve kadim anlayışın insan hakkına karşı gösteregeldiği anlayışın bir tecellîsi idi.

*

İngiltere Kralı V. George'un ölümünden sonra Veliahd Prens de Gal, VI. Edvard, adı ile kral olup da Türkiye'yi ziyâreti resmîleşince, dolaşacağı yerler arasında Barbaros'un türbesini ziyâret de programda yer almıştı.

Fakat o güne kadar Beşiktaş'daki Barbaros Türbesi'nin bulunduğu sâha, salaş barakalar ve mezbele ile âdeta bir çöplüktü.

Çoluğunu çocuğunu mühimsemeyip, ancak misâfirden misâfire evini derleyip toplayarak temizleyen mesûliyetsiz pasaklı kadınlar misâli, bir kahramanlık, ferâgat ve devletine sadâkat örneği vermiş bu deniz arslanının müstesnâ târihî değerini milletin gözünden esirgemiş olanlar, şimdi yolu beklenen misâfir kralın gözüne hoş görünmek için paçaları sıvamışlardı. Fakat türbenin etrâfını açıp temizlemek de yetmeyecek, hemen oracığa, deryâ kaptanının heykelini de dikmek îcap edecekti.

Amma, her âbideye bir kāide lâzım olduğuna göre, bu çok acele işin, üstesinden gelebilecek ve iş hayâtında da dürüstlüğü kadar hızlı temposu ile de nam salmış Ekrem Hakkı Ayverdi Bey'e havâle edilmesine

karar verilmişti.

İş verilen mühendis de hemen ekibini kurmuş ve faaliyet başlamıştı ki bir akşam geç vakit evine gelip bir iki lokma yedikten sonra: "Şu anda işçilerim soğukta ve yağmur altında çalışırlarken, ben, sıcak evimde yatıp uyuyamam" diyerek, tekrar arabasına binip, inşaat yerine gitmiş ve işçilere, sıcak çorba, sahlep, simit ikram ederek ancak sabaha karşı evine dönmüştü.

Kardeşimin gerek iş, gerek husûsî hayâtında, sayıp sıralamakla arkasını alamayacağım öyle bir ahlâk, dürüstlük ve insaf birikintisi vardır ki, bu hâtıra yazısını, bütün o hikâyeleri yâd etmek için yazmadığıma göre, asıl mevzû olan bir hamiyet mâcerâsına geçmek isterim.

*

Fâtih'in Eski Ali Paşa semti, İstanbul şehrini yakıp kavurmuş olan yangınlarından birini geçirdikten uzun seneler sonra da îmar görmemiş, çapsız alelacele çatılmış tuğla kulübeler ve ot basmış boş arsalar ve harâbelerin göz alabildiğine uzayıp gittiği metruk sâhalardan biri olup kalmıştı.

Ağabeyimin muâmele ettiği ve sevdiği efendiden bir kimse olan Tuğlacı Sabri isminde bir tüccar vardı. İşte, Tuğlacı Sabri Bey, insana hüzün hatta ürküntü veren bu boş sâhalardan, Koyun Baba Türbesi'nin karşısındaki beş yol ağzına büyük bir binâ yaptırmış ve uzun seneler de o binâ, bu semtin tek câzip noktası olarak kalmıştı.

Ancak, bu varlıklı adam, İstanbul'un 1918'den sonraki işgāli devrinde, Ayasofya Câmii'nin muhâfazasına memur olan manganın kumandanı imiş. Müttefik işgal ordularının büsbütün şımarttığı yerli Rumlar, câmii işgal etmek üzere bir gün kapıya dayanmış-

lar. Fakat karşılarına çıkan Tuğlacı:

- İçeri adımınızı attığınız an, câminin dört tarafına yerleştirilmiş bombalar derhal ateşlenerek, binâ berhavâ edilmek üzere tertîbat alınmıştır. Buna râzı iseniz buyurun girin! demek gibi basit bir blöfle mütecâvizleri püskürtmüştür.

*

Çamlıca'da, yazdan yaza gittiğimiz bir evimiz vardı. Ufka doğru bakınca İstanbul, sanki seyrine doyulmayan bir dilber gibi uzanmış yatardı.

Amma, yeryüzünün bu güzelden güzel şehri, durmadan tutuşuyor, kâh bir tarafı, kâh öbür tarafı, kâh ise aynı anda birkaç tarafından birden ateşlenerek yanıyor, yanıyordu.

Herkesin, hatta biz çocukların dahi gözlerimizde ve kulaklarımızda yer etmiş bu yangın zincirleri, cinâyet ölçüsünde bir hiyânet tertîbi idi.

Evet, İstanbul'da yangın çıkmıyor, çıkarılıyordu. Şehri yakıp yıkıp yoksullaştırmayı planlayanlar da tatbik etmeyi üstlerine almış olanlar da Ermeniler idi.

Faraza, Aksaray'da bir yangın çıkarken, aynı saatte Fâtih'de, Çarşamba'da mahalleler tutuşuyor, son derece zayıf olan itfaiye teşkîlâtı ve yangın söndürmekten ziyâde, o devir külhânîlerinin hatta mürekkep yalamış nice memurların bir çeşit iddiâlı sporu olan mahalle ve semt tulumbacılığının rekābetli çekişmeleri, dört bir yandan tutuşturulmuş yangınları bastıramadığından, bu ateşler, İstanbullunun varını yoğunu silip süpürüyordu. Böylece de, âileleri yersiz yurtsuz ederken, zengini orta halli, orta halliyi fakir, fakiri ise bir lokma ekmeğe muhtaç kılıyordu.

İşte, kaç yaz mevsimi, İstanbul yangınlarını Çamlıca'daki evimizden, içimiz yana yana ve çâresizlik

içinde seyretmişizdir. Hele bir seferinde, tam şehrin üstünde, sâbit bir Afrika harîtası şeklindeki kızıllığı, tam üç gün üç gece kımıldayıp şekil değiştirmeden duran bu alev kütlesini ne zaman düşünsem, âdeta görür ve çocuk yüreğimin duyduğu acıyı tekrar yaşarım.

Bütün bu, birbirinden korkunç yangınların hep Ermeni komitacıları tarafından çıkarıldığını bilmeyen yoktu. Aralarında, yakalananlar olsa da, devletin kudret ve şevket devirlerinin bir nevi bahşiş ve atiyesi demek olan yabancı tâcirlere tanınmış imtiyazlar, artık ticârî kapitülasyon olmaktan çıkmıştı. İşte, devletin bu sadakası, gide gide güçlenen batı tarafından, siyâsî çıkarlarının bir çeşit kılıcı ve kalkanı hâline getirilmiş olduğundan, yabancı tebaalı suçlular, mensûbu oldukları memleketin sefâretine ilticâ etmekle, yaptıkları hiyânet ve habâset, yanlarına kâr kalarak cezâ görmeden kurtulurlardı.

Edebiyat târihçisi Nihad Sâmi Banarlı Bey dostumun babası, vâli imiş. Fâtih Sultan Mehmed'in Pontus Krallığı'na açtığı seferde, alemdar olarak bulunmuş ceddinin ise, Trabzon'da yüz bir aded dükkânı varmış. Ruslar Trabzon'u işgal ettikleri zaman bunların hepsini yakmışlar.

Nihad Sâmi Banarlı Bey'in hâfız olan annesi ve bir idâreci olan babası ecdaddan, süzüle süzüle gelen mânevî mîrâsı yanındaki bu maddî varlığını düşmanın hebâ etmesine rağmen yoksul düşmemiş. Vatanının taşına toprağına olan sevgisi ile berâber, sanat eserlerine de hayranlığı varmış. Vâli olarak memleketi karış karış gezerken de, topladığı antika değeri kazanmış eşyâları kırk sandık içinde, Çarşamba'daki konağının çatı katında muhâfaza edermiş.

İşte, aynı semtte bulunan diğer bir konağı da ya-

narken, içinde bahâ biçilmez eşyâlar bulunan bu kırk sandık da, konakla berâber kül olup gitmiş.

*

Zaman oldu ki, halk arasında, İstanbul'un büyük yangınları, bir nevi târih mâhiyetinde kullanılır oldu. Meselâ: "Ahmed, Fâtih yangınından bir hafta evvel doğmuştu; babam, Aksaray yangınından sonra Şam'a gitmişti" gibi sözlere az değil, sık sık rastlanırdı.

Kırk antika sandıklı konağın yanması, fâcianın tek misâli değildi. İstanbul'un, her biri müzelik eşyâlarla dolu binlerce ev, konak, saray, kasır ve köşkle berâber, o girenbahâ sanat eserleri de berâber yanıp kavrulmuş ve şehir halkı, ellerinde dört ucu düğümlü bohçalarla sokakta kalakalmıştır.

Öyle ya.. malı mülkü, parası ziyneti, ata, dede yâdigârları giden bir cemiyette artık refah, huzur, hatta akıl mı kalırdı? Esâsen, düşmanların varmak istedikleri gâye de bu değil miydi?

1892 Cenevre Siyonist Kongresi'nde de Türkiye'deki târihî eser ve âbidelerle ibâdethânelerin tahrîbi karârı alınmamış mıydı?

Şu da ne hazin ki, zâten nice asırdır doğu–batı rüzgârları arasında sersemleyip şaşkına dönmüş bir cemiyetin, varlığı ve dirliği elinden alınınca, gideceği istikâmeti kestiremeyen bir körebeden ne farkı kalırdı? Kalmadı da işte.

TÜRK TOPRAĞINDAKİ YAHÛDİLER

Bu eski hâtıranın, kitaplarımızdan birinde kayıtlı olduğunu bilmekle berâber, ehemmiyetine binâen, şu "Hâtıralar" serisi içine almayı uygun buldum. Basit, hatta mizâhî görünüşüne rağmen, asırlar boyu Osmanlı Devleti'nin çatısı altında barınmış, sırasında, toprağın öz evlâdı olan Türklerden daha refahlı, ve alabildiğine geniş içtimâî, vicdânî, iktisâdî ve ticârî imkânları içinde yaşamış etnik gruplar arasında, Yahûdi cemâatinin de, Türk'e yabancı hatta düşman oluşuna misal vermek bakımından üstünde durmaya değer olsa gerek.

Türk târihinin, iktisâdî, içtimâî ve dahi siyâsî seyrini kollayıp, koparılmış çıbanlarını tespit etmiş olanlar, bilhassa gayr-i müslim azınlıkların Türk insanına ne ölçüde oyun oynamış olduklarını görürler. Bu azınlık zihniyetinin topografik harîtası yapılmak istendiği takdirde, Rum, Ermeni ve Yahûdi'nin el birliği ile, devlet ve millet aleyhine kazdıkları uçurumlar, girdaplar, hatta ateş püsküren volkanlar meydana çıkar.

Anlatmak istediğim hikâye şu:

Çamlıca'da bir yazlık evimiz vardı. Üsküdar-Kısıklı arası 4-5 km.lik yokuşu tırmanmak için tek vâsıta da, talikalar idi.

Vapurdan Üsküdar'a çıkan babam, bir Yahûdi'nin

bir Türk'e patlıcan satmakta olduğunu görmüş. Fransızca gibi İspanyolca'yı da çok iyi konuştuğundan, biraz da alaycı ve mizâha yatkın mizâcı yüzünden İspanyolca olarak:

-Bezirgân, patlıcanın tânesi kaça? demiş. Kendisine aynı dille cevap veren Yahûdi, müşterisini göstererek:

- Şu uğursuz oğlu uğursuz gitsin de, ona elli paraya verdiğimi sana kırk paraya veririm! diye cevaplandırmış.

Bu ara babam da gidip bir araba tutmuş ve içine girip oturduktan sonra da: "Küfende ne kadar varsa hepsini alıyorum, boşalt!" demiş ve kırk paradan olarak patlıcanların bedelini ödemiş. Alış–veriş bitip araba hareket ettikten sonra da, bu defa Türkçe olarak:

- Bezirgân, hangimiz uğursuz oğlu uğursuz? diye seslenince, aldatmaya alışık olduğu kadar, aldanmaya hiç gelemeyen Yahûdi, kendi gafleti ile sanki bütün İsrâil oğullarının aldanmış olduğu vehmine düşercesine, büyük bir öfke ile:

- Yit... Yozum yormesin yit! diye bağırırken, babamın arabası da, yavaş yavaş gözden kaybolmuş.

Asırlar evvel, Katolik vahşeti ile kan pıhtısına dönen İspanyol Yahûdilerine kapılarını açan Türk'ü çevirdiği ticârî, iktisâdî, mâlî ve hatta siyâsî dolaplarla içten içe yıkan ve en sonunda da, Filistin'de bir karış Türk toprağını bu şerîatçı ve ırkçı Yahudi'ye kaptırmayan Osmanlı Hânedânı'nın dâhî hükümdârını tahtından al-aşağı eden ve Türklüğü de devlet otoritesinden mahrum bırakan, işte patlıcancısından, bankerine, tâcirine, komisyoncusuna kadar hep bu Yahûdilerdir.

*

1953 senesi idi. Kapalıçarşı'nın Mercan semtinde, Hakkı Usta isminde, îmal ettiği ayakkabıları gene aynı dükkânda satan nâmuslu ve ciddî bir esnaf vardı. Sinan mektep çağına gelinceye kadar ayakkabılarını hep oradan aldım. Hani "Çocuğun yediği helâl, giydiği haram" diye bir atasözü vardır ya, işte bizim oğlanın ayakkabıları da, daha yıpranmadan küçülüyordu.

Bir defâsında, aldığım ayakkabıyı evden beğendiler. İki gün sonra gidip bir tâne daha almak istedim.

Fakat Hakkı Usta paketi yaparken, verdiğim parayı elinde tutarak yüzüme baktı ve fiyatın bir lira artmış olduğunu söyledi. Mukadder suâlimi beklemeden de: "Yahûdi, bir telefonla malları topladı, bize de keyfinin istediği fiyattan veriyor. Bu bir lira bizim kesemize değil, onun kasasına giriyor!" dedi.

Türk vatanında, Türk oğlunun gırtlağını sıkan Yahûdi'nin pençesini hâlâ görmeyen Türk aydınına bilmem ne demeli?

Her gün, sayıları da nüfuzları da artan mason locaları, Lions Kulüpler, Rotari Kulüpler, hep Yahûdi oyununun tuzakları... Amma bilen kim, hele inanan nerde?

*

Kütahya'da bir kunduracı dükkânı vardır. İstanbul piyasasından satın aldıkları düşük kaliteli ayakkabıları satarlar.

Dükkân sâhibinin adını bilmiyorum. Oğlunun ismi, Mustafa Kalyon'dur. Bir gün baba Kalyon, mal almak için İstanbul'a gitmek üzere olan oğluna: "Orada, benim bir Yahûdi ortağım vardı. Git onu gör ve benden selâm söyle!" der.

Mustafa Kalyon da, babasının arzusu üzerine, bu eski ortağın iş yerini arayıp bulur. Fakat burası, akıl durduran, muazzam ve o nisbette de lüks bir binâdır.

İçeri girerse de patronun yanına destursuz girilemeyeceğini, önüne çıkan engeller derhal belli eder. Ne ise ki, eski ortaklık hikâyesi adamları biraz yumuşatır, telefonlar, sorup soruşturmalardan sonra izin çıkar ve kapı kapı içinden geçirilerek, eski ortağın mükellef bürosuna girmek mümkün olur.

*

Mukâyese, hazin olduğu kadar da acı. Kalyon'ların karanlık, bakımsız tabur tabur kutu dizili rafların sıralanmış olduğu dükkânlarına bir kere girmiştim.

Gerçi baba Kalyon'un Yahûdi ortağının o muhteşem ticârethânesine ne gittim ne de gördüm. Mustafa Kalyon'dan dinlediğim o ihtişamla Kütahya'daki ayakkabıcı dükkânını zihnen ve hayâlen karşılaştırdığımızda, başını alıp gitmiş bir varlıkla, yerinde sayan ve ticâret hacminin de, şeklinin de yürek sızlatmaması ne mümkün?

Yahûdi'nin müesseseleşmiş iş yerinde, terlik, ayakkabı satmak gibi onlarca ednâ olan işlere yer yoksa da, hemen bütün terlikçi ve kunduracıları kesime almış büyük işlerin çevrildiği muhakkaktı.

Türlü ticâret hîleleri ve dalâvereli çevirme hareketleri ile piyasaya hâkim olan bu kurnaz adam, kısa zamanda Kalyon'un ortağı olmaktan, yüzlerce Kalyon'u satın alacak hâle gelmiş bulunuyorsa, kendimizde de suç arayıp iş ve cemiyet hayâtımıza çeki düzen vermezsek, iktisâdî ve ticârî hayâtımızı parsellemiş olan azınlıkların saltanatlarına son vermeyi ebediyen unutmamız gerekir.

*

1957 senesinde tertip etmeye başladığımız "Çocuk İftarları", çok şükür 26 senedir aralıksız devam etmektedir.

Her sene, ramazandan evvel, dâvetli çocuklara

verilmek üzere hazırladığımız diş kirâları ile berâber, oyuncak veya küçükleri memnun edecek bir şeyler arayıp bulmak gerekir.

Bundan on iki sene kadar evveldi. Bu maksatla Eminönü'ne giderek bir şeyler satın aldım. Fakat hediye adedini biraz daha genişletmem gerektiğinde Yeni Postahâne Caddesi'ndeki kırtâsiyecilere de bakmak istedim. Burada biri Türk, diğeri Yahûdi, karşılıklı iki kırtâsiyeci bulunuyordu. Yahûdi'nin camekânında plastik kap içindeki zarif pergerin fiyatı iki buçuk lira olduğu halde, aynı perger, Türk'ün dükkânında üç lira idi. İçeri girdim ve bu fiyat farkının sebebini sordum. Genç tezgâhtar çatık bir yüzle: "Gidip oradan alın" demez mi! Sükûnetle yüzüne bakarak: "Oradan almamı tavsiye edeceğinize, neden sizden almak istediğimi sormuyorsunuz? Bunlardan iki adet istiyorum ve Türk olduğunuz için de, bile bile bir lira fazla veriyorum. Fakat bu değişik fiyat karşısında sizi tercih edecek başka müşteriler olacağını da pek tahmin etmiyorum," dedim.

Dedim. Fakat müşteri tutmayı, müşteriye edilecek muâmeleyi bilmeyen, ticâret ahlâkının bîgânesi genç tezgâhtar, maalesef bu söylediklerimi de anlamadığı âşikâr bir kayıtsızlıkla dinledi.

*

Bu hâdisenin üstünden birkaç zaman geçtikten sonra, Yahûdi'nin neden Türk'ten daha ucuz sattığını tesâdüfen öğrendim.

Kırtâsiye üzerine çalışan toptancıların hemen hepsi Yahûdi imiş ve kendi ırklarından olan tüccarlara sattıkları malı Türklere verdiklerinden daha düşük fiyatla verdikleri için, gerek toptan, gerek perâkende piyasayı onlar tutmakta imişler.

Bana perger satan mağazadaki gencin, işin bu ta-

rafını bilmemesi pek mümkün değildi. Hiç olmazsa: "Git oradan al!" diyeceğine, bunu açık söylese, hatta dertleşseydi, ne doğru bir harekette bulunmuş olurdu.

*

Yeğenim Cemil Büyükaksoy, liseyi Saint Joseph'de okuduğu sırada, Yahûdi cemâati tarafından taksitleri ödenen fakir bir Yahûdi arkadaşı da varmış.

Aradan seneler geçmiş, bir gün Cemil, hızlı hızlı yolda giderken, lüks bir husûsî araba yanında durmuş ve direksiyonda olan genç: "Cemil, gel seni götüreyim!" diye seslenmiş.

Yeğenim, kendisini ismi ile çağıran bu kalantor adamın, Saint Joseph'deki fakir Yahûdi çocuğu olduğunu hayli güç fark edebilmiş.

Arabayı süren genç, merakla kendisine bakan yeğenime:

- Biliyorsun, beni Mûsevî cemâati okuttu. Harp içindeki yokluk seneleri mâlûm. O yok, bu yok... çivi de yoklar arasında. Bir ara, ithal malı tahta çivi geldi. Piyasada rağbet eden olmadı. Amma bizim cemâat, kârın yüzde otuzuna karşılık, bana sermâye verdiler. İşte, kimsenin beğenmediği çiviler, bana zenginlik yolunu açtı. Şimdi ne iş yaparsam, yüzde otuzu cemâatindir. Çevirdiğim ticâret işleri, bana da onlara da, bol bol yetiyor, demiş.

EY MUHAMMED ÜMMETİ

Bundan on beş sene kadar evveldi. Yâni 1968'lerde bir gün, öğretmen Sabahat Emgen Hanım'ın arkadaşı olan bir edebiyat hocası, talebelerinden bir defter getirmelerini istemiş, çocuklar da, iki gün içinde, hocalarının bu isteğini yerine getirmişler. Ancak bir Yahûdi kızı, devamlı olarak eli boş geliyor ve her seferinde de bir mâzeret ileri sürerek, aklı sıra, hocayı idâre ediyormuş. Fakat, hâli vakti yerinde olan kızın, her gün bir çeşit uydurma laflar ile işi geçiştirmesi, öğretmeni iyice tedirgin ettiğinden, nihâyet bir gün: "Ya sınıfa defterle gelirsin, yâhut hiç gelemezsin!" demeye mecbur etmiş.

Ancak, günler boyu türlü türlü yalanlarla kızın âsâbı yorulmuş olmalı ki, öğretmenin tehdîdi karşısında sıraya kapanıp ağlarken: "Ne yapayım, Moiz'in dükkânı on gündür kapalı..." deyivermiş.

Kızın bu îtirâfı, hocayı dehşetle karışık hayrete düşürmüş.

Demek ki bir Yahûdi, aç ve çıplak dahi kalmış olsa, bir ırkdaş, bir Moiz bulamadı mı, en mübrem ihtiyaçlarından dahi vazgeçmeyi ve her kahra göğüs germeyi, îmânının îcapı bilerek, çile ve meşakkatleri, ibâdet şevki ile karşılayabiliyor.

*

Ey Muhammed Ümmeti!

Üç yüz yıl dünyâya ışık tutan sen, neden şimdi karanlıklardasın? Neden elindeki meş'aleyi söndürüp, kâzip fecirlerin yalancı aydınlığına muhtaç olmaktasın?

Sen uyanırsan, dünya da uyanır. Hem de beşerî-ilâhî bir muvâzene ile. Artık, tek kanatla uçmak sevdâsından baş çevir. Senin gaflet, cehâlet ve rehâvetindir ki, dünyâyı rehbersiz bıraktı.

Îsevî'yim, diyen de; Mûsevî'yim diyen de, peygamberlerini utandıran kavimler olmaktan kurtulamadılar.

Ya sen? Ne yazık ki, sen, yâni biz de, öyleyiz. Bize tevhid ehli demek, Muhammedî ahlâkı, bir kenara itmiş olan biz gâfillere, âhir zaman Peygamberi'nin ümmeti demek ne mümkün?

Îsevîsi de Mûsevîsi de, ikilik çıkmazında bocalaya dursalar da, bir derece mâzur sayılırlar. Zîra peygamberleri de, kitapları da, zaman ve menfaat sislerinin içinde, hayalleşip, mevcut-nâmevcut arası bir efsâne hüviyeti ile dondurulmuşlar. Din adamlarının keyfince kalıptan kalıba aktarılmışlar.

Müdâhale üstüne müdâhale görmüş, ne İncil, İncil'dir, ne de Tevrat, Tevrat'dır...

Ya sen, müslüman geçinen, sen, tek harfi dahi tahrîfe uğramamış Hak kelâmı, bu tevhid çerâğını beşeriyete getiren peygamberinin yolunda yürüyüp dünyâyı aydınlatacak yerde, kendini niçin ondan mahrum edip karanlıklarda kalıyorsun?

Ayıp değil mi sana? Yazık değil mi, günah değil mi, senin gibi âhir zaman Resûlü'nün ümmeti olarak doğmuş insana?

*

Dünyânın da bir başı ve sonu var. O da, evvelâ doğan, sonra ölen insan gibi, gün gelip son bulacak. Amma, kıyâmet-i kübrâdan evvel kendini düşün. Düşün de, bir an evvel şu nefsinin kıyâmetini kopar ki, esâretten kurtulup hürriyete geçesin... ancak o zaman Peygamber'ini utandırmaktan kurtulup, yeryüzünün rehberi ve meş'alesi olabilesin.

DERGÂHLAR ve MASON LOCALARI

1925 senesine kadar yalnız İstanbul'da 365 dergâh vardı. Bunların mensupları, en az ellişer kişi olsa, 18.250 ederdi. Bu insanların da gene en az, âilelerinden, akrabâ ve çevrelerinden beşer sempatizanı bulunmuş olsa, 91.250 adet olurdu.

Bundan yâni 1982'den yarım asır evvel, İstanbul'un nüfûsu sekiz yüz bin civârında olduğuna göre, demek ki şehrin sekizde biri mânevî sigortaya sâhip ve muhîtine şerde değil, hayırda örnek olan bir tasfiye cihâzı gibi idi.

İşte bu sağlam ve güvenilir kütleden çevresine sızan müspet ve uyarıcı hava, cemiyetin hayvânî ve kirli meyillerine, şer ve şekāvet arzularına set çekip, dur... diyebilen bir emniyet ve güven bölgesi teşkil etmiş bulunuyordu.

15 sene evvel Sabriye Çökmez isminde bir yakınımız, manavdan alış veriş ederken dükkânın çok genç çırağının, el oyunu ile ölçüde hîle yapıp yapmadığını anlamak üzere çocuğun tuttuğu terâziye dikkatle bakıyormuş. Bunu fark eden genç:

- Teyze, korkma ben hîle yapmam, büyük babam derviş!

demiş ve demekle de bir gerçeği ifâde ederek rahatlamış. Amma Sabriyecik, öylesine mahcup olmuş ki ne cevap verebilmiş ne de genç çocuğun yüzüne bakabilmiş. Eve gelip, hâdiseyi bize naklettiği zaman, hâlâ

çehresinde, o anda hissettiği utanç, bir maske gibi yüzünde durmakta idi.

*

Baş aşağı giden bir memleketin bütün müesseseleri bu çöküntüden hisselenirken, dergâhların da, aynı inkırazdan pay almayacağı ve almadığı, elbette söylenemez. Amma, bilhassa son devirlerde acı, yersiz, kasıtlı ve körü körüne uydurularak tenbelhâne, miskinhâne diye damgalanmak istenen dergâhlar, bütün iftirâlara rağmen, son anlarına kadar, cemiyetin bir çeşit emniyet süpabı vazîfesini görmekte idi.

Onun için de bu müesseseler, hür îmânın filizlendiği ve taassubun geri püskürtüldüğü bir ocak olarak faaliyette bulunduğu müddetçe cemiyete seçkin ve arınmış insanlar hediye etmiştir.

Eskiden, cemiyette dindar insanlar vardı; fakat mutaassıp kütleler yoktu. Bugün ise din anlayışı, taassupla el ele vermiş, hatta mutaassıp olmayanı dinsiz kabul eden bir dar düşünce, topluma hâkim olmuş bulunmaktadır.

Şu halde dergâhların kapatılmasından, doğan netîce: Bir tarafta taassubun, dînî pençesine alması, bir tarafta dinsizliği bir ilericilik hâline getirerek Türk milletini, îman gibi târihî nafakasından mahrum bırakmış olmasıdır.

*

İnsan oğlu, müteâl, yüksek ve üstün zevklerden mahrum edilince şer, süflî ve muzır zevklere el atar. Dergâhlar kapatıldı ise de, dünya dünya olalı, başını bir yere bağlamak ihtiyâcında olan kütleler de işte, gerek kendisini, gerek memleketini millî–mânevî değerlere sırt çevirten müesseselere doğru koşmaya başladı. Bunların, en karanlık ve bulanık olanlarından biri ise, mason localarıdır.

Türkiye'de dergâhlar kapatıldı; fakat hem gün-begün adetleri artan mason locaları açıldı, hem de siyonizmin ileri karakolu olan bu locaları arkadan takviye edici yardımcı kuvvetler müesseseleşerek, Lions, Rotary Kulüp gibi isimler altında, locaların bir nevî hisarpeçesi ve ihtiyat kuvveti oldu.

Yeryüzünü saran Yahûdi hegemonyası, bugün dünya iktisâdiyâtına, ticâretine, siyâsetine, içtimâî ve vicdânî revişine hükmeder olmuştur. İşte milletlerin târihî ve an'anevî hayâtına açtığı yaylım ateşini gizleyebilmek için de bu cephe gerisi ihtiyat kuvvetlerine, hayır cemiyeti süsü vererek, onların arkalarına gizlenmeyi ustaca becermiş ve başarmış bulunmaktadır.

Üç gün evvel, genç kızlığından beri tanıdığım kırk yaşlarında bir hanım geldi. Âileden aldığı sathî bir inancı ve derine gitmeyen millî bir hassâsiyeti vardı. Lions Kulüb'e âzâ kaydedildiğini söyledi. Gruplar hâlinde, yardıma muhtaç derneklere, çocuk yuvalarına gittiklerini, kermesler yaptıklarını ve ayda bir defa da Marmara Etap Oteli'nde yemekli toplantıları olduğunu bu vesîle ile hatiplerin, gelip konuştuklarını sözlerine ilâve etti.

Fakat, bütün bu faaliyet tablosunu çizerken, rahat değildi. Amma, buna rağmen, içine girmiş bulunduğu şatafatlı işlerden de vazgeçmeyi düşünmüyordu. Zîra, rûhen tatmin olmuyorsa da, bedenen oyalanıyordu. Acınacak bir bocalama ve cehâlet içinde idi.

- Rezan Hanım; dedim. Balık tutarken, oltanın ucuna bir yem takarlar. İşte siz de, olta ucundaki yemsiniz. Hem yakalanıyor, hem de başkalarının yakalanmasını kolaylıyorsunuz. Hiç değilse, bu tutulmuş balıkların balıkçının sepetini zenginleştirdiğini olsun bilesiniz.

Osmanlı Devleti'ni, masonlar mârifeti ile Yahûdi-

lerin yıkmış olduklarını elbette size söylemişlerdir.

Zîra bu oyunun figüranısınız. Şimdi, târihî ve kronolojik yoldan bu acı hikâyeyi anlatmaya kalkışsam, sabah olur, gene de lafım bitmez. Onun için, kısa kesmek evlâdır, dedim.

Sözünü oradan oraya dolaştıran bu zavallı kadıncağız, bir ara sene başına da temas ederek, kendisine dağlar gibi yılbaşı tebriki geldiğini, buna, müvezziin bile şaştığını söyledi.

- Peki, bayramlarda da böyle tebrik alır mısınız? diye sorduğumda, cevâbı: "Hayır!" demek oldu.

- İşte, dedim, yılbaşı, haçlıların, bayram ise, tevhid ehlinin, yâni müslümanlarındır da, onun için, sizin malınızı size unutturuyor ve mühimsemiyorlar. Şu halde bayramınızı bile tanımayanların arasında ne işiniz var? Niçin onlara: "Tebrik edecekseniz benim olanı tebrik edin!" demiyorsunuz?

Nihâyet Rezan Hanım: "Bizim kulübe gelip konuşsanız..." demez mi?

- Aman Rezan Hanım, daha ağzımı açarken beni kapı önüne koyarlar, dedim. Gülüştük. Daha da fazla konuşmaya değmediği için, bahsi burada kapadım.

VARLIK VERGİSİ

27 senelik keyfî ve gayr-i millî hatta gayr-i insânî bir zorbalık anlayışı ile târihî ve mânevî değerleri kıra kopara, millet nezdindeki îtibârını eritmiş ve tüketmiş olan Halk Partisi, zelzeleye uğrayan iktidârına çeki düzen vermek yolundaki tedbirlerinde de isâbetli hareket edememiştir.

Parti, adının delâlet ettiği ismine rağmen, halktan kopmuş, halktan yana olamamış, hiçbir zaman halkın nabzını ele almak, onun millî zarûret, vicdânî ihtiyaç ve târihî istikāmetince çizilmiş bir siyâsî, idârî, vicdânî ve içtimâî istikāmeti olmamıştı.

Gerek iktidarlar, gerek iktidâra yol arayan partiler, dış siyâsetlerini dünya politikasının gidişine göre ayarlamak mecbûriyetinde oldukları halde, iç siyâsetlerinde, millî bünyenin husûsiyetlerini dikkate almaları, zarûretin tâ kendisi idi.

Asırlar boyu, sanki bir yayıkta döğüle işlene özünü meydana koymuş büyük kütlenin sesini duymazlıktan gelerek, kānunlarını, nizamlarını, karar ve emirlerini mâşerî taleplere rağmen vermemiş olan iktidarlar için, er geç hüsran mukadderdir.

*

Sakar ve sakat politikası ile milletten kopuk, halkı yanına alamamış olan Halk Partisi, hiç değilse zecrî bir iktisâdî hamle ile toparlanmak sevdâsına düşmüş olmalı ki, gerçekten de çâre aranacak bu asırlık

derdin ilâcını yanlış seçmekle, tedâvî metodu aksiyona geçince, devlet için yüz karası oldu.

Şöyle ki, memleket ticâret ve iktisâdiyâtına nefes aldırmak ümîdi ile verilen bu yersiz ve basîretsiz hükûmet karârının adı Varlık Vergisi idi.

Bilhassa, gayr-i müslim azınlığının varlığına tatbik edilen bu hacamattan elde edilecek birikinti kan, devlet hazînesine bir kuvvet veya yardım getirecek, hem de memleket menfaatlerine kıyasıya zarar yapan azınlıklara bir ihtar olacaktı.

Hesap bu idi ise de, seçilmiş ihtar şekli, isâbetsiz hatâlı ve yanlıştı.

*

Gerçi, iktisâdî ve ticârî hayatları yabancı unsurların inhisarında olan birkaç şarklı milletten biri idiysek de, bu dertten kurtulmak yolunda girişilen tedbir, o yabancı ve sömürücü azınlıklara: "Dur!" demek bir yana, o tecrübeli ve usta kafalar, derhal toparlanıp, piyasaya ve karar mercîlerine "Dur!" dedi.

Böylece de, patavatsız, gayr-i ciddî ve gayr-i insânî bu hükûmet tasarrufunun âkıbeti, devletin hazînesine de, haysiyetine de ağır bir darbe vurarak netîcelendi.

Varlıklı tüccar ve sanâyicilerden tarh edilecek vergi miktârını vazîfeli bir komisyon, her şahsın, firmanın veya müessesenin mâlî imkânlarına göre bir maktû miktar kesiyordu.

Tarh edilen vergiyi veremeyenler ise, Aşkale'ye sürgün ediliyorlardı.

Maamâfih, Türkler arasında da bu kararla canı yananlar az değildi[1]. Meselâ ağabeyime de o zaman

[1] Ağabeyimin, Karaköy Meydanı'na bakan (şimdi istimlâk olmuştur) yazıhânesinin karşısında, Plafidis ismindeki inşaat malzemesi ticâreti yapan kimseye de yüklüce bir varlık

için büyük bir meblağ olan 10 bin lira gibi yüksek bir vergi tarh edilmişti. Fakat Türk, uysaldı, boynunu büküp başına gelene katlanıyordu. Fakat asırlardır, ekmeğini yedikleri toprağın sâhiplerine diş bileyen azınlıklar, bu yersiz hükûmet tasarrufunu fırsat bilip piyasayı büsbütün alt üst etmekte hiçbir teşebbüsten geri kalmadılar.

*

Atatürk'ün, kendisine Turhal'daki antimuan mâdenini hediye ettikten ve Zonguldak Kömür İşletmeleri'ni de verdikten sonra memleketin, sıfırdan zirveye çıkan iş adamlarından biri oluveren Zonguldak meb'usu Râgıp Özdemiroğlu, Anadolu Kulübü müdâvimlerinden olan bir Yahûdi ahbâbını, yüzüne bakamayarak görmezlikten gelmeye çalışıyormuş.

Fakat aradan kısa bir zaman geçtikten sonra, bu Mûsevî ahbap, bilhassa Râgıp Bey'i arayıp bularak, yanına gidiyor ve kendisinden kaçtığını da bildiğinden, gāyet neş'eli ve rahat, elini omuzuna koyarak: "Çok vergi verdiğim için üzülme Râgıpcığım, fazlasını çıkardım!" diyiveriyor.

---

vergisi gelmiş ve tüccar, defâlarca ağabeyime mürâcaat ederek, gāyet müsâit şartlarda dükkânını devr etmeyi teklif hatta ricâ etmişti. Fakat prensip îtibârı ile, fırsatlardan faydalanmayı ayıp ve ahlâka aykırı kabul eden ağabeyim: "Yanık mal almam!" diyerek vâkî teklifi red etmiştir. Hatta kendi hanındaki Ermeni kirâcısının vergisini, sanki hükûmet karârı kendisinden gelmiş gibi mahcup olarak bizzat ödemiştir.

HALK PARTİSİ'NİN MUHÂLEFETİ

Demokrat Parti iktidârı (1950), bilhassa Cumhûriyet'ten bu yana, memleketin târihî ve an'anevi rotasının batıya kaydırılmasıyla, değer hükümlerinin uğradığı zelzele yüzünden, istikrarsız ve şaşkın bir devrin içine ilk adımını atmış bulunuyordu.

27 sene sürmüş olan Halk Partisi iktidârı, âdeta bir Sovyet Rusya prensliği anlayışı içinde, dediği dedik buyruğu ile, târih, îman ve mefâhire yaylım ateşi açarak, Türk milletine kan kusturmuştu.

İşte, Türk milleti de, eline bir gerçek seçim fırsatı geçer geçmez, Halk Partisi'ni kapı dışarı ederek, muhâlefette olan Demokrat Parti'ye iktidar imkânı tanımıştı.

Seçtiğinde, Türk vatandaş, Adnan Menderes'i tanımıyordu. Amma, içten içe işleyen kütle psikolojisi, onu pek çabuk öğrendi ve sevdi. Zîra o kendilerinden bir insandı. Hem devletti, hem de millet. Fakat milletçe makbul, temiz, dürüst, îmanlı, heyecanlı ve çok iyi niyetli olmasına rağmen, ne ilmî ne siyâsî kifâyete sâhip, ne de devlet mantığı tanımaktaydı.

Celâl Bayar'a gelince, şövalye rûhuna, tecrübe ve metânetine rağmen, o da fikrî ve rûhî eksiklik ve aksaklıklarla mâlûldü. Memleket ihtiyaç ve gerçeklerine âşinâ bir idâreci olmayışı yüzünden nerede bir millî hamle, nerede bir îman kıvılcımı görmüş olsa, -bir gecede, iki yüz Milliyetçiler Derneği'ni kapattırması

gibi- ya kendi ayağı ile ezer veya ezdirirdi. İlericiliğin klasik ve şaşmaz şartlarındanmış aldanışı ile millî heyecâna karşı bîgâne tavır takınarak bu temel değerleri yaşatmaktan açıkça korkmuştu. Bu yüzden de, taassubu îman zannettiğinden, memleket için ana sütü gibi saf ve besleyici değerlere karşı çıka çıka, milleti küstürmüş, kendinden uzaklaştırarak, vatandaşı hayal kırıklığına uğratmıştır.

*

Bu derece aksak ve yetersiz bir iktidârın ise, yıllardır, inkılâp adı altında, içtimâî ve millî bir kıyımla, varını yoğunu aldırmış, ahlâktan ve îmandan fire vere vere çöküş noktasına gelmiş bir topluma çeki düzen vermesi nasıl beklenebilirdi? Üstelik, karşılarında, her gün biraz daha vahşîleşen, bir İsmet Paşa muhâlefeti olunca.

*

1950'de, yüzde doksan beş gibi kâhir bir ekseriyetle iktidâra gelmiş olan Demokrat Parti, zaman oldu ki, can derdine düşmüş kimseler gibi memleketi, târihî ve millî çizgisine getirmeye gayret sarf edeceği yerde, muhâlefetin sert ve gaddar vuruşlarına karşı, nefs müdâfaasından gayri iş yapamaz oldu. Hoş, yapmış olsa da, sol kesimin sözcülüğüne angaje olmuş basın tarafından, iftirâlar, yalanlar, çeşitli hücumlarla, bütün müspet icraat sıfıra indiriliyordu. Yollar, köprüler, fabrikalar, bendler ve bütün sanâyi hamle ve teşebbüsleri bu vurucu metotlarla çürütülüyordu.

Halk Partisi muhâlefeti, iktidârın zaafını anlamış olduğundan, açtığı meydan muhârebesinde hep bu zaaf cephesinden merhametsizce vuruyordu.

Halbuki muhâlefet demek, bir nevi îkaz, tavsiye, kontrol, hatta istişâre unsuru demekti.

Halk Partisi muhâlefeti ise, şahsî kin, gözü dönmüş bir iktidar mücâdelesi ve sola kaymış bir ideolojinin kapısını aralayarak, girmek istediği yere o noktadan ulaşmak istemekteydi.

Nitekim, bu mesûliyet ve devlet mantığından kopmuşluk, 27 Mayıs âfeti ile tecellî etti. Böylece de, iç ve dış siyâset bakımından, devlet de millet de, Türk târihinin en acılı ve acıklı devrini yaşamak felâketini idrak eyledi.

Öyle ki, binlerce askerin şehit olmasına gözünü kırpmadan yol açarak, rakîbini mevkiinden, yâhut da başından etmek için ters taktik tavsiye eden vicdansız kumandan hiyâneti içinde bulunan Halk Partisi de, Türk milletinin azim kaybı ve felâketi olan 27 Mayıs'ın sahneye getirilmesinde, Moskof menfaat ve kışkırtmacılığına öncülük etmekte tereddüt etmemiştir.

EFSÂNE KAHRAMÂNI

Yıl 1920 idi. Yeğenim Semiha Cemal Hanım da ben de 14 yaşında idik. Nişancı Caddesi'ni Hırka-i Şerîf'e bağlayan çok dar bir yol vardı. Bu yolun bir kolu Karagümrük'e, bir kolu da Malta'ya giderdi. Biz iki genç kız, koridora benzeyen bu yoldan aşağıya doğru iniyorduk. İkimizin de üstünde lacivert şarmözden çarşaflarımız vardı. Kumaşın mat tarafının etek ucuna parlak tarafından ince bir sıra parlak şerit geçirilmişti.

Konuşa konuşa yürümekte iken, bir evin penceresinden, yüzünü görmediğimiz bir kadın: "Boyunuz devrilsin. Mustafa Kemal gelir de hepinizin kafalarını keser inşallah." diye çığlık atar gibi bağırdı. Bu sesle, başımıza yumruk yemiş gibi olarak sustuk. Fakat bir an sonra, o meçhul ağızdan çıkanları duymamış gibi de, yolumuza devam ettik.

İkimiz de ateşli vatanperver kızlardık. Tâ beş yaşımızdan on dört yaşımıza kadar Trablusgarp, Balkan ve nihâyet Birinci Cihan Harplerini görmüş; vatanın, vatandaşın bağrına saplanan hançerin bir ucu da bizim yüreğimizde işler yaralar açmıştı.

Memleket de, biz de, elbette ki bir efsâne kahramânı bekliyorduk. Gelecekti de. Hem de gelip, sokaklarımızda, kaldırımlarımızda gerile gerile gezen, millî gurûrumuzla oynayan, haysiyetimizi çiğneyen işgāl ordularının askerlerini def etmeye gelecekti.

Canını hiçe sayıp, hamal kılığında, dilenci kıyâfetinde, un çuvalı içinde, saman arabası altında, balıkçı teknesinde Anadolu'ya silâh, cephâne, mermi kaçıran İstanbul halkı, göğsü îmanlı bir kahraman bekliyordu.

Anadolu'dan sızan haberler de İstanbul halkına ümit ve kuvvet veriyordu.

Bu efsâne kahramânının etrâfını hep sarıklı din adamları almış. Câmilerin hutbelerinde gezici hocaların ateşli hitâbelerinde hep o kahraman desteklenmekteydi.

İşgal altındaki İstanbul halkı, gözünü daldan budaktan esirgemeyen gönüllü taburlarından farksızdı. Vatanın esâretten kurtulması için kılıç kuvvetine îman gücünün yardımcı olmasını beklemekten tabiî ne düşünülebilirdi! Uzak ve yakın târihimizde bu, hep böyle olmamış mıydı! Türk'ün kurtuluş mücâdelesinin merkez yerinde oturan o kahramânın da çevresi hep îman adamlarıyla kuşatılmıştı. İşte! Kendini ve dâvâsını onlarla teyit ettiren bu merkezî otorite, günün birinde: "Sayım suyum yok," diyerek elbette bu îman temsilcilerinin her birini bir tarafa dağıtıp hesaplarını düremezdi.

Başımızı kopartmak isteyen kadın, aşırı mübâlağaya kaçmış ise de, bir efsâne kahramanından halkın beklediği, maddî gücün yanından mânevî gücü eksik etmemesiydi.

İşte o zaman, iki kanat arasında uçan kuş gibi, bu devlet de, elbette ki yükseklere kanat açacaktı.

ALLAH BİR MEMLEKETİ KÜÇÜK İNSANLARIN ELİNE BIRAKMASIN

1952 senesinde Kore'de çarpışan Türk Birliği'ne mensup bir topçu binbaşısından mektup almıştım. Vapurları, İzmir'den hareket ettiği sırada bir arkadaşının, okuması için teklif ettiği kitaba şöyle bir bakarak: "Bunu bir kadın yazmış, okumam!" diye geri çevirmiş. Fakat yol uzak ve hava sıcak... Oyalanacak uygun bir meşgale bulamadığından, çâresiz kalıp arkadaşına: "Ver şu kitabı..." deyip okumaya başlamış. Mektupta: "Şimdi, diyor, aynı imzânın başka kitaplarını siperde mum ışığında okuyorum. Bu kitaplar beni kendime getirdi. İnanmadıklarıma inandırdı..." Yollu hayli dil döktükten sonra, bütün Birleşmiş Milletler mensuplarına, memleketlerinden çeşitli hediyeler, gazete, mecmûa ve çok sık mektup geldiği halde, Türkiye'den bizim birliğimizi ne arayan var, ne soran! diye de acı acı yanıp yakılıyordu.

Bu haklı serzeniş üstüne, bir vatandaş olarak, kayıtsız kalabilmek kābil miydi?

Bir sene müddetle, yalnız binbaşıya değil, birliğe de ne mümkün ise gönderdim durdum. Aslında bu, son derece tabiî bir insanlık ve vatandaşlık borcu idi.

Ertesi sene, İstinye'de Süreyya Bey yalısında idik. Aşağıda bir misâfir olduğunu haber verdiler. Bu, tanımadığım bir askerdi. Kendisinin: "Kore'den mektup yazan binbaşı Faruk Güventürk olduğunu söyledi.

Bana da Kore'den bir albüm getirmişti.

İşte o günden sonra bu binbaşı, İstanbul'a yolu düştükçe uğrar ve konuşmak fırsatı arardı.

Hazin olan şu ki, Cumhûriyet maârifi, artık entelektüel insan tipi yetiştiremiyordu. Bu ters ve sakîm, sola açık sistemle yetiştiremezdi de. Hele, zekâ bakımından elverişsizler için, sarılıp sarmalandığı sloganları yarıp, eksiğini artığını düzeltecek zihnî hamle de kolay değildi.

Faruk Güventürk gelip gidiyordu amma, kāide olmayınca, âbide oturtulamazdı. Oturtulamıyordu işte.

Yalnız anlattığı harp hikâyeleri dinlenmeye değer mâcerâlardı. Meselâ bir gün, bir Amerikan bataryasına isâbet vâki olarak parçalanıp gitmişti. Fakat dört dakîka sonra batarya tekrar kurularak ateşe başlamıştı. Bizim binbaşı, bu sür'atli ikmal karşısında hayretini saklayamayınca, Amerikalı general tebessümle: "Bütün dünya ikmal teşkîlâtını etüt ettik. En mütekâmil olanın Osmanlılarınki bulunduğunu görerek onu kabul ettik. Bu, sizden gelme bir usûlün günümüze tatbîkinden başka şey değildir." deyivermiş.

Bir de, Amerikan ordusunda vazîfeli papazların bir dediklerinin iki olmayışı... Altlarında arabaları, teker teker askerlerle halleşip mânen takviye edişleri, rûhî bozukluğu hakkında şüpheye düştüğü er veya subaylara izin verdiği takdirde, hiçbir kumandanın buna karşı çıkmayışı...

Sonra, bizim tabur imamını soruyorum. Ne arabası, ne de geçer sözü ve ne de îtibârı olduğundan bahsedebiliyor.

Allah'a şükür ki her Mehmedcik bir îman yanardağı... Ne yazık ki, şehirlerden köylere kadar uzanan küfür ve zındıklık rüzgârı, onun da ateşini söndür-

mek gayreti içinde kol kol çalışıyor.

Kore'de soğuk çok kavurunca, halk titriyor ve ısınacak çâre de bulamıyor. Binbaşı yerlilere soruyor: "Ormanlarınızın ucu bucağı yok, neden kesip yakmıyorsunuz?" diyor. Aldığı cevap: "Bizim ısınmamız bahâsına, torunlarımız aç mı kalsın?" demek oluyor.

Bu anlayış noksanından, Anadolu'nun yemyeşil ormanlarının yerlerinde şimdi kuru tarlalar, çıplak dağlar alabildiğine gidiyor, gidiyor...

Birinci Cihan Harbi çıkmadan evvel Çamlıca'nın Kısıklı sırtında bir küçük meşe korusu vardı. Sonbaharda İstanbul'daki evimize göç edip, ilkbaharda tekrar Çamlıca'ya geldiğimizde, artık meşe korusundan eser kalmamıştı.

*

Aradan geçen birkaç sene içinde, binbaşı, artık Faruk Güventürk Paşa olmuştu. Gene bize gelip gidiyor ve dilinin altında bir türlü çıkaramadığı, fakat büsbütün de saklayamadığı bir ifşâatın, kendisini: sus–söyle... arası zorladığı hissediliyordu.

Yalnız bir gün "Dokuz Subay" hâdisesinin içinde bulunanlardan olduğunu ve Harbiye'de tutuklu iken çok sıkıntı çektiğini anlattı. Hâdisenin mâhiyetini tam bilmemekle berâber, devletin müesses nizâmına karşı bir nevi şuursuz ayaklanma olduğu âşikârdı. Maalesef Türk târihi, bu çeşit mesnetsiz, faydasız, ölçü ve basîretten uzak pek çok zararlı teşebbüslere şâhit olmuştu. Bu da işte onlardan biri olmalı idi. Senelerdir Faruk Güventürk'ün zekâ ve bilgi seviyesinin tablosunu ezberlemiştim. Diğer sekiz arkadaşınınki de herhalde ona uygun olmalı idi ki, kafa kafaya verip, başlarından büyük bir işe kalkışmışlardı.

Berâatle işin netîcelenmiş olmasına şükür edeceği yerde, ferdi de, cemiyeti de, millet ve devletleri de fe-

lâkete götürecek bir kin ile, ateş püskürüyor ve en acısı, intikam ve nefretle perdelenmiş gözleri ve sağırlaşmış kulakları, söylenenleri bir türlü duymuyordu.

*

Gene aradan birkaç sene geçti ve günün birinde, 27 Mayıs 1960 fâciası patlak verdi. Meclis fesh edilmiş, sivil iktidar, bir askerî cuntanın eline geçmişti. Üstelik, iktidarda olan Demokrat Parti mensupları tevkif ve Yassı Ada'ya hapsedilmişlerdi.

Burada, 27 Mayıs'ın, memleketin hâline ve istikbâline ne onulmaz yaralar açmış olduğunun üstünde duracak değilim. Zîra bu darbenin muhâsebesi için, defterler değil, kitaplar gerek. Ancak, şunu söylemek isterim: Bir memleketin siyâsî hayâtında yeri ve rolü olan kimselerin, behemehal, şahsî menfaat, kin ve intikam gibi meş'um duyguların esîri değil emîri olmaları gerek.

27 Mayıs ise, Moskova ile, sol ve komünist ideolojiye yatkın veya angaje Halk Partisi'nin el birliği ile tezgâhladıkları bir şeâmetli harekettir.

Bu arada Faruk Güventürk'ün Millî Birlikçiler arasında resmen izi ve ismi olmamasına gelince, bidâyette kurdukları iş birliği netîce verince, diğer hempaları tarafından sırtı okşanarak saf dışı edilivermiştir.

27 Mayıs, bir cuma gününe tesâdüf eder. Pazar günü telefon çaldı ve Bolu'nun aradığını söylediler. Baktım, Güventürk Paşa.

- Hanımefendi, ben şimdi Bolu vâlisiyim. Artık memleket nâmuslu ellerde, dedi.

- Yâ, öyle mi?

- Şüphe mi ediyorsunuz?

- Elbette ederim. Biz, Meşrûtiyet maskaralığını görenlerdeniz.

- Güventürk kahkahalarla güldü, güldü ve sonra:

- Salı günü İstanbul'a geleceğim, sizi görmek istiyorum, dedi.

- İşim var! dedim.

- Çarşamba olsun! dedi.

Gene o gün de meşgul olduğumu söyleyince, "Perşembe" diye ısrar etti.

Nasıl olsa kurtuluş olmayacaktı. "Pekiyi..." dedim ve dediği gün de, makam arabası ile geldi. Geldi de ne oldu? Belki anasından doğalı işitmediği suçlayıcı sözlerimi dinleyip gitti.

Bir müddet sonra Merkez Komutanı olmuştu. Boşuna tutukladığı insanların haddi hesâbı yoktu. Hep memlekete ettikleri fenâlığı, korkusuzca sayıp döktüm. İsteseydi, o kadar ağır ithamların karşısında, beni de Harbiye'nin zindanlarına atabilirdi. Bir an bile Sâmiha'yı şahsî endîşeye düşürmedi Allah'ım.

Nihâyet 26. Fırka Kumandanı oldu. Gene makam arabası kapımızın önünde duruyor ve sanki, işittikleri yetmemiş gibi, dinleyip dinleyip gidiyordu.

Fakat iyice sıkılmıştım artık. Bir yandan çatırdayan memleket çatısının perîşan hâli, bir yandan bu ilmî kifâyet ve siyâsî basîretten mahrum kadronun vahşet ve gaddarlığı... Evet Güventürk'e mâdemki hiçbir faydam olmuyordu, şu halde evimizden ayağını kesmek vâcip olmuştu. Nitekim bir gün telefonda:

- Hanımefendi bizim dostluğumuz pazara kadar değil, mezara kadardır, deyince bunu fırsat bilerek:

- Aynı istikāmette giden dostluklar mezara kadar sürer. Biz ise, memleket mes'elelerine olsun, insanlara muâmelede olsun, asla müşterek bir fikrî noktada birleşmemekteyiz... dedim.

Bu konuşmadan sonra, istenmediğini iyice anlamıştı. Bir daha gelemedi.

Gene aradan seneler geçti. Emekli olduğunu işit-

tik. Bu sefer Kubbealtı'nın seminerlerine gelmeye başladı. Uzaktan görünce, odalardan birine geçiveriyordum. Kazâra karşılaşsak, bir selâmla geçiştiriyordum. Üniforması içinde bir hiçti. Onu çıkarınca, hiçin hiçi olmuştu.

Allah, bir memleketi şu Millî Birlikçiler gibi kendini aşamamış insanların eline bırakmasın. Hakk'a karşı aczini bilmek büyüklüğünden mahrum olanların çıktıkları nefsânî zaaflar zirvesinden tepe aşağı yuvarlanmaları, bir emr-i mukadder değil de ya nedir?

SADÂKAT-VEFÂ ve MİLLÎ TERBİYE

Babam, Albay İsmâil Hakkı Bey, Tophâne Müşîri Zeki Paşa'nın seryâveri idi. Aynı zamanda Mızıka Mektebi Müdürü ve kânun zâbiti, yâni inzibat subayı idi.

O devirde kânunların, yâni inzibat erlerinin, üniformalarının göğüsle yakalarının birleştiği kısma, üstünde kânun yazılı, yarım ay şeklinde pirinçten gerdanlık gibi bir işâret takarlar, böylece de diğer sınıflardan ayrılmış olurlardı.

Aşağı yukarı, İstanbul'u avucunun içi gibi bilen babam, son derece dürüst ve nâmuslu bir kimse olduğundan, elinin altında bulunan geniş imkânları dâima memleketin ve cemiyetin hayrına kullanır, muktedir olduğu kadar herkese, bir gûnâ yardım ederdi. Onun için de, herkes tarafından güvenilir ve sevilirdi.

Amma ben onun bu saltanatlı zamanlarını pek fazla bilmem. Zîra İkinci Sultan Abdülhamid tahttan indirildiğinde üç yaşında idim. Ne yazık ki o devrin siyâsî çalkantılarından, ancak parça parça sahneler hatırlayabiliyorum.

Âilemizin içinde politikacı hiç yoktu. Bununla berâber, yakın ve uzak akrabâlarımızın hepsi de hamiyetli ve vatanperver kimselerdi. Memleket gülerse gülen, ağlarsa ağlayan bu insanların yüzleri, sanki bir barometre idi. Daha ilk nazarda, işlerin iyi veya kötü

gittiği, o çehrelere bakarken anlaşılırdı.

*

Meşrûtiyet denen azılı istibdat devri, Sultan Hamid saltanatının merkezî iktidârına rahmet okutan zulüm ve şekâvet çığırını açar açmaz, mevkiinden, iş ve gücünden düşen eski rical arasında Zeki Paşa'nın da bulunacağı tabiî idi.

Türk târihinin, hatâlı ve şeâmetli çizgilerinden biri, şüphesiz "müsâdere" âdeti idi. Mevkiinden düşen kimselerin mallarına ve paralarına el koymak âdeti, hem servet hem de müzelik değerdeki eşyâların dağılıp, cemiyete iktisâdî olduğu kadar, mâlî ve âilevî yaralar açması demekti. Bu yüzdendir ki, bir antika meşheri hâlinde bulunan konakların o müstesnâ kıymetteki eşyâları, çoğu zaman değil birkaç nesil ötesine, kendi evlâtlarına dahi kalmazdı.

İşte İttihatçılar, çoktan unutulmuş olan bu sakim âdeti hortlattılar. Hem, eski ricâlin üstüne öyle çirkin, öyle bayağı bir hücumla saldırdılar ki, malı cana siper etmekten başka çâre bulamayan bu mevki düşkünü devlet adamlarında, para, eşyâ, köşk, konak ne buldularsa talan ettiler.

İttihatçılar, paralarını sakladıklarından şüphe ettikleri kimseleri işkence ve îdam tehditleri ile, son meteliklerine kadar aldılar.

Bu arada babam, nâmuslarına îtimat ettiği kimselerin mâruz kaldıkları tazyik ve hakāret karşısında öylesine üzülüp yıpranmış olmalı ki sinir krizleri geçirmeye başladı.

Zeki Paşa'ya gelince, o ne bankalarda, ne de kasasında parası olan adamdı. Yalnız, Rumeli Hisarı'nda, Boğaziçi mîmârîsine hiç mi hiç uymayan kârgir bir yalı yaptırmıştı ki, binâ bittiği zaman babama: "Nasıl, beğendin mi Hakkı Bey?" diye sorduğunda: "Hayır

paşam, hiç beğenmedim!" cevâbını alınca: "Bu kadar da doğru sözlülük olmaz!" diye, yarı latîfe yarı öfke ile mevzûu kapatmış.

Devlet adamlığı haysiyet, vekar, ciddiyet ve tecrübesinden mahrum olan Meşrûtiyetçilerin Zeki Paşa'da aradıkları varlığı bulamayınca, hiç değilse, cezâlandırmak sûretiyle intikam almak ister gibi, eski devrin bu nüfuzlu adamını, Büyükada'da ikāmete memur etmişlerdir.

Bir nevi sürgün hayâtı yaşayan paşa da, sonuna kadar orada kalmıştır.

Artık çocukluktan çıkmış sayıldığım bir târihte bir gün babam, gāyet üzgün ve başı önünde olarak anneme: "Hanım ben yarın Ada'ya gideceğim. Zeki Paşa vefat etmiş," dedi.

İşte babam, Ada'ya gittiği günün akşamında eve döndüğü zaman gene anneme: "Cenâzede, eskilerden benden başka kimse yoktu..." derken, yüzünde daha da derin bir acı ve kırgınlık vardı.

*

Tam hatırlayamamakla berâber, bu târihten belki yirmi sene sonra bir gün kitapçı Garbis Fikri, telefon ederek, Zeki Paşa'nın oğullarından Sedat Zeki Bey'in bize gelmek istediğini söyledi. Kararladığımız gün de berâber geldiler.

Misâfir, orta yaşlı, iri yarı bir kimse idi. Daha içeri girerken ilk sözü: "Enteriyörünüz ne güzel" demek oldu. Oturur oturmaz da: "Türkçe mi konuşalım, Fransızca mı?" diye sormaz mı?

Babamdan, paşanın çocuklarının yabancı mürebbiyeler elinde, aşırı frenkperest olarak yetiştirildiklerini ve millî bağlarının zayıf, dînî inanışlarının ise sıfır olduğunu bâzı vesîlelerle dinlemiştim. Amma gene de, kendi dilini küçümseyecek derecede olduğunu hiç

düşünmemiştim.

Sedat Zeki Bey'in bize gelmek isteyişi ise, mahzâ, merak yüzünden olmalı idi. Yoksa, kitaplarımız üstünde bir fikrî alış veriş sâiki ile değil, babasının seryâverinin kızının, bakalım nasıl bir kadın olduğu düşüncesiyle idi.

Kendisi ile uzun boylu, ciddî mevzûlara girmeye hiç de niyetli değildim. Pek iyi hatırlamamakla berâber, umûmî mes'eleler üstünde bir hayli konuştuk. Sözü, âfâkî çizgilere götürmek sûretiyle, mümkün olduğu kadar basitleştirmek yolunu tercih ettim.

Yalnız anlattığı bir hâdiseyi hâlâ unutmuş değilim. Hikâye şu:

Seneler evvel bir iş zımnında Samsun'a giden Sedat Zeki Bey, gece oteline gidip yatağına girer. Fakat meçhul bir istikāmetten gelen lâhûtî ve son derece tatlı sesler yüzünden uyuyamaz, daha doğrusu uyumak istemez ve mest olurcasına dinlemeye başlar.

Nedir, kimdir bu seslerin sâhipleri? Şarkı değil, türkü değil, ağıt değil.. hele alafranga hiç değil. Yerden mi, gökten mi geldiği belli olmayan bu semâvî seslere ne isim verilir, bilinmez.

Fakat ertesi sabah otelciye sorduğunda, adamcağız, Sedat Bey'in isim veremediği o lâhûtî seslerin adını koyuverir ve: "Bitişiğimizde Rifâî Dergâhı vardır. İhyâ gecelerinde âyin yapılır. Sesler oradan geliyordu." der.

TRABZON HÂTIRALARI

Babam henüz bekârmış ve Trabzon'a Krupp topları ile cephâne sevk eden gemide vazîfeli âmir olarak bulunuyormuş. Vapur, İstanbul'dan yükünü alıp Karadeniz'e açıldığında, fevkalâde şiddetli bir fırtınaya tutulmuş. Bir ara, genç bir maiyet subayı telâşla babamın yanına gelerek, ambardaki mermi sandıklarının istifi bozulduğunu ve her an infilâk tehlikesi olduğunu haber verince, deniz tutması bilmeyen babam, ambara kadar âdeta yuvarlanarak gitmiş ve büyük bir lûtuf eseri, herhangi bir kazâ olmadan da sâlimen Trabzon'a gelmişler.

*

İşte Krupp toplarının geldiğini haber alarak rıhtımda toplanmış olan halk arasında, biri Eşekci Acem dedikleri papaklı ve yarım entarili kervan sürücüsü ile, yanında da Tütüncü Acem dedikleri daha medenî iki İranlı da varmış.

Kervan sürücüsü, gördüğü toplara öylesine hayran olup kalmış ki, şaşkınlıktan ağzı açık baka kalmış olmasını millî haysiyetine yakıştırmayan Tütüncü Acem, hiddetle:

- "Ökküz kimin ne bakip durisen? Munlardan Eyran'da min tâne var." dedikten sonra, adamın ensesine bir de tokat şaklatınca, bu defa, canı yanan, hem de uğradığı haksızlığa hiddetlenen Kervancı, "Bizde bin değil bir tâne bile yok" demek yerine, vatandaşına tezyif ile bakarak, sâdece:

- "Poh var" diyerek, öfke ile oradan uzaklaşmış.

HARP ZENGİNLERİ

Babam, 1914-1918 Birinci Cihan Harbi'nden evvel emekli olmuş bulunmasına rağmen, harp çıkınca, yeniden askere alınıp levâzıma verilmişti. O, kıtlık, açlık, ateş, kan ve türlü ıztırâba karşılık, bir de hezîmet ve mağlûbiyet haberleri ile daha da perîşan olan İstanbul halkının büsbütün çileden çıkaran "harp zengini" denen sınıfın gaddarlık ve hırsızlığı idi. Öyle ki, birçokları için nîmetlenmeye, bundan elverişli bir fırsat olamazdı. Lâkin levâzımda olmanın bizim için, ordudaki herhangi bir sınıftan farkı yoktu. Tayınımız ne ise, eve giren erzak da ancak o kadardı. Umum meyânındaki istihkak, ufacık bir şişe gazyağı, bir o kadar zeytinyağı, bir avuç taşlı bulgur, 250 dirhem bulama ve vesîka ile alınan turuncumsu ekmekten ibâretti. Etin, şekerin ve unun adını çoktan unutmuştuk.

Fakat, "harp zengini" denen bir zümre, beylikten vagon ele geçirip, Adana ve havâlisinden buğday getirerek, el altından beyaz ekmek yapılmak üzere satıyor, vesîka ile elli paraya alınan ekmeğe yirmi beş kuruş talep ediyorlardı. İşte bu yüzden de halk esprisi, bu can yakıcı zümre mensupları ile için için "harp zengini..." diye alay ediyordu.

Meselâ, Bolu meb'usu Habib Bey'in lâkabı, Bulgur Palas'dı. Kimine ise, Topal Hırsız adı takılmıştı.

Bu arada babam devrin meşhurlarından, Levâzım

Reîsi İsmâil Hakkı Paşa'dan bir darbe yedi.

Şöyle ki, Kadıköy fırınlarına un veren Acemyan ismindeki Ermeni tüccarın hîleli muâmelelerine göz yummayan babam, bir türlü bu adamla başa çıkamıyor, netîcede de geçinemiyordu.

Zâten, halka yedirilen ekmek, kahve rengi, ıslak ve içinde öğütülmüş mısır koçanı ve süpürge tohumu ile mısır unundan mürekkep bir acâib madde idi. Demek ki Acemyan, hayvanların bile zor yiyebileceği bu hamurun kalitesini daha da düşürüp kötületerek bir kat daha kârını arttırmak için uğraşıyor ve babam da bu yüzden onunla mücâdele ediyordu.

Gürültü ile geçen aylardan sonra bir gün Levâzım Reîsi İsmâil Hakkı Paşa, babamı çağırarak: "Hakkı Bey, Acemyan'la anlaş!" teklîfinde bulunuyor.

Babam ise, bu teklîfin bir tehdit olduğunu anlamış bulunmasına rağmen:

- Hayır paşam, anlaşamam. O, bir hırsız... cevâbını verince, Paşa: "Öyle ise istifâ et!" emrini veriyor. Böylece de babamı bir başka tarafa naklediyorlar.

*

Balkan Harbi ile Rumeli'yi kaybettiren İttihat ve Terakkî'nin çeteci ruhlu, câhil ve basîretsiz iktidârı şimdi de, memleket üstünde oynadıkları kumarla, yeryüzünün tek müstakil Türk devletini ortadan kaldırtmak üzere idiler.

Bütün hudutları düşmanla sarılı Osmanlı Devleti için, zarârın neresinden dönülse kârdır, sözünü dahi tatbik etmek basîretini gösteremeyen iktidar, münferit sulha yanaşmıyor, sanki Almanlar ile birlikte yenilmek şerefini kaybetmekten korkarcasına, hâlâ zafer iddia ve ümitleri peşinde, kan, can ve toprak kaybetmekte ısrar ediyordu.

İşte, memleketin ıztırap ve çâresizlik içinde kıv-

randığı bu acılı ve acıklı yıllarda büyük annem, ağır bir kalp hastalığı ile yatıyordu.

Dayım, son derece kuvvetli bir dâhiliye mütehassısı olduğu halde, annesine şehrin en belli başlı hekimlerini getirmekten hâlî kalmıyor ve her gelen de hastaya muhallebi ve sütlaç gibi hafif gıdâlar tavsiye ediyordu.

Ordu Dâiresi Reîsi olan Esat Bey, büyük annemin küçük kardeşi, dâmâdı olan babam ise levâzım subayı oldukları halde hastaya şeker tedârik edemiyorlardı. Zîra, her ikisi de doğru yoldan giden kimselerdi.

Nihâyet bir gün annem, gözü yaşlı olarak sokağa çıktı ve bir harp zenginin den, beş altına, bir okka şeker bulup hasta annesine getirdi.

Ağabeyim de ben de çocuktuk. Evde, bizim gibi çocuk yaşta olanlarla genç kızlar da vardı. Annem, bulduğu şekerin hastaya tahsis edileceğini, onun için hiçbirimizin el sürmemesi îcap ettiğini söyledi.

Annemin bu tenbîhine pek lüzum yoktu. Gerçi çocuktuk amma, hasta büyük annemizi düşünüp koruyacak anlayıştan da mahrum değildik.

Komşumuz Evrenoszâde Şehime Hanımefendi'nin konağı asker işgâlinde idi. Evimizin karşısına düşen müştemîlâtta ise, gene ordunun beylik atları bulunuyordu. Amma şahıs malı cins atlar vardı ki, bunların sâhibi olan bir binbaşı, hemen her gün hayvanlarını görmeye gelirdi.

Binbaşının atlarını dolaşmaya gelişinde, bir fevkalâdelik yoksa da, bizim için, günün meraklı hâdiselerinden sayılırdı. Zîra, köşeden görünen binbaşıyı ev halkından bir fark eden oldu mu: "Geliyooor!" diye bağırınca, hepimiz pencerelere koşar ve "bizi gizler sizi gözler" bilmecesi gereğince, bizi dışarıdan göstermeyen pencere kafeslerinin mahremiyeti arkasından,

binbaşının, eliyle atlarına kesme şeker yedirdiğini seyrederdik.

Annemin, hasta büyük annemiz için okkasına beş altın vererek satın aldığı şekeri, bu adamın atlarına ikram edişi, biz çocuklar ve gençler için, gerçekte görülmeye değer bir hazin manzara idi.

*

Gel zaman git zaman, harp gitti ve ben de, çocukluktan genç kızlığa doğru yol almış bulundum. Bir gün, Vezneciler'deki Camcı Ali Câmii'nin –şimdi bu câmi istimlâk edilmiş bulunuyor- alçacık bahçe duvarı üstünde sefil kıyâfetli bir adamın oturmakta olduğunu gördüm. Sırtında, siyahlıktan çıkıp yeşilleşmiş paltonun, tüyleri dökülerek kadifelikten çıkıp deri hâline gelmiş yakasına gömülü gibi duran başa bakıyor ve yaklaştıkça adamı gözüm ısırır gibi oluyordu.

Nitekim düşüne düşüne adımlarımı yavaşlattığımda, parlak üniforması içinde kaldırımları sarsan bir hayal gözlerimin önünde canlandı. Amma o üniforma, sanki eti kemiği örten bir deri imişcesine sâhibinin sırtından düşmüş ve geriye, bu iskelet kalmıştı.

Evet, duvar üstünde oturan bu sivil ve sefil kıyâfetli adam, birkaç sene evvel atlarına elleri ile şeker yediren binbaşı idi.

Aradan geçen üç dört senenin, bir insanı böyle bir harâbeye çevireceğini asla tahmin edemezdim. Amma çevirmişti işte.

Bir de babamla, dayım Esat Bey'i düşündüm. Onlar da üniformalarını çıkarmışlardı. Fakat bu zavallı gibi, başları asla omuzları arasına gömülmemiş, memleketin çileleri ile haşır-neşir olmalarına rağmen, vekār ve şereflerine asla toz konmamıştı.

BÜYÜK DAYIM CEMAL BEY
ve DADI HANIM

Mısır Vekîli Hacı Süleyman Ağa'nın, Hâtemî ve Ahmed B. isimlerinde iki oğlu ile Şefika isminde bir de kızı varmış. Her üçü de evli imişler ve bu pederşâhî âile, Mısır Vekîli'nin bir kışla kadar geniş sâhilhânesinde hep berâber yaşarlarmış[1]. Ancak Şefika Hanım genç yaşta öldüğünde, biri kız diğeri erkek iki evlât bırakmış.

On iki yaşında olan Şefika Hanım'ın kızı Hâlet Hanım, ki büyük annemizdir, iki yaşındaki Cemal ise, büyük dayımızdır.

Hacı Süleyman Ağa ile zevcesi Zekiye Hanım, bir küçük devlete benzeyen konaklarındaki câriyelerden biri ile, dul kalan dâmatlarını bir müddet sonra evlendirmişler. Bu, ahlâkına, sadâkat ve terbiyesine güvendikleri saf ve temiz kadın, Hacı Kalfalıktan, Hacı Hanımlığa yükselerek, kocası ile berâber Rumeli'deki işlerinin başına giderler.

On iki yaşında olan Hâlet Hanım'ın, az çok kendini idâre edecek yaşta olmasına karşılık, küçük öksüz Cemal, çok akıllı ve dirâyetli anneannesi Zekiye Hanım'ın kolu kanadı altında olmasına rağmen, da-

---

[1] Bu binânın, Fındıklı'daki Akademi binâsının yanında bulunan eski Atatürk Lisesi olduğu söylenir.

dısı Revnakfer Kalfa'ya, eskisinden fazla mesûliyet ve iş düşer olmuş. Ne ki, sadâkat ve muhabbeti ölçüsünde, çok sert mizâcı yüzünden bu himâye ve sahâbet duygusu, çocuğun mâruz kalacağı bir küçük siteme karşı bile, sanki elde süngü kale bekleyen bir nöbetçi gibi uyanık ve titiz haşinliği ile onu, herkese karşı korumakta aşırı dikkatli kılmış.

Fakat günün birinde, Mısır Vekîli'nin kapısına, maiyeti ile berâber bir Çerkes beyi gelip dayanır. Meğer, devrin âdetlerine göre bey kızları ne çalınır ne de satılırmış. Bey de, esirciler tarafından çalınan kızının izini araya araya bulunca, alıp götürmeye gelmiş.

Ne ki, genç Revnakfer, babasının bu talebini şiddetle red ederek âşık gibi sevdiği çocuktan ayrılamayacağını ve âileden de çok memnun olduğunu söyleyerek bütün ısrarları boşa çıkaran bir inatla, gitmemekte ayak diremiş.

Kızının sert ve kat'î karârı karşısında çâresiz kalan baba, o zaman âile büyüklerine: "Öyle ise, kabul ederseniz, kızıma bir câriye ile bir köle göndereyim." demiş.

Konağın yüzleri aşkın kalabalığı içinde iki kişinin fazlalığından ne olacak? Cevap müsbet olunca, bir müddet sonra konağa biri kız biri erkek, iki küçük kardeş gelmiş.

Böylece yıllar yılları kovalarken, Revnakfer Kalfa da, çocuğu büyütmüş. Sıra kendisinin evlenmesine gelince: "Ben geçim ehli değilim, evlenmem!" diyerek, bu defa da evlenmeyi red eder olunca, âile de kendisine Gedikpaşa'da büyük bir ev ile Kapalıçarşı'da bir dükkân hediye etmiş. Mücevherlerine ise pahâ biçmek güç olduğunu yaşım büyürken bile anlayamamış bulunuyordum.

Kendisi evine çıkıp, dayım da evlendikten sonra-

dır ki, biz dünyâya gelmişiz. Beş altı yaşımda iken evimizin bu îtibarlı misâfirini karşılamak ve geçirmek üzere, bütün kadro taşlığa inerdik.

Bizim evde Dadı Hanım, dayımın evinde babaanne diye çağırılan bu sâdık kadının evine dayım her akşam uğrar, ihtiyaçlarını sorar ve giderir, sonra bize, yâni ablası olan büyük anneme gelirdi.

Dayım yazlığa gittiğinde, dadısı da aylarca misâfir olur ve aklının kabul etmediği bir şey olursa, hiç düşünmeden îtiraz etmekten çekinmezdi. Meselâ, genç ve güzel yengemin, danteller, fistolar ve kurdelalarla hazırlanmış jüponu ütülenirken: "Gelin hanım, Nazlı Hanım! artık eski devirler geçti. Nerede bu işleri yapacak câriyeler? Sen daha hafif giyin!" diye çıkışır, aleyhine dahi olsa, doğruyu kabul eden yengem: "Haklısın dadıcığım" diyerek bu türlü müdâhalelerden mes'ele çıkarmazdı.

Asıl söylemek istediğim şu ki, dayım, henüz on beş yaşındaki yengemle evlendiği zaman, müzevirin biri: "Gelin hanım, kocan, dadısının evine ne için gidiyor biliyor musun? Câriyesi olan İkbal, beyin odalığıdır da onun için" demiş.

Ezelden olgun, insaflı, âdil ve hüsnü ahlâk sâhibi olan yengem Nazlı Hanım: "Şimdiye kadar ne olmuşsa olmuş. Bundan sonra araya girip ne diye tatsızlık çıkarayım?" diyerek müzeviri susturmayı, kendi de susmayı tercih etmiş.

Ne iyi ki etmiş. Zîra hakîkatle bir gûnâ alâkası olmayan bu karalamanın bir rezil iftirâ olduğu meydana çıkmakta gecikmemiş.

Adâlet ve dürüstlük terâzisine mâlik olan yaşı küçük rûhu büyük yengemle, sadâkat, ferâgat, vefâ ve hizmet aşkı ile kale kesilmiş İkbal Hanım'a nasıl Dadı Hanım sırtını dayamışsa, kısa zamanda bu ter-

biye ve zarâfet örneği insana yengem de öylesine güvenip sarılmış ki, bilhassa Dadı Hanım'ın vefâtından sonra, kābil olduğu ölçüde yanından ayırmamaya dikkat etmiştir.

Târihî Müslüman–Türk terbiyesinin bir canlı ve incelmiş örneği olan bu akıllı fikirli İkbal Hanım, öyle bir insandı ki, âilenin acı–tatlı günleri içinde dâim hâzır nâzır olarak yükleri hafifletir, üzüntüleri dağıtır, müşkülleri hâl eder, zekâ ve nükteleri ile çevresini tâzeler, güçlendirirdi.

O devrin kānûnunda, vefât eden bir câriye, çoluksuz çocuksuz ise, menkul ve gayrimenkul malları, efendilerine kalırdı. Dadı Hanım'ın evi ile dükkânı da, dayım ile büyük anneme kaldığı halde, her ikisi de haklarından ferâgat ederek vicdan borçlarını ödemek zımnında Dadı Hanım'ın huyunu, huysuzluğunu, sonuna kadar sabır ve sadâkatle çekmiş olan İkbal Hanım'la kardeşine bırakmışlardır.

Şu ne garip ki, elinin sıkılığı ile meşhur olan Dadı Hanım, hastalanmadan birkaç ay evvel, anneme tek taş bir yüzük, ağabeyime pırlantalı kıravat iğnesi, bana da bir sıra inci vermişti. Fakat mücevherlerinin asıl büyük kısmının dayımın âilesine tahsis edilir olması tabiî idi. Nitekim öyle de yapmıştı.

YALAN, İFTİRÂ, İNTİKAM

Geçenlerde bir dostum, uzun asırlar evvel cereyan etmiş, münâkaşalı bir târihî vak'a hakkında, yeniden kaleme alınmış olan araştırmayı, okuyup kanâatimi bildirmemi istemişti.

Mevzû, bir fitne ve fesâdın, hâdiseye temel ve sebep teşkil etmiş olması idi.

*

Ne denir, nasıl inkâr edilir ki, fesat, fitne, hîle ve şekâvet gibi nefsânî his ve meyiller, beşere musallat olmuş ruh hastalıklarıdır. Mühim ve lüzumlu olan, bu öldürücü hastalıkların ilâcını bulmak, tedâvî yollarına gitmektir.

Bu ilâç da, gelmiş geçmiş hikmet ve irfan erlerinden mîras kalmış devâlardır.

Bence, insan oğlu kendi kendisi ile istişâre edip, hesaplaşarak bir rûhî nizam çerçevesinde insanlık mesûliyetini idrak ve hâl eylemesi, beşer olarak yaratılmış olmasının ilk şartı bulunsa gerek.

*

Okuduğum yazı, ciddî ve ilmî bir zihniyetle didiklenmiş olmasına rağmen, mes'eleyi her ele almış olan, biraz da şahsî düşüncesi istikāmetinde çekip çekiştirmiş ve bundan sonra da, her gücü yeten biraz daha ileri götürecektir.

Şu bir gerçek ki, değil bin küsur senelik târihî bir vak'anın sıhhatine kāil olmak, daha dünkü denecek bir yakın târih hâdisesi dahi, ona çevrilen rivâyetler

ışığı ve bakış çeşitlerine göre şekil ve renk değiştirir.

Size bir yakın târih hâdisesini misal vereyim:

Sahaflar Çarşısı'nın Çadırcılar'a çıkan kapısı karşısında Raif Yelkenci isminde bir zâtın, eski ve kıymetli kitaplar satılan bir dükkânı vardı.

Raif Bey'in pek yüzü gülmese de, gün görmüş, milliyetçi, muhâfazakâr, dürüst ve ciddî adamdı.

Bir gün dükkânında konuşuyorduk. Söz, İttihatçıların Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa'nın katledilişi hâdisesine gelmişti ki Raif Bey: "Boş bir tabut, bir düzmece cenâze alayı, paşayı vuran sûikastçıların işlerini kolaylaştırdı," demez mi?

"Hayır Raif Bey! Ne o tabut, ne de cenâze alayı düzmece idi." dedim.

Raif Bey, senelerdir yanlış bellemiş olduğu bir târihî gerçeği düzeltmek istemem karşısında, celâlli mizâcından beklenmeyen bir sükûnet, hatta saygı ile dinledi.

Şöyle ki: Paşanın arabası, Beyazıt istikāmetinden gelirken, yan sokakların birinden çıkan cenâze, büyük annemin kardeşi olan büyük dayım Cemal Bey'in dadısı Revnakfer Kalfa'nın tabutu idi.

O sûikast vak'ası esnâsında ben yedi yaşımda idim. Raif Bey ise en az on yedi yaşında olmalı idi. Bütün ömrü kitaplar ve yakın târihin canlı ve kanlı vak'aları arasında pişerek geçmiş olmasına rağmen sahte ve kasıtlı rivâyetlerin karanlığını yarıp gerçeği görememişti.

Dadı Hanım'ın eli sıkı idi. Amma, bunu biz çocuklara aksettirmemekle berâber, zaman zaman tebessümle birbirlerine anlatan büyüklerin îmâlı sözlerinden öğrenirdik.

Dadı Hanım bize geldiğinde ev halkı tam kadro ile taşlığa iner ve kendisini karşılar, o da izzet ü ikram ile büyük annemin karşı köşesine oturur ve biz

çocuklar da odadan çıkma izni verilinceye kadar karşısında beklerdik.

Yazlıkta olduğumuz bir sene Dadı Hanım, ânî hastalandı ve bu yatak devri sekiz ay sürdükten sonra da vefâtı vukū buldu.

*

Mahmud Şevket Paşa'nın arabasının geçeceği güzergâhı ve dönüş saatini bilen sûikastçılar, siper aldıkları köşeden bir de cenâze çıkınca yavaşlayan arabaya kurşun sıkmak için tabiî ki en müsâit şartı bulmuş oluyorlardı. Fakat muhâfızlar da boş durmayıp mütecâvizlerin üstüne silâhlarını boşaltınca, işte bu hengâmede âilemizden yaralananlar olmuş ve gene cemâatten nice bîgünah zavallı, ânî verilen kararla, sürgüne gönderilmişti.

Aradan zamanlar geçip, sürgündeki mâsumlar nice çileden sonra serbest bırakıldı.

Garip huyları söylenirken büyük annem onun, gazetelere isminin geçmesini istediğinden bahsederdi.

Gerçekten de boş tabut efsânesi mezarını açtırmış ve Dadı Hanım yalnız gazetelere değil, târihe de mâlolmuştur.

Mâlolmuş amma, Raif Bey gibi kulağı delik ve o nispetle de doğrunun ve doğruluğun tarafında olan bir adam bile yalan ve iftirâ çenberini kırıp, hakîkatle yüz yüze gelememiş, kabullendiği ters kanâati, ancak yarım asır sonra doğrulamak fırsatını bulmuştu.

*

Yalan, iftirâ, intikam...

Bunlar ve bunlara benzer mânevî illetler insan oğlunu kemiren, küçük düşüren, rûhen yok–yoksul bırakıp sefil hatta rezil eden, ednâ zaaflar... Tedâvîsi ise hem çok kolay, hem de çok güç.

Çok kolay... Tevhid anlayışını kendisine rehber düzene. Çok güç... Kesrete saplanıp kalmış olana...

VAN VÂLİSİ HAYDAR BEY

Yirmi beş sene kadar evvel, Doktor Âbidin Sandıkcı Bey'in evinde, Râşid Er Bey isminde bir Sâdî Şeyhi ile tanışmıştık. Tapu–Kadastro Müdürü olduğu zamanlar, bir rüşvet şâibesi kondurulmasından çekinerek, kendisini tanımayanlara, hizmet verdiği müessesenin adını söylememekte kararlı olan titiz bir dürüstlük gösterdiğini herkes gibi, biz de öğrendik. Amma bu zat yalnız dürüst değil, tevâzu ehli ve prensiplerine sımsıkı bağlı, terbiyeli, nâzik olduğu kadar da kibar insandı. Devrinin inceliklerini anlatan eski zamanlara âit vak'alar arasında, unutamadığım bir öylesi vardı ki, bu zat gibi bir doğru konuşandan dinlemiş olduğum o acı hikâyeyi, yalnız kendime saklayarak unutulmasına râzı olamadım ve işte, dinlediğim gibi de tespit ettim.

Râşit Bey'in köşkü Erenköyü'ndedir. Gene aynı semtte, Van Vâlisi denmekle şöhretli ve ismi saygı ile anılan bir zâtın da köşkü varmış. Van Vâlisi Haydar Bey denilince, hatıra gelen imaj, fevkalâde vatanperver, celâdet sâhibi, dürüst ve nâmuslu bir insan tipidir.

Bir kış günü Râşid Bey, hasta olduğunu duyduğu komşusu Haydar Bey'i yoklamaya gider. Bir müddet hâl hatır sorduktan sonra söz, günün mes'elelerine ve siyâset alanının kenarına gelir dayanır. O zamâna kadar hastalığın yorgunluğu içinde olan Haydar Bey,

birden canlanarak: "Ben, der, öyle bir günâhkârım ki, ne türlü tövbe etsem suçlarımdan kurtulup Cenâb-ı Hakk'ın affına mazhar olamam. Meğer ki İsmâil Safavî'nin yaptığı gibi, bir meydan ateşi yakılıp üstüne de bir yağ kazanı konula ve beni bu kaynar yağa batırıp çıkararak her seferinde de bir uzvumu kesmek sûretiyle işkence ile öldüreler, belki o zaman Allah'ın affına ererim."

Hasta, sözün nereye varacağını merak eden komşusuna bakarak: "Oğlum, der, ben Sultan Abdülhamid'i Osmanlı tahtından indirmek isteyen sözde Meşrûtiyetcilerle, o gâfil ve alaylı siyâsetçilerle birlik olup onlara yardım etmek hatâsını işlemiş bir hâinim. Nasıl oldu da o mâcerâcılara kapıldım? Nasıl oldu da giriştikleri hareketin memleket için bir felâket olacağını düşünemedim? Böylece de Türk'ü âlem harîtasından silmek isteyen garbın ve siyonizmin bu gâfil ve kör maşalarına hizmet eyledim? Bu basîretsizliğimin cezâsı pek büyüktür. Yapmış olduğum ne alçaklıktır ki devletin, o dâhî idâreciye en muhtaç olduğu bir devirde, düşmanla birlik olarak yıkılmasına yardımcı oldum. Ben kendimi af edemezken, Allah'dan nasıl af etmesini dileyebilirim?"

Bir ara Haydar Bey susuyor ve hemen arkasından misâfirine: "Oğlum, şu dolabı aç ve orada bir tomar kâğıt vardır, onu al ve sobaya atıver!" diyor. Kâğıtlar yandıktan sonra da: "O tomar, benim hâtırâtımdır," diyor ve Râşid Bey'in: Bunları yakmakla iyi bir iş yapılmadığını hissettiren bakışlarına karşı da, hastanın cevâbı şu oluyor: "Evet... bunlar günün birinde neşredilmiş olsaydı, gizli kalan pek çok hakîkat ortaya çıkardı. Fakat o takdirde de, hükûmet, çoluğumu çocuğumu perîşan ederdi. Onun için imhâ ettirdim."

*

Gene Râşid Er Bey'den, Haydar Bey'e âit dinlemiş olduğum bir başka hâtıra da şudur:

Van Vâlisi'nin dâmatlarından biri, devrin vekillerindendir. Bir bayram günü, kayınpederinin elini öpmek üzere, öğle vakti Ankara'dan gelir. O yıllarda, iki şehir arasında tek umûmî vâsıta, trendir. Öğle saatlerinde de tren seferi olmadığından, kayınpeder, dâmâdına sert bir nazar atarak: "Bu saatte, Ankara'dan İstanbul'a vâsıta mevcut değil. Yoksa kırmızı plakalı araba ile mi geldin? Öyle ise çekil git. Devlet malını şahsî işlerinde kullanan kimse, dâmâdım da olsa elimi veremem" deyip genç adamı tersleyecek bir celâdet gösterir.

Gösterir. Fakat memleket menfaatlerine bu derece titiz bir bağlılık gösteren adam, o memleketi yıkmayı planlayanların oyuncağı olanlara arka çıkmanın vehâmetini, ancak iş işten geçtikten sonra idrak eyler.

BEYAZ AT

Belki elli, belki yüz sene sonra târih, İkinci Cihan Harbi'ni de diğerleri gibi, teşrih masasına yatırıp her yanından alev fışkıran bu semender huylu ejderhâya vücut vermiş sebepleri arayıp beşeriyetin gözü önüne serecektir.

Ne ki, târihi yazan el, toprağı, ırzı, nâmûsu, îmânı ve istiklâli uğruna açılan cihatlarla, zümre ve şahıs menfaatlerinin, kinlerin ve türlü hayvânî ihtirasların birikmiş olduğu bir tortuyu karıştırırken "Ben, ben..." demekten kurtulamamış insan oğlunun, iktidar hırsı buyruk ve saltanat şehveti uğruna göze aldığı vahşet ve gaddarlıklarını, o ırz ve îman uğruna girişilmiş ulvî cihatlardan ayırabilecek mi?

Hamuruna yalan, yapmacık ve riyânın bol bol karıştığı siyâsî güç, sırasında târih yazan kaleme bile diş geçirip istediğini, söylettiği, istediğini gizlettiği az mı görülmüştür?

Ednâ ve süflî siperler arkasında gerçeklerin yüzünü saklamaya alışmış ikiyüzlü kalemlere, insan rûhunun cîfeliğini yakalayıp parmak bastırmak ne de güç...

Hele, gerçek mârifeti "Vurdular kırdılar, yaktılar yıktılar... Şu kadar ölü, bu kadar yaralı" demekten ibâret sayanlar için, bu ne müşkül, hatta ne muhal.

Fertlerin ve cemiyetlerin düşman olarak sâdece karşılarındakini görüp, kılına hata getirmekten çe-

kindikleri kendi nefisleri düşmanını hiç mi hiç görmemeleri ise ne hazin.

Başlangıcı bir damla su, âkıbeti ise bir leş olan Âdemzâdenin "ben" demekten kurtulması, eteklerine takılan benlik dikenlerini ayıklamasına bağlı... desek yanlış mı olur?

Bu kurtuluş ve bu hürriyete kavuşmaklık ise, ancak dünyâyı da ukbâyı da bir pula satmış kemal erbâbının, o mânâ dünyâsının zirvelerinde dolaşanların kârı olsa gerek.

*

Târih gene kalemini yontuyor ve dökülen insan kanına batırarak bir şeyler yazmaya hazırlanıyordu.

1944 senesinin yazı da güzü de bitmiş, lâkin İkinci Cihan Harbi bitmemiş, kış ise, kaşlarını çatarak hışımla gelivermişti.

Bir mevsim evvel kırlarda bayırlarda ellerini kollarını sallayarak dolaşanlar, artık sıcak odaların dört duvarı arasına çekilmiş bulunuyorlardı.

Beş yıldır dünyâyı saran kan ve ateş, yeryüzüne kıtlığın fermânını getirmiş, aç ve çıplak kalabalıklar bir lokma ekmeğin ardı sıra koşar olmuşlardı. Gerçi savaş Türk topraklarına fiilen adımını atmamışsa da, barışın alışılagelmiş nîmetlerini, ülkeden alıp götürmekten de geri kalmamıştı...

Yıllardır genç, ihtiyar, çoluk çocuk yarı aç yarı tok yaşama mücâdelesi içinde bulunuyordu. Ülkede ne yiyecek yemek, ne giyecek çul çuval vardı. Kıt'adan kıt'aya kol atarak boğuşan bu gözü dönmüş dünya ortasında ise Türk coğrafyası, sanki sularla çevrili bir adacık gibi yapyalnız bulunuyordu.

Amma asıl kötü olan, bu ıssız adadakilerin ellerinden alınan millî değerlerinin yokluğu, açlığı ve acısı ile kıvranmaları idi. Öyle ki, yer çekiminden kurtu-

lup fezâ boşluklarına düşerek kaybolmuş cisimler misâli, Türk milletinin bağrından sökülerek, görünmezliklere atılan bu değerlerden mahrûmiyet ıztırâbı, kütleleri, o mânevî yalnızlık ve yoksulluk çilesinin girdâbına atmış bulunuyordu.

İnsan oğlu, karnı aç, sırtı çıplak olsa da dayanabilirdi. Ama ona, bedenî ve cismânî ihtiyaçlarından yoksun olmaktan çok fazla, rûhî ve derûnî nafakasından kesilmiş ve iç âleminin çırılçıplak bırakılmış olması daha güç ve elîm idi.

Kendini de, vatanını da, vatandaşını da tanımayan iktidar sarhoşları, giriştikleri târih, dil, din ve topyekûn hikmet ve irfan kıyımının hem mesûlü, hem de Türk'ün haysiyet ve gurûruna yakışmayan kıymetler buhrânının, dolayısıyla da ahlâk sefâletinin mesûlü idiler. Farkında olsalar da, olmasalar da bu buydu.

Bu yüzden de mânâ keşkülü boş kalmış, Türk oğlundan artık ne târihî civanmertliği, ne de asırlar kaplamış olan şecâat ve fazîleti beklenebilirdi. Türk'ün mertliğine hançer vuran nâmertler onun irfan ve îman hayâtını tuz buz etmekle, yalnız hâlin değil, gelecek zamanların da büyük tehlikelerini tezgâhlamakta bulunduklarının nasıl farkında olmazlardı?

Başlarına vurmuş bir iktidar hırsı ve büyüklük duygusu, gerçeklerle aralarına girmişti. Böylece de içine gömüldükleri benlik sisi onları hakîkatle yüzyüze gelmeye bırakmıyordu. Hatta güneşi çamurla sıvadıkları vehmine öylesine inanmış idiler ki, dört elle sarıldıkları bu günahlarını mârifet sayacak bir dalâletin âzat kabul etmez kulu kölesi olmuş bulunuyorlardı.

*

Maamâfih keyfî ve isâbetsiz devlet yasak ve baskılarıyla yaralı olan milletin elinde hâlâ bir şifâhî en-

dâze vardı. Bununla idârecilerini ölçüp tartan Türk oğlunun, Allah'tan da kuldan da korkmayan bu mesûliyetsizler hakkında verdiği hüküm, ilerde târihin vereceği hükümden belki kat kat ağır bir "hıyânet" damgasını taşımakta idi.

*

Karşımızda, iki ayrı bölüğü iki ayrı kirâcı tarafından işgâl edilmekte olan küçük bir ev vardı. Henüz yıkıcı eline düşüp arsasının üstüne kat kat yükselen bir binâ da kurulmamıştı. Kirâcılar da mütevâzı ve yoksul kimselerdi. Akşamları başları önlerinde gelen babalar, kendilerine uzanan çocukların ellerine bir şey veremiyorlardı.

Veremiyorlardı. Çünkü çarşıda pazarda alınıp verilecek ne tatlı, ne tuzlu vardı. Bâri vesîka ile eve giren ekmek karın doyuracak miktar olsa idi.

*

Ağaçların yapraklarını yolup camlara yapıştıran yağmurla karışık rüzgârlı ve kaldırımların kenarlarından ince sellerin aktığı bir gün, tek atlı ve boş bir yük arabasını sürüklercesine çeken bir beyaz at, sâhibinden yediği insafsız kamçılara rağmen yürümemekte direniyordu.

Oldukça uzun bir çabalamadan sonra gayretlerinin boşa gittiğini anlayan arabacı hayvanın yularını ve koşumlarını çıkarıp aldı ve atı da kaldırıma çekip yağmur altında bırakarak başını alıp gitti.

Vefâsız sâhibinin arkasından kımıldamadan bakan hayvancağız, az sonra kaldırıma yatmış bulunuyordu.

Soğuğa, yağmura ve fırtınaya rağmen, nankör ve kadirbilmez sâhibinin elinden kurtulmuş olduğu için, belki de ilk defa başı şu çamurlu kaldırımlar üstünde mesuttu.

Senelerdir yarı aç, yarı tok, dayak yiye yiye çalışarak ekmek yedirdiği efendisi kendisini terk edip arkasına dahi bakmadan nasıl da gitmişti.

Amma Türk'ün hikmet, irfan ve îman tarlasının yıllar yılıdır çoraklaştırılmış olmasına rağmen, bu kıraç alanda atadan dededen irfan mîrâsı yemiş olanlar da eksik değildi. Hâlâ, Allah korkusunu Allah sevgisine çevirmiş olan bu müstesnâlara gelecek zamanların ümit ışığı denmez de ne denirdi?

Dil, din, târih, gelenek ve iftiharların insan idrâkinde bir terkip hâline gelmesinden fazîlet, fedâkârlık, ferâgat, merhamet, şefkat ve dîgerendişlik gibi filizler, zaman zaman başkaldırabiliyordu.

İşte atının âkıbetini sezmiş olan arabacı, hasta ve emektar hayvancağızı kaderi ile başbaşa bırakarak gitmiş ise de, harap ve küçük evde barınanlardan bir genç kadın, sokağa fırlayarak hasta atın yardımına koşmuş bulunuyordu. İlk işi, başını çamurlar içine bırakarak yatan atın üstüne bir yorgan örtmek oldu, ikinci asil hareketi ise, bir tas dolusu pirinci hayvanın yanı başına koymak olmuştu.

Muhakkak ki bu bir tas pirinç çocuklarının nafakası idi. Kimbilir nice fedâkârlık pahâsına elde etmiş olduğu, altın değerinden üst olan bu pirinç, kilerinin tek yedek zahîresi idi.

Beklemediği bu ikrâmı yattığı yerden kabul eden aç ve hasta at, belki birkaç dakîka sonra ne sâhibinden dayak, ne de bir merhametli kadının elinden yem yiyecekti.

Anlaşılan, şehir halkı gibi bu zavallı da öylesine aç olmalı idi ki, önüne konan pirinci yedikten sonra tekrar başını, çamurlu sulara bıraktı.

Beyaz at ölmüştü.

BİR SÜNNET DÜĞÜNÜNÜN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Sene 1934 idi ve biz de yaz mevsimini Sarıyer'de geçiriyorduk. Ağabeyimin büyük oğlu dokuz yaşına gelmişti. Sünnet edilecekti. Bulunduğumuz yalı müsâit olduğundan, düğün evde yapılacaktı.

Daha o târihte Kavuklu Ali Bey, Naşit gibi tulûat ve orta oyunu sanatkârları hayatta idiler. Müzeyyen Senar ise, henüz on sekiz yaşlarında bir kızdı ve bize de, annesinin refâkatinde olarak, hanım hanımcık gelmişti.

Bütün hazırlıklar tamamlandığı halde, düğünün gece on ikiden sonra da devam edebilmesi için gereken müsâade alınmadığı hatıra gelerek: "Haydi git, bu işi de sen yap!" dediler. Ve ben de, usûlen verilmesi gereken izin kâğıdını almak üzere, Büyükdere Kaymakamlığı'na giderek, alâkalı memuru buldum. Genç bir adamdı. Belki ben ondan da gençtim. Mes'eleyi anlattığımda, ters ters yüzüme baktı ve öfke ile kaşlarını çatarak, "Neden düğününüzü perşembe günü yapıyorsunuz? Bizim millî ve dînî günümüz pazardır," demez mi?

Bu câhil ukalâya cevap vermediğime hâlâ şaşarım.

Bin küsur senedir Türk'ün millî ve dînî günü olan cumayı kapı dışarı edip, yerine geçirdiğimiz pazarın, ancak yedi sekiz senelik bir mâzîsi vardı. Hem de pa-

zar, dînî gün olmadıktan başka, millî de değil, sâdece resmî tâtil günü idi.

Herhalde o genç memur doğup senelerce tâtilini de cumaları yapmış bir kimse iken, nasıl oluyordu da en yakın mâzîsini defterden sildikten başka, bir de o geçmişe hakāret ediyordu?

Batı dünyâsına zebun olup diz çöküşümüz, sârî hastalık gibi, ne de çabuk iliğimize kemiğimize işlemiş bulunuyor. Bâhusus, bu illet, millî kültür zırhı giymemiş zümreler arasında kendine zemin bulup nasıl da kolaylık ve şuursuzca bir sür'atle yayılabiliyor.

Bir millet, târihi, medeniyeti, dînî, irfânı, an'anesi ile bir bütün olduğuna göre, bu kaleden taş düşürmek demek, o kalenin burcunu bârûsunu ören diğer taşların da gevşeyip birer birer yerlerinden oynaması ve âkibet koca kalenin yıkılması demektir.

Ayaklar altına alınan cuma, medeniyet ordusunun asla tek neferi değildir. Bir kere çözülmeye imkân verilmeye görsün... arkasından dil gider, târih gider, örf gider ve bir milleti millet yapan binlerce yıllık o medeniyet ordusunun bütünü gider.

Nitekim gitti işte. Bir Türkiye var. Fakat bu vatan coğrafyası üstünde asırların mîrâsını sırtında taşıyan Türk nerede?

*

Yazık ki bu körü körüne benimsenmiş "ilericilik" ifrâtının mutlaka bir de tefrîti tehlikeli bir aksülameli olacaktır. Nitekim, yavaş yavaş reaksiyonlar, hazırlığa geçmek fırsatını kollamakta bulunuyor.

İnsan oğlu, zorla elinden alınanın yâhut da kazârâ kaybettiğinin yerini doldurmak meylinde hatta ihtiyâcındadır.

Amma gideni bulamazsa, benzerine, onu da bula-

mazsa, sahtesine ve taklîdine de râzıdır. Yeter ki kendi kendini tatmin ettiğine inanır olsun.

Hele onun bu fıtrî ve beşerî temâyül ve ihtiyâcını bilen ve bildiği için de ondan faydalanma taktiğinde usta olan düşmanları, kayıplarını geri almak hırsı içindeki kütleleri, kolaylıkla ağlarına düşürürler.

Oldu olası Türk dindardı. Fakat mutaassıp değildi. Amma şimdi, "ilerici" geçinen iktidarların ayak altına aldıkları Türk'ün târihî ve millî îman hazînesini geri almayı bir îman borcu bilmiş yarı câhil kütleler, onu, İslâm'ın rûhuna yabancı, Kur'ân ahlâkından uzak ve taassupla sulandırılmış katı ve kısır şekillerde arar olmaya başlamışlardır bile.

İşte "ilerici"ye diş bileyen bu "gerici" bu öfkeli ve düşüncesiz gözü dönmüş adamın da arkasında, "ilerici"nin iplerini idâre eden aynı düşmanın politik canbazlığı vardır. Ne yazık ki bu îman mantığından mahrum kütleler, dinsizlik ifrâtını, dindarlık tefrîti ile körükleyenin, kendine menfaat payı çıkaran düşmandan geldiğinden habersizdir.

O kadar habersizdir ki, bin senedir saf îmanla millî heyecânın kucak kucağa yaşayıp birbirlerini tamamladığını bilmez. Bilmediği için de, millî değerleri günah sayacak kadar ileri gider. "Türküm" diyecek olsa, tecdîd-i îman eylemesi gerektiğine inanır.

Cehlinden taassup ve gafletinden faydalanan düşmanını dost zanneden bu adamı acaba kim, ne zaman uyaracaktır?

*

Ne yazık ki anlatabilmek mevkiindeki aydın kesimine de bu gerçeği anlatmak muhal. Zîra, onun da kafasının içinde, aynı düşman bir başka oyunu, "ilericilik" sloganlarını ezberletmiş.

İşte, yıllardır bu ifratla tefrit arasında döğüşen

kütlelerin gafletleri yüzünden yara alan târihî ve millî değerlerimiz, bir bir yıkılmakta, bu mücâdeleden en fazla da Türk ahlâkı zarar görmektedir.

Dünyâya nam salmış o Türk seciye ve ahlâkı kalesinde açılan gediklerden de, düşman ideolojileri oluk oluk ve kolaylıkla içeri girmektedir.

Bir taraf "ilerici"liğe diğer taraf da "gerici"liğe angaje olurken, her iki tarafın suflörünün de haçlı, siyonist ve marksist merkezler olduğunu bilmek için ne ölçüde geç kaldığımızı, acaba kim, kime ve ne zaman anlatacaktır?

ÂİLE-CEMİYET ve TERBİYE SİSTEMİMİZ

1952 Temmuzunun en sıcak günlerinden biri idi. Galata Köprüsü'nü Eminönü tarafına doğru geçmekte iken sekiz yaşlarında bir kız çocuğunun ağlayarak yürüdüğünü gördüm. Etrâfa şöyle bir baktım, berâberinde kimse yoktu. Yanına sokularak: "Kızım ne ağlıyorsun?" dedim. Cevâbı: "Evimi kaybettim," demek oldu. "Köprü üstünde ev olur mu?" deyince de: "Çengel Köyü'nde idim. Vapurdan çıkınca[1] yengem: "Sen evi bulursun diye beni bıraktı," karşılığını verdi.

Bu defa: "Evin nerede?" dedim. Hem, "Küçükpazar'da" diyor hem de katıla katıla ağlıyordu. Elini tuttum, geri çekmedi ve berâberce yürümeye devam ettik. Demek ki benim yerime, niyeti kötü bir kimse de bu küçük eli tutmuş olsaydı, çocuk teslim olacak ve götürüldüğü yere gidecekti. Küçükpazar'ı, semt olarak biliyordum, amma, hiç gitmemiştim. Kendi kendime Eminönü'ne geçince, polise teslim ede-rim alır evine götürürler, dedimse de, meydan polisini gördüğümde, çocuğu evine bizzat teslim etmekliğimin daha uygun olacağını düşünerek, Küçükpazar'a ne taraftan gidileceğini etraftan sorarak öğrendim.

Balıkpazar'ı henüz istimlâk görmemişti. Dar, bozuk, giriş çıkış yollardan çocukla berâber geçmeye

---

[1] O târihlerde Boğaziçi ve Adalar vapurları Köprü'den kalkar ve yine oraya yanaşırlardı.

başladık.

Ne tuhaf.. bizden hızlı yürüyenlerden bir çoğu, arkadan önümüze geçerken, bir an durup yüzüme baktıktan sonra yollarına devam ediyorlardı. İşin mâhiyeti, sonradan belli oldu. O derece terlemişim ki, sırtımdaki keten elbisenin omuzları ve arkası renk değiştirerek âdeta muşamba olmuştu. Üstelik, fevkalâde de yorulmuş, daha doğrusu sıkılmıştım. Bir müddet daha gittikten sonra, çocuk, elimi silkeleyerek kurtardı ve koşmaya başladı. Demek, mahallesine gelmiş olmalıyız ki, semti tanıyarak koşmaya başlamıştı. Ben de arkası sıra... Maksadım, kızcağızı âilesine teslim etmekti.

Nihâyet çocukcağız, kapısı açık, çok harap bir ahşap evin içine daldı. Ben de evin toprak taşlığına girerek beklemeye başladım. Oldu olası yürümeyi sevmem. Bu defa çok yorulmuş, hiç değilse, on dakîka oturup dinlendikten sonra evden ayrılmayı düşünür hâle gelmiştim. Karanlık ve kırık dökük bir merdivenden genç bir kadın indi. Bu, çocuğun annesi olmalıydı. Yüzü buz gibi donuk ve ifâdesizdi. Kısaca, kızı nasıl bulduğumu ve evine teslim etmek mecbûriyetini hissettiğimi anlattım. Kadının ağzından çocukla ilgili şu tek söz çıktı: "Bunlar sekiz tâne." Yâni, kaybolsa da ne olacaktı, ne diye zahmet ettin, der gibi bir hâli vardı.

Bu derece mesûliyetsiz ve yabânî bir anlayışla karşılaşacağımı nasıl tahmin edebilirdim? Artık söyleyecek söz kalmamış demekti.

Kadının, bir iskemle getirip dinlenmemi teklif etmesini bekledim, o da olmadı. Fakat sokak kapısından çıkarken pâre pâre iri yaz yağmuru başlamaz mı? Başımdan ve sırtımdan akan terin üstüne bir de ıslanmanın netîcesini düşünerek geri döndüm ve hanıma, yağmur geçinceye kadar taşlıkta beklemek istedi-

ğimi söyledim. O zaman, gene aynı ifâdesiz yüzle: "Yukarı buyurun!" dedi. Nazlanmadan kadının arkasına düşerek o karanlık merdivenden çıkıp berâberce bir odaya girdiğimde bir salıncak sallanıyordu. Herhalde hanımın sekizinci çocuğu bu olmalıydı. Tam bir iskemleye iliştiğimde: "Bu da kızamık çıkarıyor!" demez mi?

Muâdelenin çözülmemiş bir meçhûlü daha karşımda idi. Zîra ben, hiçbir çocuk hastalığı geçirmemiştim. Ne kızamık, ne suçiçeği, ne kızıl.. Bu da bir şey değil. Zîra âilenin bütün küçük çocukları ile bu hastalıkları geçirdikleri sırada berâber olduğum halde bünyemdeki muâfiyetin koruyuculuğu tehlikeyi önlüyorsa da Sinan henüz iki yaşında olduğuna göre, mikrobu eve taşımamam lâzımdı.

Yağmur diner dinmez sokağa fırladım. Unkapanı'na hayli mesâfe vardı. Yürüdüm, nihâyet caddeye vardım.

Unkapanı'ndan eve birkaç kilometre daha yol vardı. Cebimdeki paranın bir taksi çağırmama müsâadesi olmadığından, son bir gayretle eve geldim ve tepeden tırnağa elbise değiştirerek temizlendim.

*

Şâhit olduğum bu hazin hikâye âile mesûliyetsizliğinin tek örneği değildi. Artık Türk cemiyetinde yoksulu bir türlü, varlıklısı başka bir türlü, evlât kıyımının vebâli içinde idi. En kötüsü de işledikleri suçtan habersiz bulunmaları idi.

Üç çocuğu ile aynı odada gecelemeye mecbur olan karı-koca, kendi eli ile evlâdını hırsızlığa ve yalana iten ana-babalar ne yazık ki cemiyetin ekseriyetini teşkil etmekte bulunuyordu.

Bir zamanlar otobüslerde yolcu ücretleri bir lira idi. Biletçi, çocuğunu yanına sıkıştıran kadına: "Ha-

nım, çocuğa da bilet al!" deyince kadının verdiği cevap: "O daha ufak, beş yaşındadır," demek olmuş, yaşının küçültülmesine sinirlenen çocuk ise: "Anne, ben okula gidiyorum. Yedi yaşında değil miyim?" demişti.

Bir lira için evlâdına hem yalanda hem hırsızlıkta yol gösteren anaya nasıl bir müslüman Türk kadını denebilir?

Aynı târihlerde şâhidi olduğum bir başka vak'a da ağabeyimin evi önünde cereyan eden hazin mâcerâdır. Şöyle ki: Bahçe kapısını iterek: "Şu gülleri kopar," diye çocuğunu içeri sokan kadına, oğlu: "Ya görürlerse?" dediği zaman, anne: "Korkma ben buradayım, hemen kaçarsın" demiş ve arkasından da "Hele bir şey söylesinler öyle bir ağzımı açarım ki" diye oğluna kuvvet vermişti.

Kadın için bir yabancı idim. Bu konuşmayı duyuşuma aldırmadan, çocuğa: "Haydi çabuk ol..." diye seslenmekte iken yaptığı işin çirkinliğinden utanmadan ve duyulmasına kulak asmadan, mütemâdiyen "Haydi, haydi..." diyordu.

O eve mensup olduğumu hissetmiş olsaydı, belki ürker ve bir tefsir yolu arardı. Fakat, kendisi gibi, bahçe parmaklıkları arkasından içeriye bakan bir yabancı yolcu zannı ile benden çekinmiyordu. Hem, Allah'dan çekinip korkmayan, neden kuldan ürksündü? İş, kendi kendine karşı doğru ve dürüst olmakta idi. Bu olsa, halka karşı da doğru olmamak elinden gelmezdi. Zavallı kadıncağız ise, târihî inanış ve îmâna yabancı bir bedbahttı işte.

*

Birkaç sene evvel de, sokakta güle şakalaşa giden kadınlı erkekli bir grup içinden bir kızın, bağırarak söylediği şu cümleler, hâlâ hâfızamda bıraktığı buruk çeşni ile durmaktadır: "Dün Ada'da idik. Girip çıkma-

dığımız bahçe, yolup indirmediğimiz çiçek kalmadı."

*

Gene, iki erkek arkadaşı arasında yürüyen bir kız, birden ileri fırlayarak, sevip saydığı bir büyüğüne, yeni açmış bir sünbül saksısını getirmekte olan genç hanımın avucu içinde tuttuğu saksıya altından bir yumruk vurarak yere düşürmüş. Fakat başından geçeni anlatan genç hanımın tutamadığı gözyaşı bu kaba ve hoyrat gençlere, yaptıkları kötülüğün gün olup, kılık değiştirecek bir vak'a ile, kendilerini de ağlatacağını düşündürmüş olsa, başkalarının canını nasıl yakarlardı?

Nerede, anaların babaların, hocaların terbiye, disiplin ve ahlâk kitabının elifbâsı sayılan günah, sevap, haram, helâl anlayışı ve inanışı nerede?

*

Küçük yaşlarında vitaminler, güneş ve deniz banyoları; daha sonra seyâhatler, partiler ve çeşit çeşit eğlencelerle büyüttükleri çocuklarının bomboş bıraktıkları kafaları ve yürekleri, pusuda bekleyen kötülerin ve kötülüklerin cirit oynadıkları bir bataklık hâline geliyorsa, mesûlü evlâtlar mı, yoksa analar, babalar mı?

Kendi arabası olduğu halde, keyif için, eğlence için araba çalan, lâstik patlatan, cam çerçeve kıran, ev ve işyeri kundaklayan, hatta arkadaş bıçaklayan ve uyuşturucu zehirlerde tesellî arayan zengin evlâtları, millî-mânevî nafakadan ne ölçüde fakir olmalılar ki zevki, hayırda değil, şerde arar oluyorlar...

Bir sanat meyli, bir hamâset ve kahramanlık heyecânı, bir mâneviyat zevki tattırılmamış olduğu içindir ki, bu tatminsizliklerinin açtığı boşluğu, işte bütün o sefil ve süflî zevklerde arıyorlar.

Suç onların mı, âilenin mi, cemiyetin mi, yoksa çorak ve kıraç bırakılmış eğitim sisteminin mi?

ESKİ İSTANBUL'DAN ÇİZGİLER

Çocukluğumda, yüzünü görmediğim halde, sık sık evimizde ve hemen her evde ismi geçen bir Tülbentci Muhiddin Efendi vardı. Malın en iyisini sattığı, hîlesi hud'ası olmadığı da, gene arkasından söylenen sözlerdendi.

Bu dürüst ve zengin tüccarın, Kapalıçarşı'da bir de şûbesi vardı ki, büyük annem de annem de, hep oradan alış-veriş ederlerdi.

Kalpakçılar Caddesi'ndeki bu dar ve derin dükkânı idâre eden Bahaeddin Efendi isminde, orta yaşlı, orta boylu, güler yüzlü, cana yakın yarı tezgâhtar, yarı patron havasında bir adamcağız da vardı ki, alış-veriş edilsin edilmesin, şöyle bir yüzünü görmek bile, insana huzur verirdi.

Mintanının üstüne dâima "haydâriye" giydiğine göre, derviş meşrep bir kimse olmalı idi.[1]

Ölçüde eli çabuk idi. Müşterinin paketini hazırlayıp eline uzatır ve sattığı malın bedelini alırken, dükkânına gelenleri bir misâfirmiş gibi uğurlar ve eli ka-

---

[1] Sonradan öğrendiğime göre, Tülbentci Muhiddin Efendi de kalfası olan Bahaeddin Efendi de Sâdî dervişi imişler. Ve seneler sonra, Muhiddin Efendi bir yaz ramazanı Kanlıca'daki köşkünün bahçesinde cemâatle terâvih namazı kılarken, bir Allah'dan korkmaz tarafından hançerlenerek şehit edilmiş.

dar sür'atli olan dili, hayır duâya benzeyen cümleleri çabuk çabuk: "Bereket versin, sağlıkla kullanın, safâ geldiniz, hayra karşı, güle güle.." diyerek işini tamamlardı.

Ama müşteri de bu sıcakkanlı ve cana yakın esnafın, bir nefeste sıraladığı teşekkür sözüne mutlaka karşılık vererek: "Bereketini bul!" diyerek mukâbele eder ve bir dost evinden çıkar gibi, dükkândan ayrılırdı.

*

Eskiden bütün alış-verişlerin sonunda, duyulması mûtat olan söz, esnafın: "Bereket versin," temennîsine, müşterinin de: "Bereketini bul!" karşılığını vermesi idi.

Bir de henüz motörlü nakil vâsıtaları tanımayan İstanbul şehrinde kışın kupa, faytonlar kullanılır ve arabacıya parası[1] verilirken: "Bu da atların" diye hayvanlara da ayrıca bahşiş verenler çoktu. Buna çok şâhit olmuştum.

Gene çocukluğumdan bu yana, hâfızamdan çıkmayan bir ses de, büyük annem yaşındaki hanımların, birbirlerini tanımadıkları halde, sokakta: "Selâmün aleyküm!" diye selâmlaşarak yollarına devam etmeleri idi.

Bu mîmârîsi ne basit fakat temeli, harcı ve tesîri ne yaygın ve sağlam bir mânevî yapı idi.

Türk cemiyeti daha neler kaybetmedi, görenek ve geleneklerinden neler eksilmedi ki...?

Artık evlerinin saçak altında "Yâ Hâfız" levhaları yok. Odalarının duvarlarında ise, Kur'ân-ı Kerîm'lere, cüz keselerine, Hilye-i Şerîf'lere, sedirlerin üstünde

---

[1] Şehzâdebaşı ile Eminönü arasının lâstik tekerlekli araba ücreti beş kuruştu. (Gümüş beşlik.)

ise rahlelere, sevâhiden minderlere, sırma ve ipek işlemeli yağlıklara pek rastlanmıyor.

Ud, keman, kānun, gergef, kasnak da bu duvarlardan çoktan göç etmiş bulunuyor.

Pembe topukların döşeme tahtalarını ovarken çıkarttığı seslere de artık şehir halkı yabancı.

Çocuk salıncaklarının halkalarından çıkan gıcırtılı sesler de çoktan beri susmuş bulunuyor.

Hele ahşap evlerin damlarından boğula boğula gelen köpük köpük yağmur suları ise kovalardan taşmıyor.

*

Geceleri: "Emniyettesiniz, korkmayın sokaklarınızda, kar yağmur demeden dolaşıyorum," der gibi, ucu demirli sopasını yere vuran bekçiler ise şehrin târihine karıştı.

Baba-oğul; amca-yeğen, hısım-akrabâ, hep aynı ocaktan gelen eski devirlerin bekçileri, şereflerine toz kondurmayan birer âsâyiş kalesi idiler. Onlar, nizam ve inzibat şebekesinin en küçük fakat en sağlam temînat siperleri idi.

Beyazıt Yangın Kulesi nöbetçisi, aşağı seslenerek: "Bir oğlum oldu, Kıztaşı'nda filân mahalle" diye bağırarak yangını haber verdi mi, kulağı kirişte beklemekte olan "köşklüler" hemen fırlar ve kendisini kirâlamış olan konak veya evlere haber vermek üzere, bir mintan bir çakşır, koşmaya başlardı.

Şâyet bir meraklı, yolda: "Yangın nerede?" diyecek olsa, fevkalâde öfkelenen köşklü, sual sâhibine en galiz küfürler savurur, amma: "Uğur ola!" diyenlere de, hızını keser gibi yaparak doğru cevâbı verirdi.

Evimiz, Şehzâdebaşı'nda idi. Sokağımızda da bir havagazı lâmbasının direği vardı. Elinde meş'ale ile lâmbayı uyandırmaya gelen meş'aleciyi gördüğüm za-

man, yangınları bunların çıkardığını zannedecek kadar küçüktüm. Hatta, üç-dört yaşlarımda iken, sedire kapanıp ağladığımı ve işin doğrusunu söyleyerek beni teskin etmeye çalışanlara bir türlü inanmadığımı da hatırlıyorum.

Muharrem ayının ilk ve onuncu günleri arasında, sırtlarında torba, gözü gören birinin rehberliğinde, sokak sokak dolaşarak para ve erzak toplayan goygoycu âmâların okudukları mersiyelerden hâlâ zihnimde kalmış dağınık mısrâlar mevcuttur:

Hasan'la Hüseyn'e olan işlere
Gökte melek yerde her can ağladı
Görün görün Yezit'lerin hâlini
Bağladılar hep suların yolunu
Soldurdular Fatma Ana gülünü
Yâ hay, goy goy cânım...

*

Meşin tulumbalar içinde, pirinç taslarla su dağıtan sebilciler...

Gene bir atın iki yanından sarkan ve rutûbetten yeşillenmiş büyük hortumlu kırbalarla, evlere Kırkçeşme ve Halkalı suyu dağıtan sakalar...

Kırk hamamları, gelin hamamları, kına geceleri, âmin alayları, semâî kahveleri, tulûatcılar, orta oyuncular, meddahlar, sünnet düğünlerinin şaşmaz eğlencelerinden hokkabazlar, karagözcüler, ramazan eğlenceleri, bayram şenlikleri, çocuklara mahsus bayram yerleri de, artık târihin derinliklerine saklanmış birer hâtıradan ibârettir.

İstanbul'un başlıca bayram eğlencelerinin yapıldığı yerler semt olarak: Üsküdar, Kadıköy, Beşiktaş, Beyoğlu, Kasımpaşa, Galata ve Fâtih olarak zikredilebilir.

Fâtih semtindeki bayram yerleri: Yenibahçe,

Edirnekapı, Sultan Selim, Aksaray, Yedikule, Kadırga, Cinci Meydanı, Vefâ idi.

Üsküdar'a bağlı olanlar: Bülbül Deresi, Nuh Kuyusu, Doğancılar, Duvar Dibi, Kuşdili, Haydarpaşa.

Beyoğlu: Tophâne, Çukur Cuma, Karabaş, Sormagir.

Kasımpaşa: Kulaksız, Debbağhâne, Baruthâne, Çürüklük.

Beşiktaş: Ihlamur, Maçka.

Bu meydanlara çadırlar kurulur, yerleştirilen sıralara çocuklar oturarak hokkabazları, canbazları, deniz kızlarını, deniz aygırlarını seyrederlerdi.

Daha büyükçeleri, aldıkları bayram harçlıkları ile, süslenmiş midillilere, atlara biner, dizleri yara oluncaya kadar dönüp dolaşırlardı. Hele asma salıncaklar, eymelenmiş arabalar, dönme dolaplar, atlı karıncalar, çek çek arabaları, çocukların en fazla îtibar ettikleri bayram eğlencelerindendi.

Büyüklerin bayram safâsı da, her sınıfa göre, ayrı şekil ve mâhiyette idi.

Bilhassa esnaf loncalarınca hazırlanan teferrüçlerde, koşular, adım atlamalar, çeki taşı kaldırmalar, pehlivan güreşleri halk arasında rağbet gören eğlencelerdendi.

Hele, sürre alayları, akkâmlar, hacı tehniyeleri ve bütün bu merâsimleri, kalabalıkları ile büsbütün zenginleştiren halk kütleleri...

Karada, nakil vâsıtası olarak kullanılan faytonlar, kupa arabalar, koçular, kâtip odası, landonlar, talikalar, manda arabaları ve atlı tramvaylar... Sonra da bunların önünde boru çalarak koşan vardacılar...

Bir çift Macar katanasının çektiği tramvaylar, Salkım Söğüt'e gelince, Sultan Mahmud Türbesi'ne kadar devam eden yokuşta tramvayın çekilebilmesi

için, Gülhâne Parkı'nı çevreleyen surlardan birinin girintisindeki tramvay atlarının ahırından bir çift katana daha çıkarıp arabaya koşulurdu.

Bugünkü motorlu vâsıtaların sür'ati karşısında, karınca adımı sayılacak atlı tramvaylardan halkın zarar görmemesi için, elindeki boruyu çala çala: "Destur, varda!" diye adam koşturmaya, günümüzün insanları gülseler de bunu yadırgamamak gerek...

Denizlerde ise, buharlı gemiyi yeni tanıyan Boğaziçi ve Marmara suları, Şirket-i Hayriyye vapurlarından başka, kayıklar, sandallar, kikler, yük ve toplu kalabalıklar taşıyan pazar kayıkları, istimbotlar, çektiriler, salapuryalar ve henüz müzelere mâlolmamış saltanat kayıkları, hâlâ ayakta, fakat son günlerini yaşamaktaydı.

*

Hesapsız bir hareketle omuz kemiklerinin kırılmaması için ağır balyaların takıldığı sırıkları omuzlarına oturtmuş tâlimli sırık hamalları da artık şehirde görülmeyen manzaralardan...

Bir de, omuzuna vurduğu sırığın iki tarafına taktığı ciğerleri: "Ciyelo.." diye satmak üzere sokak sokak dolaşan ciğerci Arnavut da, başları havada miyavlayarak arkasından koşan kediler de yok...

Galata Köprüsü'nün her iki başında da birer arşın aralıkla, cepsiz gömlekler giymiş tahsildarlar durur, yayalardan 10 para, vâsıtalardan, miktârını şu an hatırlayamadığım bir mürûriye almadan kuş uçurmazlardı.

*

Dört sene süren 1914 Cihan Harbi İstanbul için, anlatılması risâleler hatta kitaplar isteyen kıtlık seneleri olmuştu. Fakat harp başlar başlamaz, sekiz on ay gıdâ maddeleri ortadan kalkmadı ise de, fiyatlar

birden iki kat artıverdi. Bu yüzden, devrin basınında kıyâmetler kopuyor, memleket iktisâdiyâtı adına devletin müdâhalesi isteniyor ve ihtikârın nâ-kābil-i tahammül bir dereceye ulaştığı yazılıyordu.

Meselâ şekerin okkası üç kuruştan on iki kuruşa fırlamış, bir gaz tenekesi doksan kuruş olmuş, soğan üç, pirinç on bir, et on kuruşa çıkmış ve hemen herkes: "Artık pilâva vedâ!" demeye başlamıştı.

Amma bir müddet sonra, cepte para da olsa, aranan herhangi bir gıdâ maddesini bulmak muhal idi. Evvelce de söylemiş olduğum gibi zavallı annem, ölüm döşeğindeki annesi için, harp zenginlerinden, beş altına bir okka şeker bulup almıştı.

*

Eski devirlerde, her ev, aşağı yukarı bir akademi havası taşırdı. Kiminde saz-söz, iyş ü nûş, kiminde şiir ve edebiyat, kiminde ise el sanatları ve çeşitli kollarda zirveleşmiş ustaların birbirinden baskın hünerleri münâkaşa edilir, kalemtıraşçılıkta, divitçilikte, maktâcılıkta, ebrûculukta, kâğıtçılıkta mesâfe almış sanatkârlar, dilden dile övülür, yâhut da acı tenkitlere uğrardı.

Türklerde bütün İslâm âlemine parmak ısırtan hat sanatı ve hattatlara gelince, onlar, her ağıza alınacak, destursuz konuşulacak kimseler değildi.

Devleşmiş bu sanat erbâbına ancak saygı gösterilir. Çıraklıkta kalmış eli kalem tutanlar ise, üstadlarından söz edemez, olsa olsa kalemlerini yontuş tarzından, kullandıkları yerli mürekkebi bizzat nasıl îmal ettiklerinden, lîkalardan, rihlerden söz etmekle iktifâ eylerlerdi.

*

İstanbul'un daha eski devirlerinde günlük hayâtı benek benek ziynetleyen âdet ve eğlencelerden, cirit

atmalar, ok atmalar, Erbâin'i müteakip verilen ârifâne ziyâfetler, helva sohbetleri tandır altında yârenlikler olurmuş.

*

Bir de benim tanıdığım İstanbul'da bu şehrin kenar köşe semtlerinin kahvehânelerinde, mahallenin mektep medrese görüp mürekkep yalamış okumuşları etrâfında toplanarak hikâye dinleyen gruplar da vardı.

Kahvehâne müdâvimlerine, bir allâme tutumu ile neler okunmazdı? Keloğlan, Âşık Garip, Battal Gāzi, Kesik Baş, Kerem ile Aslı, Şah Meran, Yedi Devler, Vâmık ile Azrâ, Zühre ile Kanber, Zaloğlu Rüstem, Periler Pâdişâhı, Köroğlu...

*

Çocukluğumun tâze kalmış hâtıraları arasında, evlerin selâmlık ve haremlerinde sohbetler, muhabbetler ve eğlencelerle geçen temiz ve sıcak bir gece hayâtı da vardı ki, saatler ilerleyip dağılma zamânı geldiğinde ertesi gecenin buluşma tesellîsi ile, önde, fener çeken uşaklarla hanımlar, beyler ve câriyeler evlerine dönerlerdi.

*

Terbiyeli ve saygılı İstanbul halkı, asla sokaklarda bağırıp çağırmaz, hele kavga gürültü çıkarıp etrâfı tâciz etmezlerdi.

Bizim sokak da gene, şehrin âsûde ve sâkin bir köşesi idi.

Yalnız, komşumuzun geveze papağanı durmaksızın bağırarak ablasını çağırırdı.

Bir de, sokakların sükûnetini kıvrak ve hoş sesi ile sık sık bozan lâternalardı. Tatavla[1] palikaryaları-

[1] Şimdiki Kurtuluş.

nın sırtlarında, omuzlarına kayışla geçirdikleri koskoca lâterna kutusunun üstünde renkli ve süslü bir kadın resmi bulunur, arkadan yürüyen ikinci palikarya ise, bu dolap gibi geniş kutunun kolunu çevirerek hem yürürler hem de çalarlardı.

İki üç sokak öteden lâterna sesi duyanlar pencerelerine koşarlardı. Bunlardan biri de bendim.

Bâzen de lâterna kolunu çeviren Rum oğlanına seslenerek bahşiş verip istedikleri havayı çaldıranlar da olurdu. Hâlâ o kıvrak sesler ve lâterna kutusu üstündeki bu on dokuzuncu asır saç tuvaleti ve dekoltesi ile süslü kadın tasvîrini görür gibi olurum.

*

Babamın selâmlık odasının dört duvarı içinde cereyan eden ciddî memleket mes'elelerinin arasına, sık sık şakalaşmalar, gülüşmeler ve hafif mevzûlar da girer, fakat burada, irfan ve hikmet yollu, derûnî ve mânevî bir havaya ihtiyaç duyulmazdı.

Bu odanın müdâvimleri, dürüst, hamiyetli hatta fazîletli kimseler olmakla berâber, mânâ kapısına kilit vurmuş Tanzîmât'ın ekmeğini yiyip suyunu içerek beslenmiş nesillerin zürriyeti olduklarından, ata ve dedelerinin yolunda yürümeleri tabiî idi.

Yalnız, gene babamın sınıf arkadaşlarından, Hilmi Paşa, maddeci dünyâdan bir menfez açarak mânâ zevki ve heyecânını yaşayan adamdı. Fakat, meclisin umûmî âhengine bir kılçık sokmanın lüzumsuzluğunu anlamış olmalı ki, iç âlemini kapalı tutup, dış yüzü ile etrâfındakilerle berâber olurdu.

*

Komşularımız olan İbrâhim Paşa'ların, Nâşid Paşa'ların, Sâmi Paşa'ların, Viyana Sefîri Gâlip Bey'lerin, Mâliye müsteşarlarının, amcamız İbrâhim Efendi'lerin hanımları ve kızları ile aynı mahalle ve so-

kakta bulunarak komşuluk ettiğimiz âilelerin kadınları arasında ne memleket mes'eleleri konuşulur ne de bir mâneviyat alış-verişi olurdu.

Dedikodudan hiç hoşlanmayan büyüklerim, bu insanlarla ne konuşurlardı? Terbiyeli, mazbut ve îtidalli bir hayat yaşayan bu genç ve yaşlı hanımların meclisleri, hâfızamda bir tortu bırakmamıştır.

*

Halbuki, her akşam annesini ziyâret ettikten sonra evine giden ortanca dayım Dr. Server Hilmi Bey ile, gene ablasının hatırını sormak üzere uğrayan büyük dayım Cemal Bey'le, büyük annemin de annemin de aralarında birbirlerine geçit veren mânevî bir köprü vardı. Onların ileri adımlarına yetişememekle berâber, bu köprünün başında durup bekler, hatta oraya çekine çekine şöyle bir ayak basıp kaçardım.

Harem tarafında esen mânevî hava, dağınık duyguları bir araya toplayarak, içinde bulunanlara sükûnet ve bir başka türlü rahatlık verirdi.

Bâzen oda, birden kalabalıklaşır, konuşmalar hararetlenirdi. Anlayabildiğim kadar da, bütün o karşılıklı sohbetlerin altına bir çizgi çekip yekûn alındığında, çıkan netîce, insanın ıslâh-ı hâline âit olurdu.

Bu seviye ve bu irtifâda bir konuşmayı, selâmlık odasında da, hanımlar meclisinde de aramak abesti.

Çocuk yaşıma rağmen, ihtiyarsız, hatta farkında dahi olmadan, iki tarafı birbiri ile karşılaştırıp, aklımca mukâyese etmekten kurtulamamakta idim.

*

Dokuz yaşıma geldiğimde, hemen ilk defa, hanımlar arasında kopan bir fırtınaya şâhit oldum.

İstanbul sosyetesinin hem alış-veriş hem de mülâkat yeri olan Hacopulu isminde bir Rum'un Sultanhamam'ında bir kumaş mağazası vardı. Bu dükkândan

herhangi bir şey satın almak, âdeta hanımlara gurur verirdi. Gerçi malları çok pahalı idi ama, üstünlük ve zevkte de benzeri pek yoktu.

Fakat günün birinde, Hacopulu'nun, Yunanistan'a bir harp gemisi satın alarak hediye ettiği haberi, İstanbul'u sarsarken, hanımların da ağızlarının tadını kaçırdı ve hem de gerçekten sinirlendirdi.

Fakat bu öfke, daha çok kendilerine idi. Ne diye bir vatan hâinine yıllar yılıdır etek dolusu para vermişler, kıraathâne gibi eş-dost hep orada bir araya gelip kahvesini içmiş, âile sırlarına varıncaya kadar, dillerinin ucuna ne gelmişse burada konuşmuşlardı.

Mağaza büyük ve derindi. Hem ön hem de arka caddeye kapısı vardı.

Halk, ağızdan ağıza yayılan bu "harp gemisi" hikâyesinden o kadar tedirgin olmuştu ki, nihâyet hükûmet, her iki kapıya da birer jandarma koymak sûretiyle, mağazaya karşı girişilmesi muhtemel bir tecâvüzü önlemeye mecbur olmuştu.

Fakat jandarmalar çekildikten sonra da artık yıldızı sönen dükkândan, İstanbul hanımları ayaklarını çektiler.

Günün birinde tasını tarağını toplayıp Yunanistan'a giden Hacopulu unutulur gibi oldu.

Fakat, bir müddet sonra, "vatanım" diye koştuğu Yunanistan'dan yüz bulamayarak sefâlete düştüğü rivâyeti, gene şehirde bomba gibi patlayıverdi.

Yunanistan, muhâcir gibi topraklarına sığınan bu adama, sanki milyonlarını fedâ eden o değilmiş gibi, sırt çevirerek yüzüstü bırakmaktan sıkılmamış. Elinde avucunda sermâyesi kalmamış olduğundan da, yeni bir iş de kuramamış.

Böylece de yok yoksul kalakalan bu eski zengin tâcir, nihâyet ekmek parasını, bir çiftlikte bulduğu

kâhyalıktan temin eder olmuş.

Yunanistan'dan İstanbul'a uçan haber, hanımlar için bir nevi tesellî yollu ibret olmuş ve: "Küfrân-ı nîmetin sonu budur!" dedirterek, günlerce konuşmalarına zemin teşkil etmişti.

İKİ BUÇUK ASIR EVVELKİ KAZMA

Üçüncü Sultan Ahmed Devri, feri sönmüş, kanı çekilmeye yüz tutmuş bir imparatorluğun Acem bayrağındaki aslan gibi varlık taslayan sahte çalımını sürdürmekte olduğu, aynı zamanda da içten içe kan ağladığı devir idi.

Şu var ki tesellî yolunda bahâneler bulan, bulamazsa îcat eden kimseler gibi, Üçüncü Sultan Ahmed Devri'nin İstanbul'u da üst üste yığılmış mağlûbiyetlerden sonra kılıçların şakırdamakdan kaldığı hezîmet haberlerinin de gelmez olduğu bu on altı senelik barışı, âdeta cennette ebedîleşmişlerin zevk ve huzûru içinde yaşayarak günlerinin tadını çıkarmak istiyordu.

Gerçi Nevşehirli İbrâhim Paşa devri demeye sezâ olan Üçüncü Sultan Ahmed'in saltanat yılları garba doğru kucak açmanın alâmetlerini taşımakta idiyse de, hem devlet hem de cemiyet, çektiği askerî ve siyâsî çilelerden bıkıp usanmış olduğundan, bunların reaksiyonu olarak îmar, inşâ, ihtişam ve zevke kapılarını açmakla, bu tesellînin eteğine yapışarak kendini aldatıyor ve avunuyordu.

Böylece, devletin de, sarayın da, cemiyetin de nefes alır olduğu bu sükûnet senelerinde İbrâhim Paşa'nın îmarcı eli, İstanbul'u da aşarak tâ kendi memleketi olan Nevşehir'e kadar uzanmış bulunuyordu.

Pâdişah hem şâir hem de hattat idi. Topkapı Sa-

rayı'nın meydanında yaptırdığı çeşmenin kitâbesi, onun ilk mısraını söylediği, Seyyid Vehbî'nin de tamamladığı kasîde ile bezenerek çeşmenin alnına yazılmıştır.

Tophâne, Azapkapısı, Üsküdar Çeşmeleri de gene o devrin yâdigârlarındandır. Kezâ, Dördüncü Sultan Mehmed saltanatının gerçekten sultânı olmuş Gülnuş Valde adına, Yeni Vâlide Sultan Câmii'nin de gene bu devrede temelleri atılıyordu.

Amma İbrâhim Paşa'dan başka, Sadrâzam Çorlulu Ali Paşa'nın da Çarşıkapısı'nda yaptırdığı câmi, dârülhadis ve imâret ise gene Üçüncü Sultan Ahmed devri âbidelerindendir.

Bahçe mîmârîsinde de çok üstün bir zevk tarzı geliştirmiş olan Türkler, îmârına giriştikleri her toprak parçasını bir yeşillik, çiçek ve renklerden örülmüş âbide yapmasını çok iyi biliyorlardı. Gerçi İstanbul'da Kâğıthâne ile yarışacak bahçe bulmak güçtü. Kapladığı yeri efsâne ve hayal dünyâsı yapmış bu kasırlar, kanallar, köprüler, ağaçlar, çiçekler, çeşmeler, havuzlar, bağlar, bahçeler âlemine serpilmiş minyatür köşkler arasında elbette ki Sâdâbâd Kasrı, nedîmelerine gülümseyen bir sultan gibi, köşklerin en gözdelerindendi.

Üstelik, burası, resmî mâhiyet de kazanmıştı. Üçüncü Sultan Ahmed, eğlence pîri olan dâmâdı ve sadrâzamı İbrâhim Paşa'nın teşvîki ile her fırsatta, buraya gelir ve gelmekten de büyük zevk duyardı.

Ancak bu gelişler büyük ve ihtişamlı merâsimlerle yapılır, devlet erkânı protokola göre daha evvel gelip Mîrâhûr Köşkü'nde beklerler ve pâdişâhı ihtişamla karşılarlardı. En öndeki klavuz çavuşunu dergâh-ı âlî ve silâhtar çavuşları tâkip ederlerdi. Daha sonra sipah ağaları, gönüllü zurna ve rikâb-ı hümâyun ağa-

ları ve nihâyet Hünkâr görünür, onu da enderun ağaları ve beş yüz dal fes nefer tâkip eder, en sonunda ise dokuz kat mehterhâne gelirdi.

Amma, İstanbul'un en şâhâne mesîre ve resmî ziyâfetler mahallî olmasına rağmen tek açık hava sarayı Kâğıthâne değildi. Bendler, Çiftehavuz'un Neşâtâbâd Kasrı, İbrâhim Paşa'nın Vezir Bahçesi, Kandilli Bahçesi, Fatma Sultan'ın Üsküdar ve Beşiktaş Kasırları, Çırağan Bahçesi gibi, gerek sarayın, gerek halkın, doya doya, kana kana gülüp eğlendiği mesîreler hadden aşkındı.

*

Durmuş oturmuş imparatorluğun şânına uygun bir medeniyet kurucusu olan bu Müslüman-Türk devletini yıkmak garp dünyâsının hemen tek siyâset ihtirâsı olalı beri, topraklarımıza el birliği ile çarpan ve ülkelerimizi koparıp koparıp götüren dalgalar, iç düzenimizi de altı üst etmekten geri kalmazdı. Şöyle ki, yükseliş ve medeniyet atılışlarımız duraklayıp devletce bunu önlemek isteyen hamlelerle ne zaman bir derlenip toparlanma hareketi gösterecek olsak, derhal bir fitne ve ihtilâl, bu ümîdin başını ezer olmuştur.

Ne yazık ki, haçlıdan ve Yahûdiden gelen bu sinsi müdâhaleler dâima içerde satın alınacak bir gâfil, câhil ve menfaat düşkünü zümre bulup, perde arkasından çıkmadan planlarını gerçekleştirebiliyordu.

Üçüncü Sultan Ahmed Devri'nin sükûnetini, taş taş üstüne koymayan zelzele gibi, bir anda yerle bir eden Kabakçı İsyânı da bunlardan biri idi.

Gerçi pâdişâhın da İbrâhim Paşa'nın da aksayan tarafları yok değildi. Fakat elbirliği ile düzeltilmesi mümkün olan bu eksiklikleri, dev aynasında büyüten dış düşmanlar gene planlarında başarılı oldular. Yok-

sa, hâriçten dürtülüp yemlenmese, bir Kabakçı Mustafa kim oluyordu ki, pâdişâhın tahtını başına yıkabilsindi? Hatta bir Topal Atâullah, bir Köse Mûsâ da, oturdukları kefenin öteki gözü altınla doldurulanlardan bulunmasalardı, gene ihtilâle ön ayak olacak imkânı bulabilirler miydi?

*

İhtilâl, varlığa karşı yokluğun intikāmı olarak tecellî etti.

Pâdişah tahtından, Nevşehirli canından olmuşlardı. Ama bu da yetmemiş, öfkeleri bilenmiş kudurgan ihtilâlciler, Kâğıthâne cennetini cehennem edip yakmaya karar verdiklerini halkın kulağına eriştirmişlerdi. Takvim 1730'u gösteriyor ve Osmanlı tahtında artık Birinci Sultan Mahmud bulunuyordu. Zavallı çâresiz pâdişah, akl-ı selîmini kaybetmiş bu gürûhun "Yakacağız!" nârası karşısında "Ele güne rezil olmayalım... yakmasınlar bâri yıksınlar!" demek zorunda kalmış, böylece de hiyânet ve cinâyet kazması, o benzeri olmayan mâmûreyi yerle bir etmişti.

Bu ihtilâl, varlığa karşı açılmış bir yaylım ateşi maskesi altında bulunuyorsa da, gerçekte devrin kültürce de ileri adımlar atmaya başlamış olmasının, dışarıdan gelen hınçlı ve yıkıcı sillesi idi.

Kütlenin büyük çoğunluğu bu maskeli oyunu fark edinceye kadar ihtilâlcilerin kan içme hırsı dinmeyecekti.

*

Kâğıthâne'nin o dillere destan renk, âhenk ve mîmârî senfonisi çoktan susmuştu. Amma, bâzı zümrelerde tahrip şehveti o raddelere gelmişti ki değil yapmak, yapılmış olanları dahi bu şekāvet saldırılarına karşı muhâfaza etmek güç ve üstün bir anlayışın kârı hâlini almıştı.

Zîra zevk ve fikir seviyesi sür'atle düşüyor, bir vakitler hârikalar îcâdında tabiatla yarış edercesine güzelden daha güzeli, arayıp arayıp bulan o kıvamlı sanat ve ruh terbiyesi, ölçülerini aldırmış olmaktan gelen bir kayıtsızlık ve bîgânelik içinde bulunuyordu.

En kötüsü, bu arada cemiyet, kendini ve hevenk hevenk karşısında bulunan kendi zevk mahsullerini beğenmiyordu. Böylece de, bar bar bağıran sanat şâheserlerinin seslerine kulaklarını tıkıyor, dînî ve sivil mîmârînin birer müstesnâ âbidesi olan hanları, hamamları ve birbirinden alımlı bütün o mâzî yâdigârlarını, yalancı şâhitlermiş gibi güvensiz bakışlar ve kulaklarla gözleyip dinleyip geçiyordu.

Artık onlar, alınlarına köhnelik ve gerilik damgası vurulmuş birer iskelet idiler. Bir an evvel ortadan kaldırılmalarında tereddüt gerekmezdi.

Öyle ya... otel dururken kervansaraya, hana kim iltifat ederdi? Adım başında sucu dükkânları varken, artık sebillerin pirinç taslarından kim harâret söndürürdü? İmâret, Orta Çağ'a mahsus bir amme hizmeti müessesesi idi. Hamam ise, artık evlerin dışında değil içinde bulunuyordu. Adım başında câmiye de lüzum kalmamıştı. Zîra din anlayışının içine su katılmış, bu yüzden de, câmiden çok cemâate ihtiyaç duyulur olmuştu.

Şu halde, devirlerini tamamlamış bu müesseseleri tasfiye edip, hem bakım masraflarından kurtulmak hem de işgâl ettikleri toprakları günün ihtiyaçlarına terketmek lâzımdı.

Bu gâfil ve bozguncu zihniyetin baltası, rastgele bir âbidenin başını tuzla buz ederken, diğer tarafta, o kazmayı kendi başına yercesine acı duyan diğer bir zümre de eksik değildi.

Ne ki, bu eli ermez gücü yetmez vatan çocukları-

nın asil ve şuurlu elemlerine rağmen o tahrip ve imhâ kasırgası, kâh hafifledi, kâh şiddetlendi fakat asla durup dinlenmedi. Böylece de her giden sanat eserinin yerini soysuz ve şahsiyetsiz bir taş ve tuğla yığını alarak, İstanbul şehri, nizamsız, plansız ve düzensiz bir el çabukluğu ile taşlaşıp kaldı.

*

Ne yazık ki o kazmayı tutan eller, avını gözleyen bir sırtlan gibi, hâlâ rastgele bir âbidenin başına inmekte berdevam. Üçüncü Sultan Ahmed devrinin yüz yirmi köşküne, yüzü yazılı, eli kınalı bir geline gaddarca saldıran zâlimler gibi kıyan ve kan dökücülüğü zevk etmiş o kazma, henüz paslanmadı.

Amma, bire yüz veren topraklar gibi, boy boy yükselmiş bu ecdat mîraslarını sanki kanı helâl düşmanlara saldırıyormuşcasına yıkmakla tüketemedik. Gerçi artık İstanbul'u İstanbul yapan o şâhâne terkîbi, o mîmârî âhengi bulmak kābil değil... Fakat hâlâ o coşkun îmarcılık kültür, yardım ve sanat zürriyetlerinin bereketleri, bir muhârebenin kılıç artıkları gibi yer yer ayakta...

Ne yazık ki, bunların sihirli değerleri, Türk çocuklarını değil, olta ucundaki yemler gibi, sâdece, seyyah denen yabancıları çekmekte bulunuyor.

*

El çabukluğu ve emr-i vâki zihniyeti tavsamamıştır. Şehrin yüzünü, gözünü değiştiren plansız ve ednâ menfaatler, ya da gafletler yüzünden, gelişigüzel yapılan inşaat cereyânının devâmı, kangrene dönmüş bir içtimâî yaranın hâlâ işlemekte olduğunu ihtar etmektedir.

Halbuki herhangi bir şehrin kaderi bile, yaz-boz tahtası olmamak lâzım iken, yeryüzünde bir eşi daha olmayan İstanbul şehr-i şehîri, gafletle menfaat elleri arasında nasıl çelik çomak hâline getirilir?

Târihin ve gravürlerin dillerinden dinleyip seyrettiğimiz İstanbul, üstün bir şehircilik anlayışı, tabiat ile estetiğin el birliği ile inkişaf etmiş bir belde, zevkte ve medeniyette zirveyi bulmuş bir milletin dehâ tablosu idi.

Eski İstanbul'da tabiatla mîmârînin su sızmaz iki dost anlayışı ile bağdaşmış bulunması, şehri başbaşa vermiş bir âhenk ve zevk âbidesi, bir cennet köşesi hâline getirmişti.

*

Artık İstanbul denen bu şehirde, coğrafya ile sanatın ve târihin kucak kucağa geldiği bir mîmârî an'anesi aramak abes.

Şu dikkate değer ki, askerî ve siyâsî gücümüzün ihtişam ve kudretini kaybedip, memleket sınırlarının daraldığı, mâlî ve iktisâdî buhranların ise alıp yürü-

düğü devirlerde bile, sayısız müşküllerle güreşen devlet ve başının derdine düşmüş millet, her şeye rağmen, îmar ve ihyâ anlayışını uzun zaman kaybetmedi. An'aneleşmiş yapıcılık hüviyeti ile gün görmüşlüğünün asâlet ve heyecânı birleşerek, varlık ve dirlik asırlarının âbideler kervanına yeni bir şeyler ilâve etmekte devam etti.

Hatta bugün dahi, amme vicdânında o hayır ve hizmet aşkı, iktisâdî ve içtimâî şartların çeşitli engellerine rağmen, başkaldırmak yolunda fırsat kollamakta ve gücü yettiği kadar da, gönlü gibi kesesini de açmaktadır.

*

Ancak şu var ki memleketin içtimâî nizâmı kadar, körleşen sanat anlayışı ve mihverinden çıkmış estetik zevki, henüz istikāmetini tâyin edememiş, böylece de tutacağı yolu bulamamıştır. Onun için îmarcılığı da, seviye kaybeden diğer müessese, teşkîlât ve tutumları gibi, tahtından düşmüş, anası atası belirsiz zürriyetler misâli, târihî çehresinden tek çizgi dahi muhâfaza edememiştir.

Acaba Tanzîmat sonrasının İstanbul'u, uçuruma giden bir sath-ı mâilde, kaya kaya, siyâsî, iktisâdî ve içtimâî hendek ve çukurlara yuvarlanmasaydı, bu kadar çopur ve çirkin olabilir miydi?

Ve acaba, başta Balkan Muharebesi, Birinci ve İkinci Cihan Harpleri olmasaydı, İstanbul'un güzel çehresi, peri pâdişâhının hışmına uğrayan genç kızın, birden acûzeye dönmesi gibi, böyle değişecek miydi?

Değişecekti. Askerî, siyâsî ve içtimâî buhranların açtığı gediklerden içeri neler ve neler sızmamıştı? Türk zevkini Türk an'ane ve ahlâkını kıskıvrak bağlayan garp tesirleri, ağılın içine giren kurt gibi, millî ve mahallî ne buldu ise, boğazlayıp kanlar ve yaralar içinde

yere sermişti.

Amma daha da kötüsü şu ki, gelenekleşmiş Türk zevki, maddesi garbın katılığına yer vermekle kalmamış, zevkler gibi, düşüncelere de tesir ederek donduruп âdeta makineleştirmişti.

İşte bu makine kafalar, kütlenin zevk-i selîmine de akl-ı selîmine de hücum ederek hayat sâhasını istîlâ eyleyip dünya görüşünü, topyekûn bir maddeci anlayışın katı ve sert buyruğu ile ezip ufalanarak dağılmasına göz yummuştur.

Türk'ün zaman ve hayat üslûbunda olduğu kadar, içinde doğduğu, büyüdüğü ve yaşadığı mekân tarzında da kendini gösteren garp tesîri, onu, alışageldiği çatıların altından alıp, yabancısı olduğu yapıların içine sokmuştur.

Köşkler, sâhilhâneler, kasırlar diyârı Boğaz'ın denizle diz dize olan kıyısında, Konak denen, Carlton denen duvar binâlar, İstanbul'un bu yeni mîmârî ihtilâli, şehrin tâ göğsünde Hilton, Sheraton ve emsâli gibi Türk mîmârî geleneği ile alay edercesine sivrilen ve bu zor sezilir hakāretin farkında dahi olmayan cemiyete kendilerini kolayca kabul ettiren hatta sevdiren kule yapılar oluvermiştir.

*

İstanbul'un îmârı hâdisesi, mücerret bir vâkıa değildir. İktisâdî, içtimâî, hukūkî ve estetik prensiplere dayanması, istikāmet ve inkişâfını bu ana temellerden alması gereken bir iç mes'elemizdir.

1953'de Paris'de yapılmak istenen Unesco binâsının inşâsına Paris Şehir Meclisi, şehrin klasik çehresine uymayan modern mîmârîsi yüzünden müsâade etmemiş böylece de, teşkîlâtın memlekete getireceği iktisâdî imkânları bile düşünmeyerek, bir çırpıda red etmiştir.

Bütün medenî ülkelerde, olduğu gibi muhâfaza edilen bir şehir merkezi vardır. Floransa, Venedik, Roma, Paris, Londra artan binâ ihtiyâcını karşılayacak yeni mahallelere lüzum gördükçe şehir dışına doğru genişleyip büyürken, şehir merkezinin bir çivisine dahi el sürdürmemiştir.

Halbuki gerek coğrafya ve tabiat, gerek mîmârî bakımlarından yeryüzünün tek şehri olan İstanbul, gâfil ve gaddar bir kayıtsızlık ile, plansız ve keyfî kararların ihânetine uğratılmıştır.

Çoğu şahsî çıkarlara dayanan bir inşaat hızı, şehri, taşlaştırıp soysuzlaştırırken kimse çıkıp da: Bu memleketin bir mîmârî geleneği vardı. Neden onu arayıp bulmuyorsunuz? Dememiştir.

Bâzen yıllar hatta asırlarca toprak altında kalan sular vardır, küçük bir müdâhale ile satha doğru fışkırır.

Türk zevk ve sanatının da tabakalaşmış gaflet ve bîgâneliklerimiz altında ezilip kaldığının şuûruna varan kütle, bugün uyku ile uyanıklık arası bir rehâvetin tembelliği içinde gerinip esnemekle meşgul. Acaba neden kendine gelerek eline külüngü alıp, o yer altında gizlenmiş hazîneler değerindeki üslûbu bulup yüze çıkarmıyor?

Gün olup memleket, asırlardır gördüğü korkulu rüyâdan uyanacaktır. O zaman, kâbus da bitip bu günâhından da tövbe edecektir. Yoksa bilmeli ki, ne torunları, ne de târih kendisini affedecektir.

ÇAMLICA'DAKİ EVİMİZ

Çamlıca'daki evimiz, Tahran Sefîri Nasûhî Bey'in köşkü ile karşı karşıya idi.

Abdülhak Hâmid Bey'in büyük kardeşi olan Nasûhî Bey, birkaç sene evvel vefat etmiş olduğundan, köşkte akrabâları oturuyorlardı. İki sokağa yüzü olan muazzam bahçesinin içinde de, gene âileye âit ev ise Memduh Bey isminde safça bir başka akrabâ ile karısı ve oğullarına âitti ki, bir yaz Abdülhak Hâmid Bey, eşi Lüsyen Hanım'la Memduh Bey'lerde misâfir kalmışlar ve bu misâfirlik, Kısıklı halkı için bir alâka, heyecan ve kulaktan kulağa dolaşan fısıltılarla, enine boyuna çekip çekiştirilir olmuştu.

Lüsyen Hanım, her sabah atla dolaşır, Abdülhak Hâmid Bey ise, rikābında giderdi. Yirminci asırın ilk yarısının mantığı için fevkalâdelik sayılan bu ve benzeri hareketler, yabancı bir kadın için dahi züppelik sayılmakta idi. Hele, efendiden yaşlı kocayı at uşağı gibi yanında yaya yürütmek, köy halkının hazmedemediği şımarıklıklardandı.

Şu da var ki, o devrin Çamlıca'sı, eski îtibarlı ve ihtişamlı devirlerini kapamıştı. Böylece de köy artık o dillere destan kibarlar ve aydınlar semti değildi.

Gerçi henüz Osmanlı Hânedânı'nın taht vârisi velîaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin Büyük Çamlıca'daki sarayı ile Nâzime Sultan'ın Küçük Çamlıca'daki sarayı, köye revnak veren kadrosu ile ayakta idi iseler

de, çevrenin ileri gelen büyükleri, bir bir kapılarını kapayarak, köyü âdeta boşaltmışlardı.

Çamlıca'nın gözde bir semt olduğu devirleri görüp yaşamış olan Abdülhak Hâmid Bey, şimdi, hayranı olduğu genç karısının peşi sıra gitmekte ise de, artık hayal ve hâtıraya mâlolmuş o eski devirleri, gördüğü kadar göstermesini de bilmişti.

İşte, "Mâzî Mesîrelerinden" isimli uzun şiirinde, Büyük Çamlıca'daki Sâmi Paşa Köşkü'nü şöyle anlatır:[1]

Bir gün ki eyliyordu tekârrüb nihâyete
Gittim mezârını nineciğimin ziyârete.
Bir yer o, mâder-i vatanın en güzel yeri,
Yıldızlı Çamlıca, vatanın mihr-i mâderi.
Bir türbe, bir harâbe ile anda komşudur,
Sâmî Paşa Konağı, bu yangın yeri odur.
Sâmî Paşa harâbesi, mâzî mesîresi.
Zâhirdi bir tarafta Selâmî Hazîresi.
Olmuştu komşuluk bize bâdi-i iktirân.
Bir mekteb-i edebdi bu vîrâne bir zaman,
Bir asr-ı muhteşem buradan eylemişti mürûr,
Cevvâl idi bu müzlimede bir beyaz nur
Bir ihtiyar melek ki bugün tâir-i İrem.
Üstâdımız o pîr-i muallâ ve muhterem
Baksam da hâmidâne atâyâ-yı fıtrete
Medyûn-ı şükr-ü mahmidetim ben o hazrete
Cennetmekân mekârim-i ahlâka tâlipti,
Kânî değildi ders ile iflâha tâbibti,
Eylerdi hem de hâlini ıslâhe îtinâ
Bîgâne ben o sâyede olmuştum âşinâ
Seksen yaşında şâhikalar tayyederdi o,
Yağmur yağardı, seller akardı, giderdi o.

---

[1] Bu şiir, ilk defa *Resimli Kitap Mecmûası*'nın Teşrînievvel 1325 târihli ve 13 sayılı nüshasında çıkmıştır.

Olmaktı maksadı yalnız vâsıl-ı İlâh,
Bilmem tahassürü ile mi yanmış bu hangâh?
Her çıktığı zamanda halka gelir ihtilâc,
Öpmekte dest ü pâyini merzâ-yı ihtiyaç
Feryad resti herkese, her hâle mültefit,
Âlimlere muin idi, cühhâle mültefit
Nâzırdı hak gözüyle o ebnâ-yı âdeme,
Hâkim gibiydi köşkü âfâk-ı âleme.
Allâme-i zaman idi bînazîr idi
Hak rahmet eylesin o büyük bir vezîr idi.

Hâmid Bey, gerek Çamlıca'nın gerek edip ve vezir Sâmi Paşa'nın tablosunu çizerken, bir zamanlar bu köyün bir "mekteb-i edeb" olduğunu da söylemektedir.

Hoş olan, bu mektebe devam edenler hem hoca, hem de talebe sayılan edip, şâir, münşî kimselerdi.

Köyün kınalı toprağının üstünde benek benek sivrilmiş daha nice irfan mihrakları vardı ki, artık her biri uçan yıldızlar gibi, adem yolculuğunu ihtiyar etmiş, acısı şu ki, yerlerine benzerlerini bırakmadan, yüzlerini toprakla örtup hayattan çekilmişlerdi.

Çamlıca'dan kimler gitmemişti ki? Nerede Sadrâzam Tunuslu Hayreddin Paşa, nerede Viyana Sefîri Gâlip Bey? Büyük Çamlıca yokuşunun başında, içi serâpâ sedef kakmalı metruk ve harap köşkün sâhibini, köyün yerlilerinden dahi bilen yokken, çocuk yaşımda ben bilebilir miydim? Hâlâ da öğrenmiş değilim.

Şerif Haydar Bey'in Sarıkaya yolundaki yayvan köşkü, artık son demlerini yaşayan bir hasta gibi idi.

Küçük Çamlıca tepesini, çepeçevre hudutları içine almış bulunan Suphi Paşa Korusu'ndaki köşkler ise, şikâyeti asâletine yakıştırmayan olgun kimselere ne kadar da benzemekte idi.

Hele Libâde Çayırı'nın tâ en sonunda, bir prensesle evli olan bestekâr Ali Rifat Bey'in beyaz köşkün-

de, artık saz-söz meclisleri çoktan susmuştu.

Bahçesi bahçemize sırt vermiş komşumuz Âyan Âzâsı Hüseyin Fikri Efendi'nin çoluğu çocuğu ise, çoktan köşkleri ile rağbeti kesmişlerdi.

Altûnîzâde Necib Bey'i bir kere görmüştüm. Çok yaşlı idi. Fakat köşkü, kendisi hayatta iken dahi, hayattan el etek çekmiş kimselere benzemişti.

Tütüncübaşı, Doktor Nâfiz Paşa, Âkil Bey köşkleri de, köyün sayılı âilelerine merkez olmuş binâlardı.

Amma, en az bir buçuk asır evvel, Çamlıca'nın, etrâfında peteklenir gibi olduğu bir şâhâne saray vardı ki, çocukluğumda bu dilber semt, Saray Bahçesi diye halka açık bir mesîre olmuştu.

Sultan İkinci Mahmud'un kız kardeşine âit bu saraydan, zamânımıza, ancak içi bir âileyi barındıracak büyüklükteki ocakla, bacasından başka iz kalmamıştı. Gerçekten de, içi sanki cilâlı imiş gibi bu parlak tonoz ocak, fakir bir âileye mesken olmuş bulunuyordu.

Vefâtı, kardeşinin sarayında vâki olduğu söylenen Sultan Mahmud, hem Çamlıca'yı hem de sultan kardeşini pek severmiş.

Kim bilir pâdişâhın ölüm haberi etrâfa yayılınca, köy nasıl yerinden oynamıştı? Amma nisyanla mâlûl insan hâfızasından, geçmişin bu acıklı haberi silindiği gibi, daha neler ve neler kaybolmuş unutulmuştur?

*

Abdülhak Hâmid Bey'in şiirinde "Selâmî Hazîresi" diye bahsettiği kabristanın yanında, aynı manzûmeye âit bir de câmi vardı ki, tamâmiyle harap olmuş ve ancak, binânın dış duvarları kalmıştı. İşte bu duvarlardan birinin üstüne çizilmiş güneş saati, tâ uzaklardan görünür ve bununla herkes saat ayarı yapardı. Kim bilir, hangi matematik ustasının şifâhî kültürü bu ince hesapları yapıp, bu şaşmaz tabloyu

oraya resmetmişti?

On iki yaşıma geldiğim sene yazlık evimize taşındığımızda, artık saatle berâber, câminin ayakta kalmış o duvarları da yıkılıp gitmişti.

Câmiden tâ caddeye kadar inen geniş arâzideki Sadrâzam Mehmed Paşa Köşkü'nden ise, en küçük bir iz kalmamış idi ise de bahçesinin fıstık ağaçlarından bâzıları hâlâ ayakta idi.

Paşanın kendisi ise çoktan, Selâmî Hazîresi'nin ebedî sâkinleri arasına karışarak, dünyâdan el etek çekmiş bulunuyordu.

*

Şiir, edebiyat, saz-söz âlemlerinin kuruyan dudaklarından ses çıkmaz olunca, gide gide köyleşen Çamlıca'da halk, elbette mantığına uygun bir meşgale arayacaktı. En kolay, en oyalayıcı hatta eğlenceli olanı, şüphesiz ki dedi-kodu idi.

Mes'elesiz insanların mes'elesi olan fısıltılara ve çekiştirmelere, her devirde, hemen herkesin kulağı açıktı. Hele Hâmid Bey'in:

Var ol Lüsyen, tavâf et ey nur,
Ey âhır-ı ömrümün bahârı!

dediği Lüsyen Hanım'a, odasının dört duvarı dışında da fazlaca iltifat etmesi, bu, dâvâsız insanlar için, biraz hasede, daha çok da, kınamaya benzer ne bulunmaz âmiyâne bir zevkti.

Gerçi Hâmid Bey, genç karısına: Var ol! Diye sesleniyorsa da, her var olanın günün birinde yok olması elbette ki mukadderdi.

Ancak, nâsut perdesini kaldırıp, lâhûta, derinlere bakıldığındadır ki, yok olmak diye bir gerçek mevcut olmayıp, tahavvülün adına yok olmak dediğimizi acaba neden düşünmüyorduk?

Amma, güz mevsiminde yere düşüp çürüyen yap-

rağın, baharda yeşeren aynı cinsten olduğunu bilmek, gerçekten de güçtü.

Tabiatta benzerlik varsa da, ayniyet yoktu. Bir terkîbi hazırlayıp ortaya koyan da, bozup dağıtan da, aynı kudretti.

Şu sonsuzluk âleminin, mükevvenat denen ve başı nihâyeti olmayan fezânın bir köşeciğindeki dünya ve o toz zerresi kadar küçük dünya küresinin bir köşeciğindeki insan, ölçüye endâzeye, tartıya terâziye gelmeyen varlık âleminin içinde bir hiç olduğunu düşünebilse ne kadar büyüyecek.

Her türlü levsi, her kiri, her pisliği bağrına kabul ederek temizleyen toprağın, o muhteşem tahavvül kānûnu ile, bir köpek leşini bile içine alıp, bir müddet sonra, insan oğlunun ambarlarındaki buğdaylara, ağaçlarındaki meyvelere, bostanlarındaki sebzelere kuvvet ve gıdâ olarak geçirdiğini, düşünsek de, düşünmesek de, işlemekte olan ifnâ ve ihyâ çarkı, buna ve benzerine aynı kānun ve kāideyi tatbik eyler.

*

Abdülhak Hâmid Bey'in, bir de Mihrînnisâ Hanım isminde şâir bir kız kardeşi vardı.

Bulgurlu ve Libâde'yi yarım ay gibi dolaşarak Çilehâne semtine düşen Mihrînnisâ Hanım'ın köşkü, sessiz hatta ıssız bir noktada kurulmuş, tek başına bir kâşâne idi.

Kapısının iki yanında iki papağan kafesi ve hanımların dizleri dibinde oturan, birbirinden güzel uzun ve kızıl tüylü iri köpekleri vardı. Amma dokuz yaşımın merâkı için, o rengârenk ve konuşan kuşlar, köpeklerden daha câzip idi.

Köşkteki Avrupâî hayat ise, Tanzîmat moda ve modeline göre tanzim edilmiş bir muâşeret tablosu çizgisi taşırdı. Herhalde âile fertlerinden başka, belki

uşaklar dahi Fransızca bilmekte, hiç değilse, az çok anlamakta idiler.

*

Mihrînnisâ Hanım'ın köşkünden az ileride, bu köşkle tam tezat teşkil eden bir hücre vardı ki, o da kırların ortasında ve tek başına idi.

Köy halkı, bu tonoz yapının, Aziz Mahmud Hüdâî Hazretleri'nin çilehânesi olduğunu bilmekte idiyseler de, ondan ne söz eder, ne üstünde durur, ne de düşünürlerdi.

Öyle ki aynı semtte bulunan Mihrînnisâ Hanım'ın köşkü, ardına kadar garp rüzgârlarına açık olduğundan, pencerelerinden kapılarından buram buram dünya kokusu alınırdı.

O tek odadan ibâret hücre ise, iki âlemi birden içine sığdıran bir mânâ genişliğine sâhipti ki, Mihrînnisâ Hanım'ın köşkü, bu hücreye kıyas edildiğinde, hardal dânesi kadar küçük kalırdı.

Evet, küçüktü. Küçük kalmakta idi. Amma bu gerçeği değil yaşamak, düşünmek dahi basîret gözüne dünya perdesi gerilmiş insanlar için, muhal ender muhaldi.

Kāl ilmi erbâbının, hâl ilmi ehlinin dilinden anlayamaması gibi.

Çiledeki zevki, o tasfiye ve tecerrüdün yüceltici, arıtıcı ve billûrlaştırıcı hâletini tatmamış kimseler, elbette ki ondan, ejder görmüş gibi kaçarlardı.

*

Ne ki, şu da bir başka, bambaşka gerçek: Tahtını, saltanatını bir pula satıp yokluk çilesine tâlip olan İbrâhim Edhem için: "İbrâhim Edhem, benim zamânımda gelmiş olsaydı, aradığı hakîkati, kaba döşeğinde de buldururdum!" diyen Ulu'nun eşiğine baş koymuş olanlara ne saâdet, ne devlet!

DÜNKÜ ÇAMLICA

Gene bir boy Çamlıca'da dolaşmamız gerekiyor.

XX. asrın son yarısında kar kuyusunu gören kaç kişi vardır?

Büyük Çamlıca tepesinin eteğinde, ağzı en az 15 metre genişlikte olan ve toprağın içine huni gibi kazılmış dibi ızgaralı bu kuyuya, kış aylarında, dağdan çığlaştırılarak indirilen kar topları, itilir ve uçları sopalı tahta preslerle sıkıştırılırdı. Kuyu yarı yarıya kadar doluncaya kadar devam eden bu ameliye tamamlanınca, buzlaşmış karların üstü kalın bir saman tabakasıyla kapatılarak, yaz aylarının sıcağı ile erimenin önüne geçilmiş olurdu. Maamâfih alınan tedbirlere rağmen gene de az çok bir erime olurdu. Ve bu sular da kuyudan daha alçak seviyede olan, Selâhaddin Bey ismindeki zâtın bahçesine akardı ki sebze ve çiçekler için bir nevi nîmet olan bu sızıntılar, diğer bahçe sâhiplerinin gıptasına sebep olurdu.

Kuyucu, karı okka ile tartıp satardı. Saman tabakasından ufak bir delik açılır, oradan çıkarılan buz parçaları tartılarak müşteriye verilirdi. Fakat bu iş için kuyuya inmek îcap ettiğinden, toprağı çente çente yapılmış merdiven basamaklarını inmek büyükler için oldukça güç idiyse de, biz çocuklar hoplaya zıplaya bir solukta kendimizi samanların üstünde bulurduk.

Kar kuyusunda benim için câzip olan, samanlar, daha doğrusu saman kokusu idi.

Tabiatın ikrâmı olan sebze, meyveler insan eli ile kılık değiştirip türlü yemekler ve tatlılar hâline gelmekte olduğu halde, bu saman yığını, hiçbir ameliye görmeden tabiî kokusu ve saf rengi ile ne kadar insan oğluna yakındı.

*

Çamlıca'nın Yalnızservi taraflarındaki harman yerlerinin başlıca tiryâkilerinden idim.

Deli deli koşan atlı döğene binmek zevkli değildi. Fakat bir çift öküzün ağır ağır sürdüğü döğen üstünde harman yerini kulaçlamakta ne sonsuz bir tad vardı.

Döğen denen ezici âlet, sert ve sivri çakmak taşlarının bir tahtaya çakılarak, harman meydanına serilmiş başak demetleri üstünde dolaştırılmasıyla buğdayın sap ve samandan ayrılmasını temin ederdi.

Buğdayın, yâhut arpanın, çöp ve samanından ayrılması için, böyle bir çile devresi geçirmesi lâzımdı.

Döğene ağırlık gerektiğinden harmancı, biz çocukları seve seve döğene oturtur ve biz de, kızgın güneş altında harman yerini defâlarca dolaşırdık.

O koku... O tertemiz tabiattan yükselen nefes, sanki bir hayat nefhası idi. Döğenden indikten sonra da doyamadığım o kokuyu kucağıma aldığım demetlerle sarmaş dolaş olarak, genzime olduğu kadar üstüme başıma da sindirirdim.

*

Döğen altında ezilmekle çilesi bitmeyen buğday için, daha aşılacak nice merhale vardı. Akşam rüzgârı çıkınca, harmancı, elindeki yaba ile o günkü harmanlanmış yığınları savururdu.

Buğdayın bundan sonra geçeceği yol, un değirmenleri idi. Bu merhaleye gelince buğday, şeklini ve sûretini kaybetmek çilesini yaşardı: Öyle ki artık ona

kimse buğday demez un derdi. Böylece tebdili sıfat etmiş olan buğday, en son, fırıncının insâfına teslim edilirdi. "Ben sevdiğimi öldürürüm, öldürdüğümün de diyeti benim" hadîs-i kudsîsi fehvâsınca, fırıncı teknelerde yoğurduğu unu tarladaki ilk şekline hiç benzemeyen bir kalıba sokarak ateşe atar ve pişirirdi ki, artık adı ne buğdaydır ne de undur... Ona ancak, ekmek denirdi.

Bir bedel karşılığı sofralara gelen ekmek, bir küfürbazın, bir câninin de lokması olabilir. Ama ekmek, "Yeme beni" demese de, hâl diliyle bunca çileleri, sizin gibi ednâların rızkı olmak için çekmedim, diyerek şekvâ etse haksız mı?

Amma dertliye derman, Yezdan'a îman yolunda can baş oynamak imkânı bulduğu an, bir ağzın dişleri arasında son çilesini doldururken: "Ne mutlu bana... çektiğim bütün eziyetler, çileler helâl olsun iyi ki senin kuvvetine kuvvet katmak üzere ağzında dönüp duruyorum" diye gülümser ve göğsünü yararak o başaklıktaki saf kokusunu âdeta ortaya salar.

KÜÇÜK ÇAMLICA

Küçük Çamlıca belki de İstanbul'un en sevimli ve güzelliği en şaşırtıcı bir semtidir. Şöyle ayakta durduğumuzda Süleymâniye, Sultanahmet, Sarayburnu görülür ve başın küçük bir hareketiyle sağ tarafta Boğaz'ın bir kısmı ve solda ise, Haydarpaşa, Kadıköy ve Bağdat Caddesi'nin Pendik'e varan ucuna kadar gözler önüne serilir.

Şu Küçük Çamlıca tepesinin, gün batıya bakan eteğine âdeta semtin coğrafî husûsiyeti tarafından çizilerek oturtuluvermiş Nâzime Sultan Köşkü, yakından ve uzaktan gözü ve gönlü, "İşte, Türk mîmârîsi demek, tabiatla et-tırnak gibi kaynaşmış bunun gibi oturduğu yerin isyânına uğramamış binâdır" derdi.

Yeşil bir çevre içine enlilemesine serilip serpilmiş bu bembeyaz köşk, Küçük Çamlıca tepesinin zürriyeti, sanki, kaybolup da bulunmuş şehzâdesi gibi idi.

Çamlıca'da yol hem vardı hem yoktu. Güyâ adı şose olan bu yolların hepsi çakıllı ve topraktı. Ve her adımda ayağa çarpan başı boş taşlar vardı.

Kısıklı'dan başlayarak Küçük Çamlıca tepesinin eteğini dolaşıp Çilehâne'den Libâde'ye, oradan da Bulgurlu'ya giden aynı yol, tekrar Kısıklı'ya geldiğinde başladığı noktaya varmış olarak dâireyi tamamlamış olurdu.

Nâzime Sultan'ın köşkünden inen kısımdan geçen yolun bir bölümünün iki tarafı çınarlı idi. Sultanın

atlarının ahırları bu yolun üstündeydi. Akşama doğru seyisler hayvanları tımara kalktıkları zaman, on onbeş kaşağıdan çıkan ses öylesine âhenkle sürer giderdi ki geçenlerin durup dinlememeleri kābil değildi.

Esâsen Çamlıca demek, insan eli değmeden çalıp söyleyen bir mûsıkî âleti demekti. Ağustos böcekleriyle cır cır böceklerinin yerden mi gökten mi geldiği belli olmayan havâî nağmeleri, tabiatın yaysız, mızrapsız, nefessiz ikrâmının tâ kendisiydi.

Ya basıp geçtiğimiz, yâhut da üstüne oturduğumuz topraktan gelen, kekiklerin, karabaşların bâkir kokuları, gene bu dağların ve taşların insan oğluna öyle bir hediyesi idi ki tabiatı, sazın sözün ve güzel kokunun el ele verdiği bir cümbüş mahalli eylerdi.

Hele mehtaplı gecelerde o iki sıralı çınarların vücûda getirdiği zifirî karanlığından çıkıp, kırın ay ışığı ile örtülü ferahlığına göz açıldığında, gece yarısı güneş doğmuş gibi aydınlanıveren çevre, şaşkınlık verecek bir dehşetle yürek titretirdi. Hatta bu karanlık yoldan birden mehtâbın saltanatıyla gözleri kamaşan bir Yahûdinin İspanyolca: "Aman Allah!" diye bağırdığını Çamlıcalılar hep söylerlerdi.

*

Kısıklı'dan Küçük Çamlıca'ya doğru giderken sol yamaçtaki birkaç evden biri, köyün Paşa Baba denen muhtarı olan ihtiyara âitti.

Paşa Baba, yaşlı olmasına rağmen bedenen gāyet dinç, son derece kurnaz ve tâkipçi bir adamdı. En çıkmaz işler, kendisine havâle edildiğinde çakır pençesiyle koparır ve üstesinden gelirdi.

Bir gün annemi ve babamı alarak, bizi Küçük Çamlıca'nın Ömer Bey Korusu'na bakan en hücra semtine götürerek burasının, yirmi sene sonra beş misli değer kazanacağını ballandıra ballandıra anlat-

tıktan sonra bu yeri, bir an evvel satın almamızı tavsiye etmişti. Annem ise, bu teklif karşısında son derece kayıtsız: "Aman Paşa Baba, yirmi sene bu... Kim öle, kim kala, sen bana bugün işimize yarayacak bir yer göster. Ben, tûl-i emel sâhibi değilim" diyerek kesip atmıştı.

Babam hem emlâkten, hem arâziden çok iyi anladığı halde, Paşa Baba'yı tatmin edecek bir cevap vermediği için ihtiyar muhtar, annemi kandırmaya uğraşarak gözünü ondan ayırmıyor ve konuşmaya devam ediyordu.

Annem, kadın-erkek, genç-yaşlı bir kere bakanın bir daha kolayına gözünü ayırabileceği güzellerden değildi. Başak demetleri misâli saçları, yeşil ve lâcivert arası güzel gözleri, ipek gibi pembe-beyaz teni herhalde Paşa Baba'ya da bir efsun okumuş olmalı ki adam taşın toprağın methinde ileri gittikçe gidiyor, bir türlü susmak bilmiyor ve gözlerini de bu dünya güzelinden ayıramıyordu.

Gerçekten annem kararlı insandı. Aşırı dünyâlık sevdâsına düştüğünü kimse görmemişti. Haris ve aç gözlü değildi. Oturduğu kayanın üstünden kalkarak babama seslendi:

"Haydi beyim gidelim, Paşa Baba'nın çok vaktini aldık" dedi ve yürümeye başladı.

*

O günle bugün arasından tam 65 sene geçtiği halde Paşa Baba'nın 20 sene sonra beş misli değer kazanacak dediği topraklar hâlâ kekiklerle karabaşların mekânı. Öyle olması da çok iyi. İnsanlar, zedelenmemiş tabiatla hem-hâl olmaya ne kadar muhtaç.

KÂNÛNÎ ANDON

Annemin, çocukluğunda Andon isminde bir Rum ustadan kânun meşketmiş olduğunu biliyorduk. Türk mûsıkîsine hakkiyle âşinâ bir sanatkâr olan Andon, talebesini öylesine yetiştirmişti ki hem hânende hem de sâzende olan Yusuf Bey eniştemizin tertiplediği fasıllara annem de, çocuk yaşında, kânûnu ile iştirak eder, hiç aksamazmış. Belki ustasından da titiz olan Yusuf Bey için annem bu fasılların vazgeçilmez bir küçük sanatkârı imiş.

Kendimi bildim bileli istirâhate çekilmiş olan annemin kânûnu, kılıfının içinde, sandık odasındaki mezarında yatar dururdu.

Annemin bir de udu vardı. Ara sıra eline alır ve pek parlak olmayan sesiyle de, sazına refâkat ederdi. Rast olduğunu sonradan öğrendiğim birkaç şarkısı vardı ki dinlediğim köşemde gözümden yaş getirdiğini hatırlarım.

*

Bir sene Çamlıca'daki evimize misâfir gelmiş bir akrabânın annemin kusursuz kânun çaldığından bahsetmesi üzerine, ağabeyim de ben de, âdeta kriz hâlinde bir istekle annemin kânun çaldığını görmek arzusu içimizi sardı.

Bir komşunun, Yalnızservi'deki bir köşkte kânun olduğunu söylemesi üzerine biz iki çocuk yollara dü-

şerek, Yalnızservi'ye gidip târif üzre, köşkü de bularak derdimizi anlattık ve yakaladığımız gibi kânûnu alıp eve getirdik.

Annem, evlâtlarının bu aşırı isteği karşısında nazlanmadı ve akordu yaparak evvelâ peşrev çalıp sonra da iki şarkı ile gönlümüzü hoş etti. Bu sahnelerin babamın yanında cereyan etmesine rağmen, duyar duymaz hâli bizi rahatsız ettiyse de annem hiç oralı olmadı.

Zâten 20 senedir kışlık evimizde kânûnun sandık odasında el sürülmeden durmasının birinci derecede sebebi, şüphe yok ki babamın bu kayıtsızlığı idi.

*

Havâ-i ne îmî gibi iğne deliğinden etrâfına sızan kültür ne önüne geçilmez bir hayat nefhası olmalı ki, Türk cemiyeti, içindeki etnik unsurları dahi zinde kılıp canvermiştir.

Uzun yıllar evvel, bir Türk âilesinin gözbebeği olan annem gibi bir çocuğa mûsıkî hocalığı eden Andon, bu sâhanın tek sanatkârı değildi. Nice gayrimüslim bestekâr ve icrâkâr gayrimüslim sanatkâr o devrin kuvvetli kültürü ile sanat hayâtının zirvesinde otağ kurmuşlardır.

Daha da ileri zamanlara gidecek olursak, Zaharya'lar ve meselâ Üçüncü Sultan Selîm'in el üstünde tutarak kaprislerini bile hoş gördüğü Tanbûrî İzak'lar nasıl unutulur?

Madam Graven'in Eflâk ve Boğdan seyâhatinde Romanya prensinin sarayında dinlediği Türk mûsıkîsi, gene havâ-i nesîmî gibi yâr u ağyâra can bahşedişinden başka bir şey midir?

Son zamanlarda yetişen Bogos'lar ve Kemençeci Lambo'lar, Civan'lar, Tanbûrî Cemil Bey'le çağdaş olan ve İstanbul sanatseverlerinin rağbet eylediği

Tatyos'lar, Ağyazar'lar, Kemençeci Paraşko'lar, Astik Ağa'lar, Nikagos Ağa'lar, Artaki Candan'lar, Hırant'lar, Hânende Karakaş'lar, Yorgo ve Aleko Bacanos'lar ve daha kimler... hâlâ bu zindelik verici kültür bakiyesinin meyve ve mahsûlleri değil midir?

*

Ne yazık ki bugün Türk mûsıkîsi kendi kendini yenilemek hevesiyle bir kakofoninin pençesine düşmüştür.

Derinlere kök salmış gerçek sanatlar yeni bir yola girmek için târihe geçmişlerle hemhal olmuş dâhî sanatkârlar ister.

Maalesef şimdiye kadar Türk mûsıkîsi, bunu yenileyicilerin elinde beyaz elbise üstüne sıçramış mürekkep gibi kirletip lekelemekten ötede bir merhaleye varamamıştır.

Bir tarafta çok seslilik heveskârları, bir tarafta Türk hafif mûsıkîsi taraftarları, eskinin ihtişâmiyle beslenmemiş yeni nesiller arasında taraftar bulmuşlarsa da, bu cereyanlar Türk mûsıkîsine bir şey kazandırmamıştır.

Süleymâniye'nin heybeti karşısında ezilip küçüklük hissine düşen câhil mîmârın, tepesine yumruk yemiş bir kubbe ve dört köşe minâreyle yenilik yaptığını zannetmesi gibi, cehâletin verdiği cesâret de Türk sanatının hemen her kolunda bu hatâlı araştırmayı yapagelmekte bulunmaktadır.

REMZİYE HANIMEFENDİ

Remziye Hanımefendi'nin babası Hurşit Paşa, amcası sadrâzam, kocası da topçu subayı idi.

Remziye Hanımefendi, baba tarafından Tanzîmat çizgisinin en ucundaki tümseklerden birinde oturan âilelerdendi. Fakat evdeki bekâr dayısı ehl-i dil bir insandı. Annesi her ne kadar alafrangalığa düşkün idiyse de çok sevdiği ağabeyinin düşünce ve duygularına kıymet vermekten de hâlî kalmazdı. Bu yüzden âile içinde fırtına gibi esen Avrupâî hayâtın yanı sıra, Tanzîmât'ın henüz diş geçiremediği bir millî ve mânevî esinti de eksik değildi.

Bayramlar, kandiller gereken hürmeti görür, ibâdette, hayır hasenatta da kusur edilmezdi.

Remziye Hanımefendi'lere ve benzerlerine, evlâtları için bir millî ve mânevî ufuk açmayı düşünmeden, Fransız madmazellerden lisan dersleri, piyano hocalarından senelerce garp mûsıkîsi dersleri aldıran, batılı standartlarına göre kafalarına şekil veren ve netîcede de, düşünen insan yerine, bellediği kalıpların dışına çıkacak zihnî gücü inkişaf edememiş nesiller yetiştirmiş babaların kurbanı denebilirdi. Remziye Hanımefendi batılı bestekârların eserlerini, resitaller verecek kadar iyi çalar ve bu başarısını da günde üç dört saat piyano çalışmasına borçlu olduğunu bilirdi.

Hurşit Paşa ölmüşse de ne yazık ki Hurşit Paşalara taş çıkartacak olan günümüzün münevver tas-

lakları, târihinden, mâzîsinden, millî-mânevî zenginliklerinden câhil yetiştirdikleri evlâtlarını, Tanzîmât'ın bulanık kültüründen dahi mahrum bırakmış bulunuyorlardı.

Her içtimâî bünyenin gelişmesinde yapısına uygun bir gıdâya ihtiyâcı olduğuna göre, bilmem ne zaman idrak ölçülerimizi akl-ı selîme ayarlayıp et yiyenin önüne ot; ot yiyenin önüne et koymaktan vazgeçecektik?

Yüz yıllardır, hele şu son yarım asırdır, fikir ve ruh fesadına uğramış utanç verici nesiller yetiştirip memleketi fesada boğmuş olmamız, uyanmamıza yetecek, kulak paralayıcı bir alarm değil de nedir?

Remziye Hanımefendi ahlâken mûnis ve merhametli bir kadındı. Bilhassa hizmetinde bulunanlara iyi muâmele eder, şefkatli davranırdı.

Bir gün, âilenin aşçısı işini bırakacağını söyler. Remziye Hanımefendi buna çok şaşırır. Zîra adamcağızın ayrılmak için ortaya attığı hiçbir mâzereti de yoktur. Hanımın:

- Seni bir kıran mı oldu? Birimize mi gücendin? Aylığının mı artmasını istiyorsun? Yollu suâllerine hep:

- Allah râzı olsun hanımefendi, hepinizden memnûnum, demekten gayri cevap veremeyince, suâllerinin arkasını kesmeyen hanıma, artık gerçeği söylemekten başka çâre bulamayan aşçı:

- Kafa bu hanımefendi... Sabahtan akşama kadar piyano dinlemekten öldüm. Az daha dişimi sıkarsam çıldırırım.

- Hakkın var aşçıbaşı... amma, ben de haklıyım, diyen Remziye Hanımefendi, piyanosundan vazgeçemeyeceği için, aşçısından vazgeçmeye mecbur kalır.

Acaba aşçı da, gece yarılarına kadar uzun havalar

söylese, yeknesak nağmelerle sazını çalsa, Remziye Hanımefendi de ona: "Kafa bu aşçıbaşı... Ya susarsın ya da gidersin" demez miydi?

Şöyle bir kendimi yokladım. Acaba ben, hangisi için: "Kafa bu... yeter artık" derdim? Yâhut demezdim.

Amma derdim. Hem ikisi için de. Zîra o piyanonun tuşlarından çıkan sesler, benim değil, bir yabancı kültürün, bir yabancı zevkin meyveleri idi. Diğerlerine gelince, Itrî, Hâfız Post, Tanbûrî Ali Efendi ve Tab'i Mustafa Efendi'lerin cennet nağmeleri ile mest olup kalmış duygularımız bir canlı âhenge susadığı zaman, klasikleşmiş kıvrak yerli seslerle Türk'ün kendi dünyâsına girerek rahatlar. Rumeli'nin göz yaşartan hamâsî serhat havaları ile, bütün millete mâlolmuş canlı, oynak nağmeli türkülerle, zeybek ve oyun havaları ile coşar.

Üç kıt'aya kol salmış Türk, yerleşik medeniyeti ile de dünyâya parmak ısırtmış, cihânı dize getirmişti.

Sıra ile Seçuklu olmuş, Osmanlı olmuş ve incelip zarâfet, letâfet ve değer kazanmış çeşitli sanat kolları arasında, bir de lâhûtîleşmiş sese ulaşmıştı.

İşte bu ses, tekbir olmuş, na't olmuş, münâcaat olmuş, beste olmuş, peşrev olmuş, hançerede gazel, sazda taksim olmuştu.

Birkaç sene evvel Viyana Konservatuar Müdürü memleketimize gelerek Türk mûsıkîsi hakkında nazarî ve amelî bilgi aldıktan sonra: "Şaşıyorum size, bu kadar üstün bir mûsıkî kültürüne sâhip olduktan sonra, ne diye batı mûsıkîsine özeniyorsunuz?" yollu söz etmişti.

İşte ben artık onları, o zirveleşmiş sesleri ve bu seslerle yarışacak yeni çığırların, yeni yeni dehâların nağmelerini dinlemek istiyorum. İstediğim için: "Yeter!"

diyebilirim.

Hâlâ çıra ile aydınlanan köy evine, mısır ekmeğine, yoğurtlu çorbaya, hatta kara sapana ve kağnıya, hüzünlü bir saygım var.

Amma, köy ve şehir arasındaki kırgın hatta öfkeli ayrılık, hele küçümsenmeye kaçan bîgânelik ortadan kalkmalı. Nasıl ki yükseliş ve fütûhat devirlerimizde köy, bir minyatür şehir vasfını hâiz idi ise, gene öyle olmalı.

Köylü, sırasında iki telli sazını çaladursa da neyin, tanburun, keman, kemençe ve kānûnun âhengine yabancı kalmamalı...

Amma, yalnız cünbüş ve âhenkte değil, evinin kuruluşunda, sokağında, yolunda, suyunda, ışığında, mektebinde, görgüsünde, yaşayışında büyük şehrin bir küçük örneği olmalı...

Fakat, bütün bu düzenlemeler için, köy şehrin ayağına gelemez; şehir, köyün ayağına gider; gitmesi ve böylece de bilginin, sanatın ve medenî hayat modelinin su katılmamışını götürmesi gerekir.

Ne ki bunun için de, her şeyden evvel şehirli denen, münevver denen, o yabancı kültürlerin silindiri altında kendi millî, mânevî harsı un-ufak olmuş Türk'e, irfan, sanat ve îmandan bir kaftan giydirmek ve ancak ondan sonra: "Sen de buna benze" demek gerek.

Üsküp'ün, Manastır'ın, Selânik'in, Haleb'in, Şam'ın, Bağdat'ın, birer Türkiye vilâyeti olduğu zamanları hatırlarım.

Amma Nâşid Paşa'nın Şam'a vâli tâyin edildiği zaman henüz doğmamışım.

Onun için, bu âileye âit mâcerâyı, seneler sonra annemden dinledim. İşte, aradan geçmiş olan o beş on sene içinde, hâfızasına resim çekecek yaşa gelmiş olmalıyım ki, bize komşu olan Nâşid Paşa konağını çok iyi hatırlamaktayım. Fakat asıl gözümün önünde olan canlı tablo, Nâşid Paşa'nın hanımının güzelliğidir.

Orta yaşın da üstünde olan bu alımlı dilber kadının, Fatma ve Cenap isminde iki kızı ile Fahri isminde bir de oğlu vardı.

*

Dillere destan bir güzelliğin sâhibi olan Fatma Hanım'a, Sadrâzam Kâmil Paşa'nın oğullarından biri ile söz kesilmiş. Ancak evleneceklerine bir hafta kala Nâşid Paşa, Şam'a vâli tâyin olunca, Pâdişâh'dan, düğünü yapar yapmaz mahall-i memûriyetine gitmesi için müsâade istemişse de, Pâdişah, Şam'ın, idâresi nâzik bir vilâyet olduğunu söyleyerek; hemen gitmesini irâde etmiş ve: "Sen git, düğünü ben yaparım!" demiş.

Pâdişâhın üstüne aldığı bir düğünün nasıl olabi-

leceğini, bugünün yoksul Türkiyesi'nde tasavvur edecek kimseler, parmakla gösterilecek kadar az olsa gerek.

Annem, son derece tok gözlü, mala mülke karşı müstağnî, mâlik olduğu her şeye -evlâtları hâriç- hemen çıkarılıp atılacak bir iğreti libasmış gibi bakan insandı. Yaradılışı bu idi. Hiçbir varlığa dört elle sarılmaz, âdeta parmağının ucu ile tutardı. Onun için de işte, Nâşid Paşa'nın kızına tepeden tırnağa takılan yâkutları, zümrütleri, pırlantaları anlatmayı zâit bulan annem, herhalde, düğünün en hoşuna giden sahnesinden birkaç defa söz etmişti.

Saraydan harem ağaları gönderilmiş, her biri, bellerine bağladıkları futalardan avuç avuç aldıkları çil çıl çeyrek liraları misâfirlere serpmişler.

Acaba herkes gibi annem de yerlere kapanıp, bunlardan bir tâne olsun almış mıdır? Bilmiyorum amma, tahmin etmekteyim ki almamıştır.

*

Ne yazık ki kanına kumar virüsü girmiş olan Nâşid Paşa âilesi, sonunda kirâ arabasına muhtaç olup da, Şam Vâlisi'nin kızı ve Sadrâzam Kâmil Paşa'nın gelini Fatma Hanımefendi, arabaya binerken, seyisinin ayağa kalkmaması gibi üstünde durulmaya değmez ednâ muâmelelere ve bilhassa, oyun masasına sürecek mala ve altınlara vedâ etmiş olması yüzünden, canına kıymak sûretiyle, bu âile dramının son perdesi, fâcia ile kapanmıştır.

Ancak, hâdise etraftan duyulup ağızlarda eskiyinceye kadar çiğnenmiş olmasına rağmen, gene de çabuk unutulup gitti. Ne ki, âilenin evsiz barksız ve geçiminden âciz bir ferdi paşanın küçük kızı olan Cenap Hanım vardı. Bir de ağır hasta Fahri Paşa.

Ölen ölmüşse de, kalanların yaşamaları için çâre

aramak lâzımdı. İşte bu çâre âilenin emektarlarından Şâyeste Kalfa ile Fahri Paşa'nın nikâhlanmasında bulundu. Ve sonunda da, paşadan kalan maaşla iki kadın Bursa'ya çekilerek son demlerini bekler oldular.

*

Annemin üzülerek anlattığı âilenin bir nihâî mâcerâsı da, Fatma Hanım'ın mürebbiyelerle büyüyen kızlarının da İsviçre'ye yerleşmiş olmaları ve bunlardan birinin din değiştirip bir katolikle evlenmiş bulunması hikâyesidir.

Şu Tanzîmat kapısının tokmağını çeviren el, ne elmiş ki, daha aralığından başlarını çıkaranlar, Türklükten de müslümanlıktan da çıkmakta tereddüt etmez olmuşlar. Hem de bundan altmış sene evvel...

FÂZIL NAZMİ BEY ve GÜNEŞ DİL TEORİSİ
(Bu hâtıranın târihi 1946'dır)

Nişastacıyan ismindeki kuyumcumuz Levon Efendi öldükten sonra, küçük kardeşi Hıraçya, dükkânı tek başına idâre edememişti. Birkaç sene yalnız çalışmışsa da, nihâyet kendisi de genç sayılamayacağından, çarşının en îtimâda şâyan esnaflarından olan Bandırmalı Bünyamin ile birleşmiş, daha doğrusu onun dükkânına sığınmıştı.

Bünyamin de genç değilse bile, berâberinde akıllı ve açıkgöz bir oğlu vardı. Artık biz de alış verişimizi, bu baba oğul ile yapıyorduk.

Basit bir tâmir işi için bu daracık dükkânda bulunduğum bir gün, içeriye kibar tavırlı, kır saçlı, uzun boyluca bir yaşlı bey girdi. Bandırmalı'nın oğlu, ihtiramkâr bir davranışla yerinden kalkarak:

- Buyurun beyefendi, dedi.

Dedi amma, dükkân öylesine küçüktü ki gelen zat oturmak istese, ben rüyeti sâhasını kesmiş olacağım için kuyumcu ile görmeden konuşması îcap edecekti.

Hem, pek de alış verişe gelmiş gibi görülmüyordu. Zîra, üstünde bir asabî hâl vardı. Nitekim ayakta konuşmayı tercih etmiş olarak:

- Bünyamin Efendi, ben bugün mahvoldum, diye söze başladı.

Lâkin, kuyumcunun "beyefendi" dediği bu zâtın Türkçesi, ne İstanbul, ne Rumeli, ne de Anadolu şîvesine benziyordu. Bu meçhul beyefendi, Rum aksanı ile konuşuyordu.

Az evvel tramvayda imiş. Ayakta iken muvâzenesini zor bulan her uzun boylu kimse gibi, istinat kayışlarından birini tutmakta olan gence:

- Yavrum, müsâade eder misin, bir tarafını da ben tutayım! demesi ile genç:

- Haydi ordan moruk, diye karşılık verince, bu çirkin sesi duyan bir yolcu, başını çevirip, genç adama tek kelime ile dahi cevap vermeyen yaşlı adamı görünce:

- Buyurun hocam! diye ayağa kalkarak yerini vermek istemiş.

Kuyumcu, dinlemekte olduğu mâcerânın ancak bu noktasında kendisini toparlayarak bana döndü ve;

- Beyefendi, Yunanca Profesörü Fâzıl Nazmi Beyefendi'dir, diyerek, bizi birbirimize tanıtmayı akıl edebildi. Meğer profesör Giritli imiş. Bu yüzden de, Adalı Türklerin şîvesi ile konuşuyormuş.

Profesör kibar, terbiyeli, efendi bir kimse olabilirdi. Hiç şüphesiz öyle idi de. Ancak Yûnus gibi: "Döğene elsiz gerek, söğene dilsiz gerek.." diyebilecek dervîşâne bir kemâle sâhip olması beklenemezdi. Nitekim mâruz kaldığı muâmeleden son derece incinmiş, âdeta perîşan olmuştu.

Hâlâ ayakta duruyor ve konuşurken de, bir kuyumcuya, bir bana bakıyordu. İster istemez, hâdisenin içine girmiştim. Heykel gibi durmam çirkin olacaktı. Bir şeyler söylemem şart olmuştu:

- Beyefendi, dedim. Size hatırlatmanın abes olduğunu bilmekle berâber, gene de Epiktetos'un bir sözünü söylemek istiyorum. O da şu: Bu hakîm adam:

"Hamama gittiğiniz zaman bohçanızın çalınacağını aklınıza koyarsanız, çalındığı vakit fazla üzülmezsiniz," der. Bugünün hamamları da, işte, tramvaylar, otobüsler, vapurlardır. Oralarda bu çeşit muâmelelere mâruz kalacağımızı ve değer hükümlerini kaybetmiş bir cemiyetin içinde yaşadığımızı peşin olarak kabul edersek, huzursuz olup elem duymaya fazla sebep kalmaz.

Profesörle, daha bir hayli konuştuk. Giderken, geldiği kadar perîşan değildi.

Aradan iki gün geçmişti ki, Fâzıl Nazmi Bey, Rahmet Hanım ismindeki akıllı ve muhtevâlı bir kadın olan hanımı ile evimize geldi. Meğer Mürşidim ile de âşinâlığı varmış. Hatta dergâhımıza da birkaç defa gelmişmiş.

Gene aradan birkaç zaman geçti ve Fâzıl Nazmi Bey hastalandı. Mürşidim, dâmâdı Doktor Ziyâ Cemal Bey'i de alarak berâberce profesörün Göztepe'deki köşküne hatır sormaya gittik. Ziya Bey, profesöre. hastalığı müddetince gereken alâkayı göstermekten geri durmadı.

Mehmed Ali Aynî Bey'e bir gün kuyumcu dükkânında geçen hâdiseyi anlattığımda: "Hayli zaman evvel, üstâda, Göztepe tramvay durağında rast gelmiştim. Kendi kendime: "Haydi, Farsça bir şeyler söyleyeyim," dedim. Verdiği cevaplara, benim Fârisî bilgimin yetişmesine imkân yoktu. Fâzıl Nazmi Bey, Arapça dâhil, Almanca, İngilizce, Fransızca ve tabiî ki Rumca ile Türkçe'yi de çok iyi bilir," dedi.

*

Görüşmelerimizin birinde profesör, "Güneş Dil Teorisi" hakkında, başından geçmiş bulunan ibretli bir vak'ayı da anlatmıştı. Şöyle ki, Atatürk, nâmert ve nâehiller elinde çıkmaza girmiş Türk dili üstünde-

ki azîm ihâneti durdurabilmek ve perîşan edilmekte olan Türkçe'ye bir çeki düzen verdirmek üzere bu "Güneş Dil Teorisi"nden medet ummaya mecbur olmuştu.

"Güneş Dil Teorisi" âdeta dilde bir ıslâhat fermânı idi. Amma nasıl ki Tanzîmât'ın Islâhat Fermânı bir işe yaramamışsa, bu ümit bağlanan hareket de netîcesiz kalacaktı. Zîra dil bir içtimâî vâkıa olduğuna göre, onu meydan getiren milletin, kollektif temâyül, irâde ve zaman tezgâhında dili ilmî-şifâhî bir inbikten geçirerek işlemesi lâzımdı. Bunun için de, evvel emirde dili, çift bozan tâifesinin elinde arpalık hâline gelmiş bulunmasından kurtarmak lâzımdı. Tâ ki esâret çilesinden çekip almakla, hür ve âzat olabilsindi.

Güneş Dil Teorileri gibi mezbûhâne tedbirler, lime lime edilmiş bir libâsa yama vurmaktan ileri, söz sâhibi olamazdı.

Her şeyden evvel, Türkçe'yi, canlı canlı etini kemiğini yiyen vahşîlerin elinden kurtarmak gerekti.

Artık Türk dili, bağ bozumu mevsiminin hazin çehresini taşıyordu. Yapraklar sararmış, salkımları kargalar ve haşerat delik deşik etmişti. Şu halde, hiç değilse, kütüklerin sökülüp imhâ edilmemesine dikkat ederek, bahar ile berâber gelecek bir eker-biçer tâifesinin himmetini gözlemek lâzımdı.

*

Bir dilin efendisi, millet ile el ele veren zaman ve ilimdi. Devlet zoru değil. Tek irâde hâline gelmiş bu üç unsurun dışında verilen her kumanda, dil ordusunun hezîmeti ve imhâsı demekti.

İşte, Atatürk, başlatmış olduğu "Arı Dil" cereyânının fecî bir çıkmaza düştüğünü görerek telâşlandı ve bu "Güneş Dil Teorisi"ni kurmak zorunda kaldı.

Dolmabahçe Sarayı'na dâvet edilerek günlerce orada misâfir edilip dışarı ile alâkaları kesilenler ara-

sında değerli ilim adamları olduğu gibi, bol bol dalkavukluk eden menfaat düşkünü kâselisler de mevcuttu.

Bu arada Profesör Fâzıl Nazmi Bey de Saray'da kapalı olanlar meyânında idi. Bir toplantı sırasında sözde ilmî, müzâkerelerden biri yapılmakta iken eyyamcı bir âzâ, masa üstüne çıkarak, dünya dillerinin Türkçe'den türemiş olduğunu söyledikten sonra, misal olarak da Atina'nın at anasından türemiş bir kelime olduğu iddiâsında bulununca, bu dalkavukluğa sinirlenen üstad, söz istemiş ve:

- "Ben Atina Üniversitesi'nde okudum. Böyle gayr-i ilmî ve mantık dışı bir iddia olamaz!" demiş.

Evet, demiş amma, sabahleyin Saray'daki odasında uyandığı zaman kapısının altından atılmış kâğıtta Üniversite'deki kürsüsünden istifâ etmesi yazılı imiş.

Tabiî, etmiş de.

Bu ciddî ve değerli ilim adamı, o hâdiseden sonra, kitabının dahi Üniversitece basılmadığını söylemiş ve küskünlüğünü saklayamayan yüzü de, sonuna kadar gülmemişti.

Bahadır Dülger Bey'in yanında, şimdi ismini hatırlayamadığım orta yaşlı bir gazeteci görmüştüm. Çıkarmak istediği mecmûanın prova nüshalarını da bize göndermişti.

Bilindiği gibi, bir gazete veya mecmûa neşir hayâtına başlamadan evvel, sanki piyasaya sürülmüşcesine basılarak uygun görülen kimselere gönderilir. Böylece de, münderecâtı ve mizanpajı hususlarında çeşitli kimselerden fikir alınır.

Bu iş, bir nevi emânet olduğundan, dişimi sıkıp baştan sona kadar bu gazete provasını okudum. Maalesef ne edebî, ne içtimâî, ne de mizâhî muhtevâsı vardı. Hiçbir yönü ile cemiyete faydası olmayan safsatadan ve behîmî çizgilerden ibâret bir yazı kalabalığı idi.

Kanâatimi böylece de gazeteci beye bir tanıdıkla bildirdim.

Gelen karşılık, dehşet verici idi.

"İşte ben de bu cevâbı istiyordum. Eğer Sâmiha Hanım beğenmiş olsaydı mecmûanın sürümü olmazdı. Bizim okuyucuya hava cıva gerek. Ona ciddî bir şeyler okutmaya kalkışırsak batarız!"

Bence hüner, o müptezel, o bayağı ve o açık saçık mevzûlara rağbet eden okuyucunun seviyesine inmek değil, ona, sanatkârâne bir ustalıkla irtifâ kazandırmak, çirkefe bastırmadan, temiz toprağa atlatmak

olmalıdır.

Amma, fikir mahsullerini bile ticâret ve menfaat vâsıtası hâline getiren kafa düzelmedikçe, okuyucunun yerinde saymasına nasıl şaşılır?

MEMLEKETİ TERK EDEN TÜRK HANIMI

1937 senesinde, İstinye'deki yazlıktan İstanbul'a göçe hazırlanırken, yalı komşumuz Salâhaddin Âdil Paşa'lara Allahaısmarladık demeye gitmiştim. Paşanın karısı Sîret Hanım, yanında genç ve güzel bir kadın olduğu halde içeri girdi.

Sîret Hanım, zevkli, zarif ve konuşkan bir kadındı. Misâfirine gelince, bu güzel, akıllı ve bilhassa zekî ve mâlûmatlı hanım, dünyâya açık kavrayışlı görüşleri ile sohbetinden zevk alınan kimse olduğu, kısa zamanda kendini gösterdi.

Amma ne garip ki, konuşmaların mecrâsı memleket mes'elelerine gelince, misâfir hanım sustu ve Sîret Hanım'la aramızda devam eden bahsin, can alacak noktalara temas etmesine rağmen, misâfir, sükûtunu bozup söze karışmadı.

Sonunda, sebebini öğrendim. Bu akıllı ve mâlûmatlı kadın, bir Fransız ile evli imiş. İki kızı ve kocası ile Vichy'de oturuyorlarmış. Salâhaddin Âdil Paşa'larla âilesinin eski dostlukları varmış. Türkiye'ye misâfir olarak gelince de, tâtilinin bir kısmını burada geçirmekte imiş.

Demek ki, memleketini, bir başka ülkenin insanı veya başka ülkelerdeki câzibe için terk eden kimse, kendi toprağı üstündeki söz hakkını da kaybediyordu.

Genç hanım, ukalâ bir kadın olmuş olsaydı, aradaki kopukluğu kāle almaz ve bilir bilmez bir şeyler

söylerdi. Fakat, kendisinin artık bir çeşit millî mes'elelere yabancı olmuş bulunduğunun şuûrunda olmalı idi ki, dinleyici kalmayı tercih etmek dirâyetini göstermiş bulunuyordu.

Avrupa'nın, Amerika'nın refah, lüks ve tekniğinin bizden emerek çekip kendisine mâletmiş olduğu Türk evlâtlarının yolunu bundan böyle kim kesebilir? Kim onları, kendi vatanlarının taşından toprağından koparılmaz cihan pehlivanları hâline getirebilir?

El cevap: Güçlü bir millî–mânevî maârif.

KSANDRA

Annemin çocukluğunda Ksandra isminde, evler arası hizmet eden bir Rum kadın varmış.

Büyük annemin yeğeni Dr. Hâlit Şâzî Bey'in babası olan Şâzî Bey ismindeki zâtın Köse Mihal'lerden olduğunu Ksandra bilirmiş. Fırsat düştükçe: "İki gözüm Şâzî Bey bizim kanımızdan" dermiş.

Ne yazık ki hizmet ettiği hanımefendiler, bu ayak hizmetçisi kadar hamiyetli davranıp, kadını önlerine alarak, "Hanım, sen ne diyorsun? O, Köse Mihal dediğin kahraman kanıyla canıyla bizimdir" diyememişler.

Köse Mihal'lerden olan Mûsıkîşinas Mahmud Râgıb Bey "Folklor Dergisi'nde (113. sayı) yazdığı makālede Mihal Bey'in Dobruca Türklerinden olduğunu ve cemâati ile Sinop'a yerleşmeye giderken geminin, henüz Bizans hudutları içinde olan Bartın civârına düştüğünü ve Bizanslıların, Mihal Bey'i Sakarya'nın sağ kıyısındaki Harmankaya'ya Uc Beyi olarak yerleştirip Ortodoks Kilisesi'ne bağladıklarını yazar[1].

---

[1] Ortaasya göçlerinin Bizans'ı basan seline, Bizans, meşhur kolonizasyon politikası ile Peçeneklerden, Uzlardan, nice beyleri Ortodoks Kilisesi'ne bağlamak üzere prenslik ve arâzi vermiştir.

Batılıların zorbalık ve zulüm diye kaydettikleri devşirme müessesesi ihkak-ı hakdan başka bir şey değildir.

İşte, Mihal Bey'in hıristiyanlığı, sonradan sırtına giydirilmiş bir kaftan gibidir.

Nitekim Gāzi Köse Mihal Bey, Osmanlıların civanmertliğine hayran olarak, ihtidâ etmeye can atmış ve cemâatini de berâber sürüklemiştir. Bizans müverrihi Pahimeri, Köse Mihal Bey'i Fransızca tercümedeki imlâsı ile Kutsi Baksi sûretinde yazar. Küçük Bahşî yerinde olsa gerekir.

*

Osmanlı ordusunda gösterdiği yararlıkları ve hizmetleri dolayısıyla Gāzi unvânı ile taltif edilmiş olan Köse Mihal Bey'in Harmankaya'da, oğul ve torunlarının Gölpazarı'nda câmi, han, çeşme gibi eserleri vardır.

Orhan Gāzi'den sonra da oğulları ve torunları sadâkatle devlete hizmete devam etmişler ve çok îtibar görerek el üstünde tutulmuşlardır.

Harmankaya ve Gölpazarı'ndan başka Edirne'de birçok eserleri vardır. Sofya'nın cenûbunda ise İhtiman kazâsının tamâmı, Dobruca'da Bonova köyünde, Akyazılı Sultan Âsitânesi'nde Mihal Oğlu Aslan

---

1914-1918 senelerine kadar Kayseri, Nevşehir, Sivas gibi vilâyetlerimizde Rum geçinen bu Ortaasya kalıntıları, Türk soyundan oldukları ve tek kelime Türkçe bilmedikleri halde, haçın tazyîki ile, cetlerine ve onların zürriyetine hiyânetten geri kalmamış, ancak Lozan Anlaşması ile yurttan çıkarılarak, bu Hıristiyan Türk'ün Müslüman Türk'e ettikleri, târih sahifelerine mâlolup kalmıştır.

Çoğu Yunanistan'a göç eden bu azınlık, ne var ki, orada hüsnükabul görmeyerek yabancı ve parazit muâmelesi ile karşılaşmıştır.

Türkiye'de asırlarca dost ve kardeş muâmelesi görmüş olan bu insanlar da memleketten giden birisi ile karşılaştıklarında bu suç ve acılarını bol bol îtiraf etmekten geri kalmamışlardır.

Bey'in vakıfları, Selânik'te Tempi'de gene Akyazılı Sultan'a bağlı Tekke ve İmâret, Eskişehir'de Seyyidgāzi Manzûmesi'nden mühim bir kısmı Mihaloğulları'nındır. Mihaloğulları umûmiyetle Bektâşî meşreptir. Dobruca ve Seyyidgāzi bunu gösteriyor.

BAKMAK ve GÖRMEK

Azapkapısı'ndaki meşhur çeşmenin yanında, XVII. asır Türk mîmârîsi şâheserlerinden bir kârgir mektep binâsı vardı. Çeşme ile bir terkip olup birbirini tamamlayan bu hârikulâde eser, hem de demokratlar zamânının kara yolları müdürünün "mûcib"inden geçerek yıktırıldı.

Üstelik, müdür iyi ve temiz bir insandı. Şu halde ne eksiği vardı ki böyle bir îdam fermânına gözü kapalı imzâ koymuş bulunuyordu?

Eksik şu olmalı idi. Bakıyor, fakat görmüyordu. Öyle ise bakmak başka, görmek ise bambaşka idi.

Artık Türk münevveri, baktığını görmez hâle gelmişti. Görebilse, gördüğü kadar da düşünebilse, uyanacak ve bakar körlükten kurtulacaktı. Şu halde ilk iş, Türk aydınının idrâkini perdeleyen gaflet pençesini, millî ve hamâsî bir eğitim ve öğretim ile düşürmek gerekmekteydi vesselâm.

İÇTİMÂÎ ve MİLLÎ ZAAFIMIZ

Neriman Öztürkmen isminde, Edebiyat Fakültesi'nden mezun bir hanımı gazeteci ve bilhassa röportajcı olarak tanırdım. Bize de bir hayli gelip gitmişti.

Bundan yirmi beş sene kadar evvel, bir gün, Bonn Kültür Ateşeliğimize vazîfeli olarak gideceğini ve Almanya'dan bir şey isteyip istemediğimi sordu.

"Tabiî isterim..." dediğimde, pek belli etmemekle berâber şöyle bir durakladığını hissettim. Hakkı da vardı. Kadın kısmının isteklerine hudut olur muydu? Ya, kesesinin müsâade etmeyeceği kadar büyük bir şey isteyecek olsaydım? Eline geçecek mahdut döviz ile onun bunun sipârişlerini karşılamak nasıl mümkün olurdu?

Tabiî isterim... demiştim amma, ne isteyeceğimi henüz söylememiştim. Heyecanla bekleyen genç gazeteciye: "Neriman Hanım, yabancı bir ülkeye gidiyorsunuz. Hem de, Türk kültürünü temsille vazîfeli bir müessesenin mensûbu olarak... Onun için sizden ricam, kendinize: "Ne mükemmel bir Müslüman–Türk kadını!" dedirtmenizdir. Başkaca bir talebim yok, tek isteğim bu..." dedim.

Neriman Hanım, beklemediği böyle sâde suya ve kolay bir taleple karşılaşınca geniş bir nefes aldı. Ferahlamıştı.

Ertesi sene Almanya dönüşü gene karşılaştık. İlk sözü: "Benden öyle güç, öyle pahâlı bir şey istemişsi-

niz ki bir türlü altından kalkamadım," demek oldu ve anlattı.

Sekiz kişilik bir pansiyona yerleşmiş ve ilk işi, odasındaki radyoyu açmak olmuş. Herhalde, iptidâîlikten kurtulamamış bir alışkanlıkla olacak, düğmeyi alabildiğine yüksek ayara çevirmiş ki, az sonra pansiyoncu hanım kapıyı vurarak: "Madam, sizin radyonuzu başkaları dinlemeye mecbur değildir, lütfen sesini hafifletin!" demez mi?

Birkaç gün sonra gene kapısı vurularak pansiyoncu: "Madam, perdeleri o kadar sert açıp kapamayın; on sene dayanacağına beş sene dayanır," ihtârında bulunmuş.

Binânın ofisinde, her odanın bir kahvaltı dolabı varmış. Neriman Hanım, kendi dolabını kilitlermiş. Bu defa da pansiyoncu sitemkâr: "Burada hırsız yoktur, boşuna zahmet edip kilitliyorsunuz," târîzinde bulunmuş.

*

Bir zamanlar, saçı sakalına karışmış, kılıksız bir Rus elçisini beğenmeyerek geri çevirirken: "Eli yüzü düzgün bir başkasını gönderin!" diyebilen Türk, şimdi içtimâî ve millî zaafı yüzünden, işte böyle horlanıyor, yârın ağyârın itip kaktığı zavallılar olmuş bulunuyor.

NERGİSTER KALFA

Ağabeyimin büyük oğlu Fazlı'nın Habeş bir dadısı vardı. Güzel yüzlü, mütenâsip vücutlu, zarif ve akıllı bir kadındı.

Fakat, aklını ve dirâyetini zenginleştiren ve zînetleyen öyle bir sadâkat, vefâ ve sabra sâhip idi ki, bir insanın böyle olgun ve dolgun bir terkîbe sâhip olabilmesi için neler görmüş, neler duymuş, neler öğrenmiş ve neler çekmiş olması lâzımdı?

İstanbul medeniyetinin inceden ince görgü, teşrîfat ve terbiyesiyle haşır-neşir olmadan evvel, bir küçük çocuk olarak, yerinden yurdundan çalınıp kaçırılması ile başlamış çileler zinciri, onu merhametsiz esirciler eliyle, tâ Habeşistan'dan alıp, diyar diyar dolaştırmış, küfeler içinde, ambarlarda, katır sırtında, gemi güvertelerinde sürüklenmiş ve nihâyet, annebaba hasreti ile muztarip bu çelimsiz, şaşkın, ezik ve mahzun çocuk, satıla satıla kendisi gibi çalınmış bir memleketlisi ile Nâşid Paşa Konağı'na kadar getirilmiş.

Amma paşanın konağında, daha nice Habeşler, Zenciler ve Çerkesler olmasına rağmen, hepsi de kendisinden büyük ve yerlerini ısıtmış genç kızlar imiş.

Küçük Habeşcik'in aylar ayı süren sefilâne yolculukları sırasında üstü başı kir pas içinde ve kıvır kıvır saçları ise bit yuvası olmuş.

Bu sâkin, ciddî ve mahzun çocuğu konak halkı

beğenmiş ise de, evvelâ bir temizliğe tâbi tutulması ve hamama sokulması lâzım gelmiş. Ayıklamakla arkası alınmayacak bitlerden kurtarmak üzere de, saçlarının kesilmesine karar verilmiş.

Bu karârın hemen arkasından, yere yaygılar yayılmış, makasları, usturaları ile gelen berberi gören kız, daha memleketinde iken, beyazların yamyam oldukları hikâyesi ile kulakları dolmuş bulunduğundan, sonunun geldiğine ve kesilip, şu etrâfı sarmış ak çehrelilerin sofralarında kebap edilip yeneceğine inanmaz da ne yapar?

Kendisi ile berâber getirilmiş arkadaşının da âkıbeti, pişirilip yenmek olacağına göre, sonuna kadar merhamet ve şefkati gālip bir insan olarak yaşamış bulunan bu kadın, o çocuk hâlinde bile, yüreği heyecan ve ıztırapla burkularak ileri atılmış ve:

- Önce beni kesin... arkadaşımın öldüğünü görmeyeyim... deyivermiş.

Etraftakiler, bu mâsum talebe ağlasınlar mı, gülsünler mi bilememişler. Amma bütün gayretleri ile, bu yarım yamalak konuşan çocuğu yatıştırır ve gelenin kasap değil, berber olduğunu anlatmaya çalışırlar.

Aradan az bir zaman geçer. Bir gün konağa, âilenin yaşlı dayısı misâfir gelir. Yemekler yenir, kahveler içilir, sıra dayı beye abdest aldırmaya geldiğinde, câriyenin biri leğeni tutar, diğeri ibrikle su döker. Küçük Habeş'in eline de abdest havlusunu verirler.

Ancak, yaşlı dayı bey, ağzını çalkalamadan evvel protezlerini çıkarınca, ilk defa gördüğü bu garip hâl ile tekrar telâş ve korkuya kapılan küçük câriyecik, otuz iki dişini bir anda söküp eline alan kimsenin, yamyamdan başka bir şey olamayacağına karar verir. Geçen defa kesilmekten kurtulmuş ise de, bu sefer

mutlaka bu adamın kendisini yiyeceğini düşünür ve hemen harekete geçmek gerektiğine inanarak, elinden havluyu yere fırlatıp atarak, konağın bir köşesine saklanır.

*

Gel zaman git zaman, Nergister ismi verilen çocuk büyür ve mûhitine de alışır. Kimseden hakāret görmez, horlanmaz, asla da ağır iş gösterilmez.

Fakat Nâşid Paşa âilesi mâlî sarsıntıya uğrayınca, genç câriye Nergister de, Emlâk-i Mübâreke Nâzırı Râşid Efendi'nin konağına satılır.

Büyük annemin çok sevdiği, cidden tatlı ve alçak gönüllü bir kadın olan Râşid Efendi'nin kızı Nasib Hanımefendi'nin Süleymâniye'de muazzam bir konağı ve Rumeli Hisarı'nda da, bahçesi dağlara çıkan bir yalısı vardı.

Mutfakta çifte aşçı olmasına rağmen, çerkes tavuğu ile zeytinyağlı dolmayı, içeride kalfalar yapar ve bir nevi imtiyaz saydıkları bu iş, onlara âdeta gurur verirdi.

Nergister Kalfa'yı, bir küçük çocuk olduğum senelerde, işte ilk defa, bu yalıda tanıdım. Kibar, vekarlı, zekî ve ölçülü bu genç Habeş kızında, bir eşyâ gibi satıla satıla, ne kendisini tâ buralara kadar getirmiş olan mukadderâtından, ne de cemiyete karşı duyması beklenilen öfke ve kinden bir emâre, bir işâret vardı.

Nergister Kalfa'yı, Nasib Hanımefendi'nin yalısında ilk gördüğüm gün gāliba hafiften hasta idi. Önünde kırmızı bir bakır mangal vardı. Demek ki mevsim sonbahar olmalı ve âile de, henüz, Süleymâniye'deki konağa taşınmamış bulunmalı idi.

Nergister Kalfa, Nâşid Paşa'larda olduğu gibi, Nasib Hanımefendi'nin evinde de, asla ağır işlere sokulmayan nâzik bir câriye muâmelesi görürdü.

Ancak, bu kibar kadının çilesi gene de bitmemiş olacaktı ki, bu defa da Nasib Hanımefendi, üvey oğlunun oyununa gelerek o muazzam varlığını kaybedince, Nergister Kalfa da, bir ihtiyar çulha ile evlenmek zorunda kalmıştı.

Fakat, bolluk içinde geçmiş olan senelerinden sonra, son derece eli sıkı, hesâbî ve kaba bir adam olan yaşlı kocası ile geçinemeyip ayrılan bu çilekeş kadın, nihâyet 1924 senesinde bize gelerek ağabeyimin, annesi loğusa iken vefat eden öksüz oğluna dadı olmuş ve on yedi günlükten îtibâren bağrına bastığı çocuğu, son derece sevmiş ve benimsemişti. Ancak, aklına, dirâyet ve türlü hayat tecrübelerine rağmen, önüne geçemediği bu taşkın muhabbetin, bâzı noktalarda, görmesi gerekeni ona göstermemesi çocuğun pek de lehine olmamışsa da, sevk-i tabiiye has bir bağlanışın yaptırmış olduğu bu ihtiyarsız sevgi, sonuna kadar sürüp gitmiş ve büyüttüğü çocuk da onu çok sevmiştir.

*

Bizim evde Nergis Hanım diye çağrılan Habeşistan'ın bu çileli evlâdının, iki sene kadar, o muhteşem zekâ ve dirâyeti bulanık olarak perdelendi. Bedenî gücü de çok düşmüş, dermansızlık, kurşun gibi üstüne çökmüştü.

Buna rağmen, namazlarını kaçırmıyor, ibâdetlerinde kusur etmiyordu. Bir ramazan bana; büyük üzüntü ve ümitsizlikle: "Artık ben oruç tutamam" dedi ve gerçekten de tutamadı.

Bulanmış idrâkine rağmen, kararlı ve temkinli hâlini kaybetmemişti. Çok saf ve temiz bir îmânı vardı. Esâsen, bunca meşakkat ve dalgalanışlarda, hep o îman elinden tutmuş, vartaları atlatmış, bir selâmet sâhili bulup çıkarmıştı.

Kırk senedir aynı çatı altında yaşadığımız evliyâ huylu ve aşırı saf Hayriye Abla bir gün:

- Hanım, dedi. Nergis Hanım'ı beyefendilerden biz alalım... ben bakarım. İlhan Hanım, evin hangi bir işine yetişsin...

- Mâdemki bakmayı göze alıyorsun memnûniyetle... dedim ve böylece de Nergis Hanım, son bir buçuk senesini bizde geçirdi. Yarım şuûruna rağmen, henüz bekâr olan Sinan'la Gülşah, yemek tepsisini almak, suyunu vermek gibi küçük işlerde yardımcı olduklarında, o kadim ve kaybetmediği kibarlığı ile, özür diler, teşekkür etmekten geri kalmazdı.

*

Mütefekkir ve büyük bir kadın olan arkadaşım ve pîrdaşım Safiye Erol, bu Habeş heykeli için: "Nergis Hanım, tepeden tırnağa kültür," derdi.

Kültür, yâni, insan oğlunun iç ve dış yapısını şekilleyip, nizam ve kalıba sokan sırlı tılsım...

İşte Nergis Hanım, mekteplerde medreselerde yıllar yılı dirsek çürütmüş ve deve yükü kitap okumuş âlimin, elde ettiği veya edemediği bu tılsımlı terkîbi, şifâhî yollardan kazanmış insandı.

Hiç kapanmamış îman kapısından, bu Habeş kadınının yüreğine sabır yerleşmiş, vefâ girmiş, merhamet, ferâgat, nezâket, âdeta orada yuva tutmuştu.

Safiye Erol haklı idi. Kültürden beklenen, bütün bu üstün vasıfları elde etmek değil miydi? Bilgisinin gurûru içine haps olup kalmış nice benlik esîri ulemâda, bu ümmî kadının ferâset ve ahlâk salâbetini bulmak ne mümkündü?

O ELLER

Önümde, yedi dağın çiçeğinden derlenmiş gibi, seyrine doyulamayacak kadar güzel bir çevre var. Renkler ve nakışlar öylesine cesâret, ustalık ve zevkle seçilip kaynaştırılmış ki, âdeta bunların, insan elinden çıkmış değil de, kırlardan bayırlardan toplanıp kumaşın üstüne atılıvermiş yığın yığın demetler olduğu sanılacak.

Halbuki yanlış... o yeşiller, sarılar, pembeler, ne ot, ne kök, ne de çiçek.. insan elinin bereketleri...

O eller... o kadın zevkinin, kadın zarâfet ve îcatcılığının kumanda ettiği eller... Onlar, buna benzer benzemez, daha neler yapmamış, hünerleri, incelikleri, aşka benzer, şevke benzer heyecanları ile ne akıl durduracak sanat eserleri ortaya koymamışlardır.

Bu işleme cennetleri, bu renk saltanatları, nakışlar, oyalar, bezler, bürümcükler, yalnız devirlerinin sanatını mı ortaya koymaktadırlar? Hem öyle, hem belki de, asıl ortaya konan, ama koyarken belki haberi dahi olmadan, kendini ele veren kadın elleri...

*

Erkeğin erkek, kadının da kadın olduğunu hissettiği, biribirini tamamlayan her iki cinsin de vazîfe taksîminde yarışa çıkmayı düşünmedikleri o devirlerde, kadın, evinde idi ve mesuttu. Bu hoşnut olarak kabullendiği hayâtının mahsulleri ise, yalnız nakışlar, dikişler, oyalar, tezgâhlar değil, bütün bir âilenin

mesûliyeti idi.

Erkek işlerinden uzak duran kadın, âilenin direği, evinin ihtiyarını, gençini, çoluğunu çocuğunu evirip çeviren, yoluna koyan, ayarlayıcı ve nâzım unsuru idi. Evlâtlarına ve etrâfına kahramanlıkları öğreten, yurduna kahramanlar hazırlayan, âdeta, cismi var ismi yok bir sihirli mahlûktu.

Erkeği ile yarışacak da ne olacaktı sanki? Böyle yersiz bir iddia ile ne diye canını üzsün, kafasını yorsundu? Tabiatlarında Allah, her ikisine de ayrı ayrı vazîfeler vermişti. Kocasının işlerine karışsa ve onunla omuz omuza çalışsa da, gene çocuklarını o doğuracak, gene kundaklarını o bağlayıp çözecek ve gül dudakları o emzirip kandıracaktı.

Ya sonrası, hele sonrası ne olacaktı?

Kundaktan çıkan, emekleyen, ayaklanan, nihâyet mektebe giden çocuğun, akşam eve dönüp de, ana yüzünün şefkati ile karşılaşmasından kârlı çıkan, belki çocuk kadar, hatta daha da kârlı bulunan, cemiyet değil midir?

*

Türk medeniyetinde kadının payına, onun iddiasız eserleri şâhitlik etmektedir.

Artık müzelerin malı olmuş bu sanat âbidecikleri, baştan sona, onun zevkinin, zarâfetinin, olgunluğunun ve sabrının örnekleridir.

Ona işçi de dense, sanatkâr da dense yeridir. Zîra işine yarar ham maddeyi arayıp bulan da o, işleyip yola getiren de gene odur.

Evinde ipeği o çıkarmış, dağlarda gezip, ipeklerini ipliklerini boyadığı kökleri, otları o bulmuş, bürümcükleri, ketenleri hep o dokumuş, atlaslara, canfeslere hep bu sararıp solmaz renklerle onun elleri can vermiştir.

Mektebe gitmeden, hoca görmeden sınıf geçmiş ve mekteplerin hocaların öğretemedikleri sanat şâheserlerini, daha bir küçücük kız iken, anasının gergefi, komşusunun kasnağı, nenesinin tezgâhı başında, onların ellerine bakarak öğrenmiş, her öğrendiğinin üstüne de, kendinden bir yeni çizgi, bir yeni çeşni katarak ve katıldığı bu sanat kervanına bereket getirerek, çağlar boyu yürümüş, yürüdükçe yürümüştür.

*

Çocukluğumda, annemin alış–veriş ettiği, Samancıyan'lara âit, bir mefruşatcı mağazası vardı. Dükkân, Rıza Paşa Yokuşu'nun üst başında idi.

Alış–verişe gidildiği bir gün, gene kumaşlar seçilmiş, paketler yapılmış fakat dükkân sâhibinin anlatmakta olduğu hikâye bitmemişti.

Yaşlı adamın iddia ettiğine göre hâlen memlekette, zevkine ve bilgisine en güvenilir dekoratör, Narlıyan Usta idi.

Fakat o da, bu üstün seviyeye erişmiş olmasını, bir Türk kadınına borçlu bulunuyordu.

Şöyle ki, bir gün genç dekoratör, döşemek üzere bir konağa çağrılıyor. Önünde, top top ipekliler, kadifeler, kordonlar ve saçaklar bularak işe başlıyor.

Başlıyor ama, çok geçmeden ensesinde bir tokat patlıyor. Şaşkınlıkla başını kaldırıp bakınca da, ne görsün?.. Tokatı vuran evin hanımı.

- Usta mısın, nesin sen? Evimi düzeltmeye mi geldin, yoksa rezil etmeye mi? Çekil oradan... diyerek, o yığın yığın malzemenin ortasına oturup, renkleri ve kumaşları öylesine âhenkleştiriyor ve düzenliyor ki, dekoratör, meydana çıkan kompozisyonu, bir şiiri dinler gibi seyre dalıyor.

Fakat, yarı şahsına, yarı meslek haysiyetine inen tokatı hazmederek, böyle bir hocadan faydalanmama-

nın budalalık olacağına hemen karar vermiş bulunmalı ki, hanıma yalvarıp yakararak, bu şifâhî dershâneye kapılanmayı becererek, bugünkü seviyesine çıkmayı başarıyor.

*

Mektep görmeden, enstitülere gitmeden, çevrelerin, yağlıkların, uçkurların, paçalıkların, örtülerin, oyaların, keselerin üstünde gözlerinin nûru dolaşan kadına ne oldu ki, o iğne iplik tutan elinde şimdi, oyun kâğıtları ve içki kadehleri var?

O eller, o kadın elleri... Kumar kâğıtları tutmayan, içki kadehlerine uzanmayan o elleri bu bulsak da öpüp başımıza koysak n'olur, ah n'olur?

TÜRK İNSANININ İDRÂKİNE GİREN HIRSIZ

Bundan en az elli sene evveldi. Bir dişçi muâyenehânesinde sıramı bekliyordum. Genç bir hanım da pencere önünde oturmuş bir arkadaşı ile konuşuyor ve sözlerinden, bir hâriciye mensûbu olduğu anlaşılıyordu.

Huzursuz, etrâfını yadırgar bir hâli vardı. Nitekim, diğer hastaları, şöyle kaçamak ve kısa kısa bakışlarla süzerken, sanki: "Siz de kim oluyorsunuz?" der gibi idi.

Yanıp sönen fenerlermişcesine etrâfını kollayan bu nazarlar sıkıcı idi. Bereket versin, sırası gelmiş olmalı ki çağrıldı. Herhalde konuşması tamamlanmamıştı. Nitekim odadan çıkarken arkadaşına: "Biz, öyle geri bir milletiz ki pilâvı bile kaşıkla yeriz!" dedi ve muâyene odasına girdi.

*

Medeniyet ölçüsü, kaşık–çataldan öte gidememiş bu münevver tabakayı, içine hapsolup kaldığı fikir zindanından nasıl edip de kurtarmalı? Nasıl edip de, asıl geriliğin, farklı medeniyetlerin menfaat küpünden sızan fikrî asit ile zehirlenmiş olmak bulunduğunu anlatmalı?

Asırlardır tepemizde, bütün millî, mânevî ve târihî değerlerimize hor bakan batının rengi ile öylesine alacalanmış bulunuyoruz ki, kendi rengimizi sorsalar

verecek cevap bulamamaktayız.

Bu forsaya çakılmış ilericileri, o değişik dünyâların kamçısı önünde topaç olmaktan, kim, nasıl kurtaracak? Hele bu kurtuluşun, bir ölüm – kalım zarûreti olduğuna o zavallıyı kim, nasıl inandıracak?

Nerede o, bir zamânın, millî gurur ve rûhî nizam ile, bir kanadı îman bir kanadı vatan aşkı ortasında kıt'adan kıt'aya uçan tevhit orduları?

Onlara güç, onlara hız, onlara şevk ve onlara Türk'ün Kızılelması'nı yeniden bulup göstersek, bu îman orduları gene uçar, gene taşar, gene coşar... Amma daha evvel, Türk insanının idrâkine ve rûhuna giren hırsızı bulmak, onu, gizlendiği köşe bucaktan söküp atmak gerek. Tâ ki kayıplar geri alınsın...

Kaşığın yerini çatal alabilir. Amma binlerce yıldır cedlerinin ellerinden düşmemiş bir nesneye hakāret niçin? Avrupalı, tuvâletinde akar su kullanmıyor, Çinli, pilavı çöple yiyor, Japon, yer yatağında yatıyor ve bunlar gerilik olmuyor da, Türk'ün kaşığı neden ona yüz karası oluyor?

Zîra, Türk evlâdı kendi istikāmetinden, kendi yolundan saptırılıp bir çıkmaza sokulmuş bulunuyor.

Nerede Yâ Rabbî, onu düzlüğe çıkaracak celâdetli rehber nerede?

Allah'ım, onu bize tez gönder artık!

ÖZEL İSİMLER İNDEKSİ

Abdülazîz (Sultan) 69, 78
Abdülhak Kemal Yörük (Avukat) 9
Abdülhakîm Efendi 79
Abdülhamid (II., Sultan, Hân) 12, 37, 47-50, 122, 139
Abdülmecid (Sultan) 86
Âbidin Sandıkcı (Dr.) 138
Acemyan 128
Adana 127
Aden 12
Adige 48
Adnan Menderes 111
Ağyazar 192
Ahbarü'l-Muhammed 43
Ahilgoh 44, 45
Ahmed (III., Sultan) 167-169, 172
Ahmed B. 131
Ahmed İzzed Paşa 73-76
Ahmed Paşa 70
Ahmed Yâkupoğlu (Ressam) 84
Ahmet Erner 39
Ahmet Erner 39
Akbıyık Sultan 33-36
Akdeniz 72
Âkil Bey 180
Aksaray 93, 95, 159
Akşemseddin Sultan (Ak Şeyh) 33, 35
Akyazılı Sultan 210
Akyazılı Sultan Âsitânesi 210
Albayrak mağazası 42
Aleko Bacanos 192
Alexandr (Çar) 46
Ali Bey (Kavuklu) 146
Ali Efendi (Tanbûrî), 195
Ali Rifat Bey 179
Alman 48, 49, 128
Almanca 202
Almanya 213
Altınay 85
Amerika 33, 208
Amerikalı 65, 117
Anadolu 11, 12, 30, 66, 70, 75, 110, 115, 118, 201
Anadolu Hisarı 70
Anadolu Kulübü 110
Andon 190, 191
Andrews (Peter, İhsan) 27, 66
Ankara 140
Arapça 202
Arnavut 74, 160
Arnavutluk Prensliği 74
Artaki Candan 192

Aslan Bey (Mihal Oğlu) 211
Astik Ağa 192
Âşık Garip 162
Atatürk (Mustafa Kemal) 68, 83, 110, 114, 202, 203
Atatürk Lisesi 131
Atina 204
Atina Üniversitesi 204
Avrupa 54, 61, 62, 208
Ayasofya Câmii 92
Ayşe Sultan 47-50
Azapkapısı 168, 212
Aziz Mahmud Hüdâî Hazretleri 183

Bağdat 11, 197
Bağdat Caddesi 187
Bahadır Dülger 205
Bahaeddin Efendi 155
Bakırköy 81
Balkan 11, 18, 38, 74, 114, 128
Balkan Harbi (Muharebesi) 11, 18, 38, 128, 174
Barbaros Türbesi 91
Bartın 209
Baruthâne 159
Basra 11
Battal Gâzi 162
Bedesten 56
Bektâşî 211
Bendler 169
Beşiktaş 91, 158, 159, 169
Beyazıt 37, 136
Beyazıt Yangın Kulesi 157
Beyoğlu 86, 158, 159
Birinci Cihan Harbi 19, 38, 68, 75, 114, 118, 127, 160, 174
Birleşmiş Milletler 116
Bizans 30, 209, 210
Bogos 191
Boğaziçi (Boğaz) 123, 150, 160, 175, 187
Bonn Kültür Ateşeliği 213
Bonova 210
Bostancı Mendireği 71
Bulgar 24, 52
Bulgaristan 74
Bulgur Palas 127
Bulgurlu 182, 187
Bursa 9, 46, 73, 199
Bülbül Deresi 159
Bünyamin Efendi 200
Büyük Çamlıca 177-179
Büyükada 29, 124
Büyükdere Kaymakamlığı 146

Camcı Ali Câmii 130
Carlton 175
Celâl Bayar 111
Cemal Bey 131, 136, 164
Cemâleddin 44
Cemil Bey (Tanbûrî) 191
Cemil Büyükaksoy 101

Cenap Hanım 197, 198
Cenevre Siyonist Kongresi 95
Cinci Meydanı 159
Civan 191

Çadırcılar 136
Çamlıca 73, 93, 96, 118, 177-181, 184, 185, 187, 188, 190
Çapa Hastahânesi 26, 32
Çarşamba 93, 94
Çarşıkapı 15
Çengel Köyü 150
Çerkes 17, 48, 132, 215
Çırağan Bahçesi 169
Çiftehavuz 169
Çilehâne 182, 187
Çinli 225
Çorlulu Ali Paşa (Sadrâzam) 168
Çukur Cuma 159
Çürüklük 159

Dadı Hanım 69, 70, 133, 134, 136, 137
Dağıstan 43, 44
Dalmaçya 12
Debbağhâne 159
Demokrat Parti 111, 112, 119
Derûnî Dergâhı 56, 57
Devlet-i Aliyye 39
Direklerarası 37, 38
Dobruca 209, 210
Doğancılar 159
Dolmabahçe Sarayı 79, 203
Duke of Wellington 66
Duvar Dibi 159

Edirne 74, 210
Edvard (VI., Veliahd, Prens) 91
Eflâk ve Boğdan 191
Ekrem Hakkı Ayverdi 91
Emin Paşa 83
Eminönü 42, 87, 100, 150, 156
Enos 74
Enver Paşa 39
Epiktetos 201
Erdem Erner (Büyükelçi) 39
Erenköyü 138
Ermeni 93, 94, 96, 110, 128
Erzurum 75
Esad Paşa (Tiranlı) 74
Esat Bey (Ordu Dâiresi Reîsi) 129, 130
Eski Ali Paşa semti 92
Eskişehir 211
Eşekci Acem 126
Etiler 12
Eyüp Sultan 37

Fahri Paşa 197-199
Farsça (Fârisî) 39, 202
Faruk Güventürk 116-120

Fâtih 30, 31, 37, 92, 93, 95, 158
Fâtih Câmii 39
Fâtih Sultan Mehmed (II.) 25, 27, 30, 31, 33, 35, 94
Fatma Ana (Hz.) 158
Fatma Hanım 197-199
Fatma Sultan 169
Fâzıl Nazmi Bey (Prof.) 201, 202, 204
Fazlı 215
Ferid Paşa (Dâmad) 76
Fındıklı 131
Filibe 11
Filistin 11, 12, 60, 97
Florence Nighthingale 25
Folklor Dergisi 209
Fransız 49, 193, 207
Fransızca 124, 183, 202, 210
Füreyya 83, 84

Galata 158
Galata Köprüsü 150, 160
Galatasaray 19
Gâlip Bey (Viyana Sefiri) 163, 179
Garbis Fikri 124
Garp Ocakları 24
Gâzi Köse Mihal Bey 209, 210
Gedikpaşa 132
George (V., İngiltere Kralı) 91
Girit 72
Giritli 201
Glaskow 33-35
Gölpazarı 210
Göztepe 9, 202
Gülhâne Parkı 160
Gülnuş Valde Sultan 168
Gülşah 219
Gümüşhâne 23

Habeş 215, 217, 219
Habib Bey (Bolu meb'usu) 127
Hacı Kalfa (Hanım) 131
Hacopulu 164, 165
Hâfız Post 195
Hakkı Bey 122, 123, 128
Hakkı Usta 98
Hakkıye Hanımefendi 83, 84
Halep 11, 197
Hâlet Hanım 22, 131
Hâlide Edip 68
Hâlit Şâzî Bey (Dr.) 209
Halk Partisi 108, 111-113, 119
Halkalı suyu 158
Hâmid Bey 177, 179, 181
Hamide Hanım 18
Hânende Karakaş 192
Harbiye Mektebi 79
Harmankaya 209, 210
Hasan (Hz.) 158
Hasan Hüsnü Paşa 18
Hâtemî 131
Haydar Bey (Van Vâlisi)

138-140
Haydarpaşa 159, 187
Hayreddin (Paşa, Sadrâzam, Tunuslu) 179
Hayriye Abla 10, 219
Hayriye Yörük Hanım 9
Haznedar Kalfa 70
Hırant 192
Hırka-i Şerif 18, 114
Hicaz 11, 12, 24, 39
Hilmi Paşa 163
Hilton 175
Hilye-i Şerif 156
Hititler 12
Hocahanım 21-23
Hurşit Paşa 193
Hüdâî–Sezâî Birâderler 38
Hüseyin (Emîr) 39
Hüseyin Avni Paşa 78, 79
Hüseyin Fikri Efendi (Âyan Âzâsı) 180
Hüseyin Gâlip Efendi 56, 57
Hüseyn (Hz.) 158
Hüsnü Kaptan 71

Ihlamur 159
Irak 24
Islâhat Fermânı 203
Itrî 195

İbnülemin Mahmud Kemal 76
İbrâhim Edhem 183
İbrâhim Efendi 163
İbrâhim Efendi Konağı 66
İbrâhim Paşa (Nevşehirli), 163, 167-169
İbrikdar Kalfa 69, 70
İkbal Hanım 68-70, 133, 134
İkinci Cihan Harbi 48, 51, 141, 142, 174
İlhan Hanım 219
İmâret 171, 211
İngiliz 25, 28, 66, 67
İngilizce 202
İngiltere 25, 26
İsmâil Hakkı Paşa (Levâzım Reîsi) 128
İsmâil Hâmî Danişmend 49
İsmâil Kemal Bey 74
İsmâil Safavî 139
İspanyolca 97, 188
İstanbul 11, 33, 39, 56, 63, 74, 81, 85-88, 92, 93, 95, 98, 104, 115, 117, 118, 120, 122, 126, 127, 140, 156, 158, 160-162, 164-169, 172-176, 187, 191, 201, 207, 215
İstanbul Lisesi 81
İstiklâl Savaşı 12
İstinye 116, 207
İsviçre 20, 199
İsviçreli 19
İtalyan 19, 20

İttihat ve Terakkî 50, 52, 128
İttihatçılar 76, 136
İzak (Tanbûrî) 191
İzmir 116

Japon 225

Kabakçı İsyânı 169
Kabakçı Mustafa 170
Kadıköy 128, 158, 187
Kadırga 159
Kafkas 12, 43, 44, 75
Kafkas Türklüğü 44
Kafkasya 17, 43, 45
Kâğıthâne 168-170
Kalpakçılar Caddesi 155
Kalyon 98, 99
Kâmil Paşa (Sadrâzam) 42, 43, 197, 198
Kandilli Bahçesi 169
Kandilli Lisesi 81
Kâni 87, 88
Kanlıca 155
Kapalıçarşı 87, 98, 132, 155
Kaptan Paşa 18- 20
Kara Mustafa Paşa 14-16
Karabaş 159
Karadeniz 126
Karagümrük 114
Karaköy Meydanı 109
Karaman Beyi 46
Kasımpaşa 158, 159
Kayseri 210
Keloğlan 162
Kemal Bey 9
Kenan Tükel Bey (Prof.) 26, 32
Kılıç Ali 83
Kırkçeşme 158
Kısıklı 96, 118, 177, 187, 188
Kız Muallim Mektebi 81
Kızılelma 225
Kiev 45
Knights Templer 66
Kore 116, 118
Koyun Baba Türbesi 92
Köprülüler 12, 15
Köroğlu 162
Köse Mûsâ 170
Ksandra 209
Kubbealtı 121
Kulaksız 159
Kur'ân-ı Kerîm 148, 156
Kurtuluş 162
Kuşdili 159
Kutsi Baksi 210
Küçük Bahşî 210
Küçük Çamlıca 177, 179, 187, 188
Küçük Habeş 215, 216
Küçükpazar 150
Kütahya 98

Lambo (Kemençeci) 191
Levon Efendi 200
Libâde 179, 182, 187
Lions Kulübü 98, 106

Livatya 75
London Clinic 26
Londra 25, 28, 32, 33, 35, 66, 74, 176
Lozan Anlaşması 210
Lüsyen Hanım, 177, 181

Mabeyn 12
Macar 159
Maçka 159
Madam Graven 191
Mahmud (I., Sultan) 170
Mahmud (II., Sultan) 159, 180
Mahmud Râgıb (Mûsıkî-şinas) 209
Mahmud Şevket Paşa (Harbiye Nâzırı) 37, 74, 136, 137
Mahmûre Hanım 68
Malta 114
Manastır 11, 197
Marmara 106, 160
Marmara Etap Oteli 106
Marsel 19
Mebrure Sâmi Koray 85
Mediha Gezgin 78, 79
Medîne-i Resûl 46
Mehmed (IV. Sultan) 12, 15, 16, 168
Mehmed Ali Aynî Bey 202
Mehmed Reşad (V., Sultan) 7, 38, 51
Memduh Bey 177
Meriç 74
Meydi 74
Mısır 12, 70
Mihal Bey 209, 210
Mihrînnisâ Hanım, 182, 183
Milliyetçiler Derneği 111
Mîrâhûr Köşkü 168
Moiz 102
Moskof 44, 60, 113
Moskova 119
Muazzez Tahsin 85
Muhiddin Efendi (Tülbentci) 155
Mukbile Sultan, 51
Murad (V., Sultan, Han) 43, 51, 52
Mustafa Efendi (Tab'i) 195
Mustafa Kalyon 98
Mustafa Paşa (Merzifonlu, Kara) 15
Mustafa Şamlı 87
Münevver Ayaşlı 51
Münif Paşa Konağı 66
Münir Paşa (Paris Sefiri) 48
Müslüman-Türk 61, 64, 134, 169, 210, 213
Müşfika Kadın Efendi 47
Müzeyyen Senar 146

Nâfiz Paşa (Dr.) 180
Naime Sultan 18
Narlıyan Usta 222

Nasib Hanımefendi 217, 218
Nasûhî Bey (Tahran Sefiri) 177
Nâşid Paşa 163, 197, 198, 215, 217
Nâşid Paşa Konağı 215
Naşit 146
National Art Gallery 27
Nâzım Paşa 74
Nâzime Sultan 177, 187
Nâzime Sultan Köşkü 187
Nazlı Hanım 133
Nebâhat Karaorman 81
Necib Bey (Altûnîzâde) 180
Nejat Akbıyık 33, 34
Nergis (Nergister, Hanım, Dadı, Kalfa) 29, 217-219
Neriman Öztürkmen 213, 214
Neşâtâbâd Kasrı 169
Nevşehir 167, 210
Neyzen Tevfik 84
Nihad Efendi 51
Nihad Sâmi Banarlı 94
Nikagos Ağa 192
Nişancı Caddesi 114
Nişantaşı 30
Nizâmeddin Bey 43
Noel 62, 66
Nuh Kuyusu 159
Nur Han 43
Nuriye Hayırlı Hanım 81, 82

Orhan Gāzi 210
Orta Çağ 171
Ortaasya 35, 209, 210
Ortodoks Kilisesi 209
Osman Ağa 69
Osmanlı 11, 12, 15, 16, 38, 43, 46, 47, 50, 67, 74, 78, 96, 97, 106, 139, 170, 195, 210
Osmanlı Devleti 11, 15, 24, 96, 128
Osmanlı Hânedânı 47, 70, 177
Osmanlı Sultânı 51
Osmanlı Türkü 24
Osmanlılar 117, 210

Ömer Bey Korusu 188
Ömer Hilmi Efendi 51

Pahimeri 210
Paraşko (Kemençeci) 192
Paris 9, 48, 175, 176
Paris Şehir Meclisi 175
Paşa Baba 188, 189
Peçenekler 209
Pendik 187
Periler Pâdişâhı 162
Petersbourg 46
Pierre Lermite 60
Plafidis 109
Pontus Krallığı 94

Râgıp Özdemiroğlu (Zonguldak meb'usu) 110
Rahmet Hanım 202
Rahmi Öz (Dr.) 32, 33
Raif Yelkenci 136, 137
Râşid Efendi (Emlâk-i Mübâreke Nâzırı) 217
Râşid Er 138-140
Recâîzâde Mahmud Ekrem 29, 30
Remziye Hanımefendi 193-195
Resmiye Hanım 81
Revnakfer Kalfa 37, 69, 132, 136
Rezan Hanım 106, 107
Rıza Paşa Yokuşu 222
Rifâî Dergâhı 125
Rifat Köknar 86
Rikkat Köknar 85-87
Rodos 66
Romanya 74, 191
Romen 24
Rotary Kulüp 98, 106
Rum, 20, 92, 96, 163, 164, 190, 201, 209, 210
Rumca 202
Rumeli 11, 24, 30, 128, 131, 195, 201
Rumeli Hisarı 123, 217
Rus 43-45, 75, 94, 214
Rusya 45, 75, 111
Sabahat Emgen 102
Sabri (Tuğlacı) 92
Sabriye Çökmez 104
Sâdâbâd Kasrı 168
Sâdiye Kabartay Hanım 14, 17-19
Sadrâzam Mehmed Paşa Köşkü 181
Safiye Erol 85, 219
Sahaflar Çarşısı 136
Saint Joseph 101
Sakarya 209
Salâhaddin Âdil Paşa 207
Sâlihâ Sultan 69, 70
Salkım Söğüt 159
Samancıyan 222
Sâmi Paşa 163, 178, 179
Sâmî Paşa Konağı 178
Sâmi Paşa Köşkü 178
Sâmiha (Hanım) 120, 205
Samsun 125
Saray Bahçesi 180
Sarayburnu 187
Sarıkamış 75
Sarıkaya 179
Sarıyer 146
Seçuklu 195
Sedat Zeki Bey 124, 125
Selâmî Hazîresi 178, 181
Selânik 11, 79, 84, 197, 211
Selçuklu 12
Selim (III., Sultan) 191
Selîmiye 54

Semiha Cemal 114
Serencebey Yokuşu 48
Server Hilmi Bey (Dr.) 68, 164
Seyyid Vehbî 168
Seyyidgāzi 211
Seyyidgāzi Manzûmesi 211
Sezâî 38
Sheraton 175
Sırp 24, 52, 74
Sinan 98, 152, 219
Sinop 209
Sîret Hanım 207
Sivas 210
Sofya 210
Sormagir 159
Suat Davas Bey (Paris Sefiri) 9
Sultan Mahmud Türbesi 159
Sultan Selim (semt) 159
Sultanahmet 37, 68, 187
Sultanhamam 164
Suphi Paşa Korusu 179
Sûriye 11, 24
Süleyman Ağa (ahçı) 73
Süleyman Ağa (Mısır Vekîli, Hacı) 131, 132
Süleyman Paşa (Mekteb-i Harbiye Nâzırı) 78, 79
Süleymâniye 54, 66, 187, 192, 217
Sümerler 12
Süreyya Bey 116
Sürhay Han 43

Şah Meran 162
Şâkir Paşa 83
Şam 11, 95, 197
Şâyeste Kalfa 199
Şâzî Bey 209
Şefika Hanım 131
Şehime Hanımefendi (Evrenoszâde) 129
Şehzâdebaşı 37, 38, 156, 157
Şerif Haydar Bey 179
Şeyh Şâmil 43-46
Şîrazlı Sâdî 47
Şirket-i Hayriyye 160
Şişli 30

Tanzîmat 57, 78, 163, 174, 182, 193, 194, 199, 203
Tatyos 192
Tekke 211
Tempi 211
Temple Church 66
Teşvikiye Caddesi 85
Tevrat 82
Tırnova 11
Topal Atâullah 170
Tophâne 40, 122, 159, 168
Topkapı Sarayı 168
Trablus (Trablusgarp) 12, 114
Trablus Harbi 18

Trabzon 94, 126
Turhal 110
Türk 10, 11, 15, 16, 19, 22-24, 28, 34-36, 40, 44, 54, 58, 59, 61-65, 67, 74, 79, 80, 82, 83, 87, 88, 91, 96-98, 100, 105, 110, 111, 113, 115, 116, 118, 123, 128, 139, 142-149, 152, 153, 156, 172, 174-176, 187, 190-192, 195, 196, 202, 203, 208, 210, 212-214, 221, 222, 225
Türkçe 39, 86, 97, 124, 202-204, 210
Türkiye 11, 27, 41, 47, 84, 91, 95, 106, 116, 147, 197, 207, 210
Tütüncü Acem 126

Uc Beyi 209
Ukrayna 12
Unesco 175
Unkapanı 152
Uzlar 209

Ürdün 11
Üsküdar 96, 158, 159, 168, 169
Üsküp 11, 197

Vâlide Sultan Câmii 168
Vâmık ile Azrâ 162
Vâsıb Efendi (Şehzâde) 51
Vefâ 5, 6, 73, 159
Vehbi Bey (Aydoslu) 87
Vezir Bahçesi 169
Vezneciler 130
Viyana 5, 12, 15, 40
Vuçini 19

Yahûdi 49, 50, 86, 96-102, 106, 110, 169
Yalnızservi 185, 190
Yedi Devler 162
Yedikule 159
Yemen 12
Yeni Postahâne Caddesi 100
Yenibahçe 158
Yenicâmi 87
Yeşildirek 81
Yezdan 186
Yezit 158
Yıldız Sarayı 52
Yorgo 192
Yunan 24, 52, 71, 72, 74
Yunanistan 165, 166, 210
Yûnus 201
Yusuf Bey 190
Yusuf İzzeddin Efendi 177

Zağra 11
Zâhide 79
Zaloğlu Rüstem 162
Zeki Paşa (Tophâne Müşîri) 40, 122
Zekiye Hanım 131
Zekiye Sultan 18

Zenciler 215
Ziya Cemal Büyükaksoy (Prof. Dr.) 19
Zonguldak 110
Zonguldak Kömür İşletmeleri 110
Zühre ile Kanber 162

Sâmiha Ayverdi

1905'de İstanbul'un Şehzâdebaşı semtinde doğdu. 1921 yılında Süleymâniye İnas Nümûne Mektebi'ni bitirdikten sonra tahsîline husûsî olarak devam etti. Mükemmel fransızca öğrenerek târih, tasavvuf, felsefe, edebiyat sâhalarında kendini yetiştirdi. Fakat onun hayâtında esas rol oynayan insan, mütefekkir ve mutasavvıf Ken'an Rifâî'dir.

1938'de ilk romanı Aşk Budur yayınlanır. Bunu diğer romanları tâkip eder. 1946 yılından sonra fikrî ve târihî eserlere ağırlık verir ve hâtıralarını kaleme alır. Çok sayıda eser veren bir yazardır. 1966 yılında Türk Ev Kadınları Derneği'nin kuruluşuna önayak olur. 1970 senesinde ise ağabeyi Yüksek Mühendis Mîmar Ekrem Hakkı Ayverdi ve onun eşi İlhan Ayverdi ile birlikte Kubbealtı Cemiyeti'nin kurulmasını sağlar. 1978 yılında cemiyet, vakıf statüsüne geçirilir.

Hizmetle dolu seksen yedi yıllık bir ömür 1993 ramazanının 22 mart günü sona erer. Ardında otuzu aşkın eser ve kalabalık bir talebe topluluğu bırakmıştır.

Sâmiha Ayverdi, dile hâkimiyeti, derin kültürü ve mükemmel Türkçesiyle son asrın en mühim edebiyatçılarındandır. Târihî, içtimâî ve tasavvufî konulardaki eserleri gelecek nesillere gerek dil, gerek kültür ve fikır sâhasında ışık tutacak mâhiyettedir.

Ne İdik Ne Olduk

"Batı dünyâsına zebun olup diz çöküşümüz, sâri hastalık gibi, ne de çabuk iliğimize kemiğimize işlemiş bulunuyor. Bâhusus, bu illet, millî kültür zırhı giymemiş zümreler arasında kendine zemin bulup nasıl da kolaylık ve şuursuzca bir sür'atle yayılabiliyor.

Bir millet, târihi, medeniyeti, dîni, irfânı, an'anesi ile bir bütün olduğuna göre, bu kal'adan taş düşürmek demek, o kal'anın burcunu bârûsunu ören diğer taşların da gevşeyip birer birer yerlerinden oynaması ve kıbet koca kal'anın yıkılması demektir.

Bir kere çözülmeye imkân verilmeye görsün... Arkasından dil gider, t rih gider, örf gider ve bir millet millet yapan binlerce yıllık o medeniyet ordusunun bütünü gider.

Bu çözülüşü önlemek için onlara güç, onlara hız, onlara şevk ve onlara Türk'ün Kızılelma'sını yeniden bulup gösterirsek, bu îman orduları gene uçar, gene taşar, gene coşar..."

ISBN 975644437-1
9 789756 444375
e-satış: www.kubbealti.org.tr